Intellectual Archive

Volume 10

Number 2

April - June
2021

Editorial Board

Editor in Chief

Mark Zilberman, MSc, Shiny World Corporation, Toronto, Canada

Scientific Editorial Board

Viktor Andrushhenko, PhD, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, President of the Association of Rectors of pedagogical universities in Europe

John Hodge, MSc, retired, USA

Petr Makuhin, PhD, Associate Professor, Philosophy and Social Communications faculty of Omsk State Technical University, Russia

Miroslav Pardy, PhD, Associate Professor, Department of Physical Electronics, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Lyudmila Pet'ko, Executive Editor, PhD, Associate Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

IntellectualArchive, Volume 10, Number 2

Publisher : Shiny World Corp.
Address : 9200 Dufferin Street
P.O. Box 20097
Concord, Ontario
L4K 0C0
Canada

E-mail : support@IntellectualArchive.com
Web Site : www.IntellectualArchive.com
Series : Journal
Frequency : Every 3 months
Month : April - June 2021
ISSN : 1929-4700
DOI : 10.32370/IA_2021_06
Trademark : **IntellectualArchive™**

© 2021 Shiny World Corp. All Rights Reserved. No reproduction allowed without permission. Copyright and moral rights of all articles belong to the individual authors.

Intellectual Archive

Volume 10

Number 2

April/June 2021

Table of Contents

Physics

M. Pardy	The Uniformly Accelerated String and the Bell Spaceship Paradox	1
M. Pardy	The Vibration of the String with the Interstitial Massive Point	7

History

D. Nefyodov, S. Zaskaleta	Modern Institutions of General Secondary Education and Institutions of Higher Education	11
V. Drobnyj	Formation and Development of Spiritual And Cultural Centers of the Town of Kovalivka on the XIX and Early XX Centuries	16

Psychology

V. Semychenko, O. Oleksyuk, K. Artyushina	Tolerance to Uncertainty in Adolescence as a Psychological Problem	29
--	--	----

Economics

I. Partyka	System Model of Professional Development Process	37
-------------------	--	----

Law

A. Kofanov, N. Pavlovska, O. Romanenko, M. Kulyk, Y. Tereshchenko	Ukrainian Economy Sphere and Government Administration Abuse	43
L. Kotlyarenko, N. Pavlovska, E. Svoboda, A. Symchuk, S. Kharchenko	Actual Issues of Forensic Activities in Ukraine and the Possibility of Implementing International Standards of the Industry in the Ukrainian Legislation	49

Art

O. Bigus	Vasyl Avramenko's Creative Heritage in Context Folk Choreography of the XXI Century	55
-----------------	---	----

continued

Table of Contents (continued)

I. Ivashchenko	Problems of Metaphorization in Modern Directing Theater	65
B. Svarnyk	Establishment of Eastern European Theater Pantomyms	75
V. Solomatova	Image as a Philosophical Artifact: J. Derrida's Concept in the Context of Modern Visual Culture	86
Culturology		
K. Golub	Ethnocultural Self-Identification as an Object of Cultural Research	95
E. Sidorovskaya	Cultural Language Activities in the Practice of International Business Etiquette	104
Education		
O. Matviienko, D. Hubarieva	Diagnosis of the Levels of Social Competence Among Elementary School Pupils ...	114
A. Yurkov	Results of an Experimental Test of the Establishment of Readiness of Future Officers-Psychologists to Serve in the Armed Forces of Ukraine	130
O. Kovalenko	The Dual Education System as a Key Element for Future Railway Experts at the Beginning of the 21st Century	138
Qian Kai	Research of Artistic and Creative Activity as a Means of Forming the Humanistic Culture of Students	146
O. Kondratiuk	Theoretical and Methodological Aspects of Music Teacher's Professional Training in Higher Education Institutions	153
Technology		
A. Berhulov	Planetary Magnetic Engine	165
	Manuscript Guidelines	173

Toronto, April / June 2021

THE UNIFORMLY ACCELERATED STRING AND THE BELL SPACESHIP PARADOX

Miroslav Pardy
Department of Physical Electronics
Masaryk University
Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
e-mail:pamir@physics.muni.cz

June 1, 2021

Abstract

We consider the string with the length l , the left end and the right end of which is non-relativistically and then relativistically accelerated by the constant acceleration a . We calculate the motion of the string with no intercalation of the Fitzgerald contraction of the string. We consider also the Bell spaceship paradox. The Bell paradox and our problem is in the relation with the Lorentz contraction in the Cherenkov effect (Pardy, 1997) realized by the carbon dumbbell moving in the LHC or ILC (Pardy, 2008). The Lorentz contraction and Langevin twin paradox (Pardy, 1969) is interpreted as the Fock measurement procedure (Fock, 1964;).

1 Introduction

We will consider the string with the length l , the left end of which is accelerated by the constant acceleration a and the right end is accelerated also by the constant acceleration a . We will calculate the motion of such accelerated string.

The differential equation of motion of string element can be derived as it follows. We suppose that the force acting on the element dl of the string is given by the law (Koshlyakov, et al., 1962):

$$T(x, t) = ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right), \quad (1)$$

where E is the modulus of elasticity, S is the cross section of the string. We easily derive that

$$T(x + dx) - T(x) = ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right) (x + dx) - ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right) (x) \approx ES u_{xx} dx. \quad (2)$$

The mass dm of the element dl is $\varrho S dx$, where ϱ is the mass density of the string matter and the dynamical equilibrium gives

$$\varrho S dx u_{tt} = ES u_{xx} dx. \quad (3)$$

Or, after minimal modification we get

$$\frac{1}{c^2} u_{tt} - u_{xx} = 0; \quad c = \left(\frac{E}{\varrho} \right)^{1/2}. \quad (4)$$

The last procedure was performed evidently in order to get the wave equation.

2 The non-relativistic acceleration of the string

Our problem is described by the wave equation (Koshlyakov, et al., 1962)

$$u_{tt} = c^2 u_{xx} + g(x, t), \quad (5)$$

where $g(x, t) = p(x, t)/\varrho$, $p(x, t)$ being a force and the boundary conditions are

$$u(x = 0) = \kappa_1(t) = \frac{1}{2} at^2, \quad (6)$$

$$u(x = l) = \kappa_2(t) = \frac{1}{2} at^2 + l = \kappa_1(t) + l. \quad (7)$$

The initial conditions are

$$u(t = 0) = f(x); \quad u_t(t = 0) = F(x). \quad (8)$$

The problem cannot be solved by the standard Fourier method because the boundary conditions (6)-(7) are not homogeneous. So, we introduce the auxiliary function (Koshlyakov et al., 1962)

$$w(x, t) = \kappa_1(t) + [\kappa_2(t) - \kappa_1(t)] \frac{x}{l} \quad (9)$$

with the boundary conditions

$$w(x = 0) = \kappa_1(t); \quad w(x = l) = \kappa_1(t) + l \quad (10)$$

and we take the solution in the form:

$$u(x, t) = v(x, t) + w(x, t). \quad (11)$$

with the boundary conditions

$$v(x = 0) = 0; \quad v(x = l) = 0 \quad (12)$$

and with the initial conditions

$$v(t = 0) = f_1(x); \quad v_t(t = 0) = F_2(x). \quad (13)$$

After insertion of $u = v + w$ into eq (5), we get the following equation for v and w :

$$v_{tt} = c^2 v_{xx} + g(x, t) + c^2 w_{xx} - u_{tt}. \quad (14)$$

Then, if we use the definition of w by eq. (9), we get equation for v in the form:

$$v_{tt} = c^2 v_{xx} + g_1(x, t), \quad (15)$$

where

$$g_1(x, t) = g(x, t) - \kappa_1''(t) - [\kappa_2''(t) - \kappa_1''(t)] \frac{x}{l} \quad (16)$$

So, we see, that the last algebraic procedures lead to new system of equations. Namely:

$$v_{tt} = c^2 v_{xx} + g_1(x, t) \quad (17)$$

with

$$v(x = 0) = 0; \quad v(x = l) = 0 \quad (18)$$

and

$$v(t = 0) = f_1(x); \quad v_t(t = 0) = F_2(x) \quad (19)$$

It is easy to show that $g_1(x, t) = g - a$ and the system of equation to be solved is as follows:

$$v_{tt} = c^2 v_{xx} + g - a \quad (20)$$

with

$$v(x = 0) = 0; \quad v(x = l) = 0 \quad (21)$$

and

$$v(t = 0) = f_1(x) = 0; \quad v_t(t = 0) = F_1(x) = 0 \quad (22)$$

The solution of the system is well known (Koshlyakov et al., 1962) and so we write the final form:

$$v(x, t) = \sum_{k=1}^{\infty} T_k \sin \left(\frac{k\pi x}{l} \right), \quad (23)$$

where

$$T_k(t) = \frac{2}{l\omega_k} \int_0^t d\tau \int_0^l G(\xi, \tau) \sin \omega_k(t - \tau) \sin \left(\frac{k\pi \xi}{l} \right) d\xi, \quad (24)$$

where

$$\omega_k = \frac{k\pi c}{l}; \quad G(\xi, \tau) = g - a. \quad (25)$$

So, $u = v + w = v + \frac{1}{2}at^2 + x$.

3 The relativistic acceleration of the string

Let us consider, at first, the relativistic uniformly accelerated motion of a particle, i.e. the rectilinear motion for which the acceleration w in the proper reference frame (at each instant of time) remains constant.

In the reference frame where the particle velocity is $v = 0$, the components of the four-acceleration is $a' = (0, a/c^2, 0, 0)$, where a is the ordinary three-dimensional acceleration directed along the x axis and c is here the velocity of light. The relativistically invariant condition for uniform acceleration is the constancy of the four-scalar which coincides with a^2 in the proper reference frame (Landau, et al., 1987):

$$-\frac{a^2}{c^4} = a^i a_i \equiv \text{const} \quad (26)$$

In the "fixed" frame, with respect to which the motion is observed, writing out the expression for $a^i a_i$ gives the equation

$$\frac{d}{dt} \frac{v}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}} = a, \quad (27)$$

or,

$$\frac{v}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}} = at + \text{const}, \quad (28)$$

Setting $v = 0$ for $t = 0$, we find that $\text{const} = 0$, so that

$$v = \frac{vt}{\sqrt{1 - \frac{a^2 t^2}{c^2}}} = at + \text{const}, \quad (29)$$

Integrating once more and setting $x = 0$ for $t = 0$, we find:

$$x = \frac{c^2}{a} \left(\sqrt{1 + \frac{a^2 t^2}{c^2}} - 1 \right) \quad (30)$$

For $at \ll c$, these formulas go over the classical expressions $v = at, x = at^2/2$. For $at \rightarrow \infty$, the velocity tends toward the constant value c .

The proper time of a uniformly accelerated particle is given by the integral

$$\int_0^t \sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}} = \frac{c}{a} \sinh^{-1} \frac{at}{c} \quad (31)$$

As $t \rightarrow \infty$ it increases much more slowly than t , according to the law $c/a \log(2at/c)$ (Landau, et al., 1987).

The solution is the same as in case of the non-relativistic motion, only with the replacing eqs. (6-7) by the equations with the relativistic motion, or with the boundary conditions

$$u(x = 0) = \kappa_1(t) = \frac{c^2}{a} \left(\sqrt{1 + \frac{a^2 t^2}{c^2}} - 1 \right) \quad (32)$$

$$u(x = l) = \kappa_2(t) = \frac{c^2}{a} \left(\sqrt{1 + \frac{a^2 t^2}{c^2}} - 1 \right) + l = \kappa_1(t) + l \quad (33)$$

and with the initial conditions

$$u(t=0) = f(x); \quad u_t(t=0) = F(x). \quad (34)$$

The final solution of the system is the analogue of eqs. (23–25) (Koshlyakov et al., 1962). So, we write the final form:

$$v(x, t) = \sum_{k=1}^{\infty} T_k \sin \left(\frac{k\pi x}{l} \right), \quad (35)$$

where

$$T_k(t) = \frac{2}{l\omega_k} \int_0^t d\tau \int_0^l \Gamma(\xi, \tau) \sin \omega_k(t - \tau) \sin \left(\frac{k\pi \xi}{l} \right) d\xi, \quad (36)$$

with

$$\omega_k = \frac{k\pi(E/\varrho)^{1/2}}{l} \quad (37)$$

and the function $\Gamma(\xi, \tau)$ is after some calculation given by the formula:

$$\Gamma(\xi, \tau) = g - a \left(1 + \frac{a^2 \tau^2}{c^2} \right)^{-3/2}. \quad (38)$$

4 The Bell spaceship and the accelerated string

The Bell thought experiment can be considered evidently as the analogue of our situation with the accelerated string. In the Bell version of the thought experiment (Bell, 1993), three spaceships A, B and C are initially at rest in a common inertial reference frame, B and C being equidistant to A. Then, a signal is sent from A to B and C and it is simultaneously detected by B and C, causing B and C starting to accelerate in the vertical direction with identical acceleration, while A stays at rest in its original reference frame.

Then, from the observer in A, - B, C, will have at every moment the same velocity, and so remain displaced one from the other by a fixed distance. Let fragile thread is tied initially between B and C. Then, as the rockets speed up, it will become too short, because of the Fitzgerald length contraction, and must finally break. It must break when, at a sufficiently high velocity, the artificial prevention of the natural contraction imposes intolerable stress. According to Bell, there was "clear consensus" which asserted, incorrectly, that the string would not break.

However, Petkov (2009) and Franklin (2009) interpret this paradox differently. They agreed with the result that the string will break **due to unequal accelerations** in the rocket frames, which causes the rest length between them to increase. However, they denied the idea that those stresses are caused by length contraction. This is because length contraction has no "physical reality", but is the result of a Lorentz relativistic transformation of space and time which by itself can never cause any stress at all. Thus, the occurrence of such stresses in all reference frames is supposed to be the effect of relativistic acceleration alone.

So, we see that the verbal argumentation by Bell and Petkov and others is not unambiguous. In our case we use the mathematically rigorous argumentation and it means that what is calculated by us is the realistic behavior of accelerated string.

5 Discussion

We have seen how to calculate the internal motion of the uniformly accelerated non-relativistic and the relativistic string of the length l . The initial length of the string is in our calculation constant and every modification of length by the Fitzgerald contraction is not acceptable in the theory of the algorithm of calculation. So, the question arises if our mathematical approach is in contradiction with the Bell verbal argumentation.

Let us remark that the Bell problem can be related to the author investigation on Lorentz contraction in the Čerenkov effect (Pardy, 1997) due to the carbon dumbbell moving in the LHC or ILC (Pardy, 2008). The Lorentz contraction is not interpreted in the sense of the Fitzgerald contraction but in the sense of the measurement procedure by Fock (1964). Such interpretation, where the relativity is interpreted in the sense of the measurement procedure of Fock was also used in the article on the Langevin twin paradox, or, in other words, on the clock paradox (Pardy, 1969).

References

- Bell, J. S., *Speakable and Unspeakable in Quantum Mechanics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) , pp 67-68
- Fock, V. *Theory of space, time and gravitation*, Second revised ed., (Pergamon Press, Oxford, London, ... 1964).
- Franklin, J. (2010). Lorentz contraction, Bell's spaceships, and rigid body motion in special relativity, arXiv:0906.1919v3.
- Koshlyakov, N. S., Gliner, E. V. and Smirnov, M. M. *The Differential Equations of Mathematical Physics*. (Nauka, Moscow, 1962). (in Russian).
- Landau, L. D. and Lifshitz, E. M. , *The Classical Theory of Fields*, Fourth revised English edition, (Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, ..., 1987).
- Pardy, M. (1969). A remark on the clock paradox, Phys. Lett. 28 A, No. 11, 766.
- Pardy, M. (1997). The Čerenkov effect and the Lorentz contraction, Phys. Rev. A 55 (3) (1997) 1647-1652,
- Pardy, M. (2008). The relativistic length contraction of the carbon dumbbell moving in the LHC, or, ILC, arXiv: 0710.3489v2.
- Petkov, V. (2009). Accelerating spaceships paradox and physical meaning of length contraction, arXiv:0903.5128v1.

THE VIBRATION OF THE STRING WITH THE INTERSTITIAL MASSIVE POINT

Miroslav Pardy

Department of Physical Electronics

Masaryk University

Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic

e-mail:pamir@physics.muni.cz

May 20, 2021

Abstract

We will consider the string, the left end of which is fixed at the beginning of the coordinate system, the right end is fixed at point l and mass m is fixed between the ends of the string. We determine the vibration of such system. The proposed model can be also related in the modified form to the problem of the Mössbauer effect, or recoilless nuclear resonance fluorescence, which is the resonant and recoil-free emission and absorption of gamma radiation by atomic nuclei bound in a solid. (Mössbauer, 1958).

1 Introduction

We will consider the string, the left end of which is fixed at the beginning of the coordinate system, the right end is fixed at point l and mass m is fixed interstitially between the ends of the string. The vibration motion of the string and the massive point with mass m is the problem of the mathematical physics in case that the tension is linearly dependent on elongation.

The differential equation of motion of string elements can be derived by the well known way. We suppose that the string tension force acting on the element dl of the string is given by the law (Tikhonov et al., 1977):

$$T(x, t) = ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right), \quad (1)$$

where E is the modulus of elasticity, S is the cross section of the string. We easily derive that

$$T(x + dx) - T(x) = ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right) (x + dx) - ES \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right) (x) \approx ES u_{xx} dx. \quad (2)$$

The mass dm of the element dl is $\rho S dx$, where ρ is the mass density of the string matter and the dynamical equilibrium gives

$$\rho S dx u_{tt} = ES u_{xx} dx. \quad (3)$$

Or, after minimal modification we get

$$\frac{1}{c^2} u_{tt} - u_{xx} = 0; \quad c = \left(\frac{E}{\rho} \right)^{1/2}. \quad (4)$$

The last procedure was performed evidently in order to get the wave equation.

2 The string motion with the interstitial massive point

Now, let us consider the string with the point-like mass at coordinate s in the interval $(0, l)$. Then, the left part string motion of the string be $u_1(x, t)$ and the right side of the string motion is $u_2(x, t)$. The corresponding equation of motion of both part of the string are as follows:

$$(u_1)_{tt} = c^2 (u_1)_{xx}; \quad (0 < x < s), \quad (5a)$$

$$(u_2)_{tt} = c^2 (u_2)_{xx}; \quad (s < x < l). \quad (5b)$$

The boundary and interstitial conditions are with $S = 1$:

$$u_1(x = 0) = 0, \quad u_2(x = l) = 0. \quad (6)$$

$$u_1(x = s) = u_2(x = s). \quad (7)$$

The dynamical equation involving interstitial point is with $E = \rho c^2$:

$$\rho c^2 (u_1)_x(s) - \rho c^2 (u_2)_x(s) = m (u_1)_{tt}(s) - m (u_2)_{tt}(s). \quad (8)$$

Let us look for the solution of the last equation in the form

$$u_1(x, t) = C_1 \sin \frac{\omega x}{c} \sin \omega t \quad (9)$$

$$u_2(x, t) = C_2 \sin \frac{\omega(l - x)}{c} \sin \omega t. \quad (10)$$

We see that the suggested solution is in harmony with the boundary conditions:

$$u_1(x = 0) = 0, \quad u_2(x = l) = 0. \quad (11)$$

After insertion of $u_1(x, t), u_2(x, t)$ from (9-10) into eqs. (7-8), we get the system of equations

$$C_1 \sin \frac{\omega s}{c} = C_2 \sin \frac{\omega(l-s)}{c} \quad (12)$$

and

$$\begin{aligned} C_1 \rho c \omega \cos \frac{\omega s}{c} - C_2 \rho c \omega \cos \frac{\omega(l-s)}{c} = \\ C_1 m \omega^2 \sin \frac{\omega s}{c} - C_2 m \omega^2 \sin \frac{\omega(l-s)}{c}. \end{aligned} \quad (13)$$

In order to get the regular solution, the determinant of the system must be zero. Or,

$$\begin{vmatrix} A & B \\ C & D \end{vmatrix} = 0, \quad (14)$$

where

$$A = \sin \frac{\omega s}{c} \quad (15)$$

$$B = -\sin \frac{\omega(l-s)}{c} \quad (16)$$

$$C = \rho c \omega \cos \frac{\omega s}{c} - m \omega^2 \sin \frac{\omega s}{c} \quad (17)$$

$$D = -\rho c \omega \cos \frac{\omega(l-s)}{c} + m \omega^2 \sin \frac{\omega(l-s)}{c}. \quad (18)$$

It follows from eq. (14)

$$\begin{vmatrix} A & B \\ C & D \end{vmatrix} = AD - BC = 0. \quad (19)$$

Or,

$$\begin{aligned} \sin \frac{\omega s}{c} \cos \frac{\omega(l-s)}{c} \left[-\rho c \omega + m \omega^2 \tan \frac{\omega(l-s)}{c} \right] + \\ \sin \frac{\omega(l-s)}{c} \cos \frac{\omega s}{c} \left[\rho c \omega - m \omega^2 \tan \frac{\omega s}{c} \right] = 0, \end{aligned} \quad (20)$$

So, we see, that the determination of the frequency ω involves the transcendent equation. The solution can be performed graphically, or by computer. Such problem is the integral part of the university mathematical methods (Arfken, 1967).

Nevertheless, it is evident that the trivial solution is for $\omega = 0$ and for

$$\omega s = \pi n c, \quad n = 0, 1, 2, \dots; \quad \omega(l-s) = \pi k c, \quad k = 0, 1, 2, \dots, \quad (21)$$

which implies that the correspondence between l and k is only for

$$\frac{l}{s} = \frac{(k+n)}{n}. \quad (22)$$

The determination of the ω from the transcendent equations

$$\left[-\rho c \omega + m \omega^2 \tan \frac{\omega(l-s)}{c} \right] = 0, \quad \left[\rho c \omega - m \omega^2 \tan \frac{\omega s}{c} \right] = 0 \quad (23)$$

is difficult and it can be solved by the appropriate mathematical methods (Arfken, 1967).

3 Discussion

The article was inspired by the author's university elaborate (Pardy, 1965), in which the interaction of light with the crystal defect was calculated. At this elaborate the crystal was replaced by the Euler-Bernoulli linear chain (Landau, et al., 1965) with some defects.

The proposed model can be also related in the modified form to the problem of the Mössbauer effect, or recoilless nuclear resonance fluorescence, which is the resonant and recoil-free emission and absorption of gamma radiation by atomic nuclei bound in a solid. (Mössbauer, 1958). In this effect, a narrow resonance for nuclear gamma emission and absorption results from the momentum of recoil transited to a surrounding crystal lattice and not to the emitting or absorbing nucleus alone. No gamma energy is lost. Emission and absorption occur at the same energy, resulting in strong, resonant absorption.

The generalization of our continual model can be performed in such a way that we replace one massive point m by the massive points $m_1, m_2, m_3, \dots, m_k$ at coordinates $s_1, s_2, s_3, \dots, s_k$ and solve the adequate system of differential equations.

References

Landau, L. D. and Lifschitz, E. M. *Mechanics* (Nauka, Moscow, 1965). (in Russian).

Mössbauer, R. L. (1958). Kernresonanzfluoreszenz von Gammastrahlung in Ir191. *Zeitschrift für Physik A* (in German). **151** (2) 124-143

Pardy, M. (1965). The interaction of light with the crystal, Diploma work, (The Library of the University of J. E. Purkyně, Brno, Czech republic), (in Czech).

Tikhonov, A. N. and Samarskii, A. A. *The Equations of Mathematical Physics* (Nauka, Moscow, 1977). (in Russian).

Arfken, G. *Mathematical Methods for Physicists* (Academic Press, New York and London, 1967).

Pedagogical and Social Significance of Historical Local Lore in Modern Institutions of General Secondary Education and Institutions of Higher Education

Dmytro Nefyodov

Doctor of Historical Sciences

Associate Professor at the Department of History

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

nefyodovdv@gmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-1992-7271>

Svitlana Zaskaleta

Doctor of Pedagogical Science,

Professor of English Language and Literature Department,

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

e-mail: zaskaletas1@gmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-5417-2612>

Abstract

The article examines the pedagogical and social significance of historical local lore in modern general secondary education and higher education institutions. The authors conclude that the study of various aspects of life in the region needs constant search and improvement. It should go beyond established schemes and models, be guided not by biased views, prohibitions and prejudices, but use a wide range of opportunities to better solve the problem. Modern teaching methods must involve all the creative potential of the individual. Historical local lore is the academic discipline that allows to reveal the creative potential of the researcher, to form him as a future scientist, active citizen, creator of the future of his land.

Key words: historical local lore, pedagogy, historical education, educational process, general secondary education institutions, higher education

Prospects for the development of the Ukrainian state require advanced updating of the tasks and content of education in order to create conditions for the formation of an educated, creative personality of a citizen – a patriot, capable of innovative activities in various spheres of public life.

Historical local lore plays an important pedagogical role in the moral, aesthetic and patriotic education of young people. It is an integral part of historical education in both general secondary and higher education. The own observations of young researchers of life, work, life

of the population take them outside the classroom, outside the classroom or audience, expand their worldview, sphere of interests, develop observation, encourage thoughtful attitude to social phenomena. After all, local lore itself makes the general concrete, figurative, emotional, conscious. Not so much the results of historical and local lore research as their educational value are of priority importance in the general secondary education institution. Instead, the graduate needs to instill the skills of scientific historical and local lore research. This will help young people to establish a connection between historical and local material. Therefore, the development and improvement of methods of historical and local lore research is and will remain an extremely important task.

Prominent Ukrainian teachers emphasized the expediency of using historical local lore in the educational process. The founder of the People's National School in Ukraine Kostiantyn Ushynskyi believed that the main task of the school is to educate students in the spirit of love and devotion to the people, and therefore it is necessary to use local lore material – "history of their immediate homeland", which laid the foundations of school history. Prominent Ukrainian teacher Sofiya Rusova stressed that local history work at school unites almost all school subjects, all separate sciences into one complex: history, geography, natural sciences, language, literature, arithmetic, geometry, art, economics, folklore. Among modern Ukrainian researchers, J. Zhupanskyi, V. Krul, M. Kostrytsia, V. Horbyk, P. Skrypnyk, V. Badyak, J. Serkiz, S. Zarembo, R. Mankovska and others were engaged in scientific understanding of the problems of local lore. Under the auspices of the National Union of Local Historians of Ukraine (chairman Academician O. Reyent) a team of authors from different regions of the country prepared a textbook for students called "Fundamentals of Local Lore" (Kyiv, 2016).

Local lore disciplines are now optionally studied in almost all general secondary education institution. Some of them are provided with methodical manuals, such as the general secondary education institution of the Mykolaiv region – the manual "History of the native land: Mykolaiv region" [1] and others. However, an extremely wide range of issues related to various aspects of life in the region puts before teachers the task of constantly expanding research topics, discovering new areas, improving the methodology of scientific research and teaching.

The modern concept of local lore education should proceed from its essence as a socio-cultural phenomenon, and, consequently, as a field of scientific and practical activities designed to study and regulate the process of social formation of the subjects of a particular society.

Adequate scientific substantiation and theoretical development of methods of assimilation and creative processing of socio-cultural experience is possible under the condition of deep systematic study of components of local lore (geographical, historical, literary, artistic) and active use of achievements by advanced pedagogical experience.

The study of geographical local lore is important for a correct and complete assessment of its current and prediction of future development, because for students the immediate socio-cultural environment is a starting point on the way to learning about the natural and economic features of their country, the world as a whole.

Geographical and historical local lore at the level of territorial (spatial) organization of a certain society "territory – time – man" helps to reveal the most important patterns and causal relationships in the natural environment, creates optimal conditions for the introduction of elements of scientific research aimed at studying natural and socio-economic features of the native land, identifying economic problems of their locality, understanding the results of knowledge of the native land, reflecting the surrounding reality in the unity of relations between natural and sociocultural objects.

Literary and artistic local lore has a powerful educational potential, as it distinguishes the category of the ideal (model) of life. The study of the sociocultural environment at the level of the native land – Motherland – the world is marked by a powerful educational potential, in particular, we pay attention to personalities, whose activities become extremely important for the formation of future citizens. The orientation of the educational ideal of Ukrainian folk pedagogy on the recognition of the unique value of each individual, on the rise of a full individual with his self-knowledge and full affirmation of his "I" corresponds to the national nature of the Ukrainian child and gives optimal results in its development.

Thus, the defining values are those that reflect the essence of the national community, create a habitual living space for the individual, serving as a factor of self-determination of a member of the community who identifies with it, and therefore focuses on national values in determining their own way of life. Areas of life, from which gradually crystallizes its social, civic orientation.

Social and aesthetic ideal is expressed in all arts of national culture in the form of artistic images, through which social ideas, moral norms, aesthetic values of society are transformed

into the personal experience of a person who accepts these images in the organic heritage of his character.

Local lore education is given a special role in reviving the national mentality of the country. In the renewed paradigm of education, the main factor of ethnicization in modern conditions of society transformation is the system of traditions of the Ukrainian people, which harmoniously combines customs, rites, rituals, holidays, labor and aesthetic tastes, ideals, certain moral norms, rules of conduct, elements of spiritual and material heritage. preserved, developed and transmitted over the centuries, organically inscribed in the age-old principles of existence of the native people. Traditions ensure the multiplication of the best culturological qualities of the Ukrainian people, its emotional and sociocultural features, provide the process of reproduction in the next generations of the best qualities and traits that were developed and tested by the Ukrainian people during its development, direct the young generation to personally and socially useful way of self-improvement , the formation of its value priorities.

Thus, the study of regional sociocultural reality allows not only to study the archaic components of past culture (which, of course, is important for solving the problem of ethnogenesis, culturogenesis, mentality, worldviews), but also to outline modern processes of its transformation, to provide effective approaches to preserving the identity of the ethnos, to warn against the critical risk of creating a technocratic and consumer society.

We consider national and cultural traditions in a genetic connection with universal values, affirming their universal significance. The historicity of traditions allows us to unite the past and the future, to integrate a certain community of people into a highly developed modern nation, and only then – into a progressive universal community. It is especially important to understand that the concepts of "people", "nation" are based on stable age-old traditions – labor, moral, aesthetic, which form the spiritual culture of the ethnos.

The concept of social and aesthetic educational ideal at the level of the native land – Motherland – world civilization activates the potential of the student's personality, encourages self-regulation in understanding their way of life, the ability to find relationships between life events, generalize their life experience and plan for the future. adaptation of the individual, his integration into society.

Further development of local lore education enables the optimal solution of strategic tasks of reforming national education taking into account its national character, understanding

the role of local lore against the background of socio-economic and cultural development; mastery of the riches of regional culture, its inseparability from the national soil; search for authenticity in order to present their own historical and cultural heritage to the European and world community; organic relationship with the practice of educational experience of the nation and the native land.

The above considerations allow us to interpret local history education as a system of content-theoretical and organizational support of students' learning activities, taking into account the characteristics of a particular region. The optimal educational model of an open democratic society, which affirms the worldviews of national education, harmonizing scientific knowledge and social norms, cultural values and spiritual shrines, is the one that provides intellectual and cultural development, moral education and national identity.

Thus, the study of various aspects of life in the region needs constant search and improvement. Local lore studies not only allow, but also encourage to expand their thinking potential, not limited to logical thinking, apply its varieties such as analytical, conceptual, theoretical, critical, illogical, reflective, visual, symbolic, propositional, mythical, metaphorical, analogous, , lyrical, poetic, practical, focused, concretized, ambivalent, fantasy, etc.

The study of virtually all areas of study of the history of the region has the ability and should go beyond established schemes and models, not guided by biased views, prohibitions and prejudices, and use a wide range of opportunities to better solve the problem.

Obviously, flexible changes are needed both in the curriculum and in the methodological approaches to learning the material. Memorizing a set of answers to pre-formulated questions and being able to put them to the test is not a way to stimulate creative, innovative thinking, and therefore does not meet the needs of our dynamic time.

Modern teaching methods must involve all the creative potential of the individual. In our opinion, historical local lore is the academic discipline that allows to reveal the creative potential of the researcher, to form him as a future scientist, active citizen, creator of the future of his land.

References

1. Istoriiia ridnoho kraiu : Mykolaivshchyna : navchalnyi posibnyk [History of the Native Land: Mykolaiv Oblast: textbook] / M. M. Shytiuk (ker. avt. kol.), O. O. Bakovetska, N. M. Buhlaitain. – Mykolaiv : Ilion, 2015. – 628 s.

Formation and Development of Spiritual And Cultural Centers of the Town of Kovalivka on the XIX and Early XX Centuries

Drobnyj Viktor

*Graduate student of the second year of study
at MNU. V.O. Sukhomlinsky (Nikolaev)*

Abstract

The article, based on statistical materials and periodicals of the Russian Empire, attempts to show the process of formation of cultural and spiritual centers of the town of Kovalivka. The peculiarities of church building and spiritual-educational activity of the local Orthodox parish, the specifics of the activity of the local priest in the line of the general imperial policy of struggle against various currents of Protestantism are analyzed. An attempt is made to shed light on new facts from the history of Odessa County through an analysis of the process of formation and development of schools and religious centers of the settlement. An analysis of the impact of school education on the population of the settlement. The peculiarities of their educational activity both within the town and outside it have been clarified.

Keywords: Kovalivka town, Odessa district, church, church-parish school, Zemstvo folk school, Jewish prayer house.

Дослідження розвитку поселень південної України неможливе без детального аналізу процесу формування та розвитку в них духовно-культурних центрів, храмів та шкіл різних типів. Практична реалізація цього вимагає детального вивчення досвіду процесу утворення та розвитку церков та шкіл у них.

Питанню формування та розвитку означених культурно-духовних центрів присвячували свої дослідження: Багмет М.А., Мінц М.О., Тригуб О.П. Шешунова І.Н., Щукін В.В., Пивовар А.В. Чехов Н.В. [2;9;19;37].

На території досліджуваного поселення у окреслений період формується чотири культурно-духовні центри. Два релігійного та два освітницького напрямку. Невід'ємною частиною культурно-духовного розвитку поселення є культові споруди. Враховуючи багатоетнічність поселення в ньому поступово сформувалися релігійні осередки - православна церква та синагога.

Першим та найстарішим місцевим духовним центром стає храм святого Михаїла Сунадського, становлення якого сягає кінця XVIII ст., зокрема, на досліджуваних територіях, церковне будівництво розпочалося в 90-х рр. XVIII ст. після їх приєднання до Російської імперії та включення до церковної адміністрації Новоросійської губернії, а саме до складу Дубосарської протопопії. Як зазначає у своїх дослідженнях Пивовар

А.В., найменше відомостей про храми в означений період саме в її межах, на територіях Тираспільського та забузької частини Херсонського повітів. [19, с.137]

Село Ковалівка вперше згадується в атласі «Очаківська земля», як поселення, засноване 1791 року. Відповідно до джерела, у цей період в ньому існує церква. Найімовірніше, це була тимчасова споруда, що задовольняла духовні потреби населення Ковалівки у складі 36 сімей чорноморських козаків [10, с. 96].

Книга «Предки кубанських казаків на Дністрі» доповнює попередні дані про існуюче поселення. Відповідно до джерела на 30 листопада 1791 року, в селі існували 32 двори та проживало 188 осіб. Наступного 1792 р. кількість населення зменшується до 119 осіб [7, с. 68-72].

У 1792 р. після переселення Чорноморського козацького війська на Кубань та роздачі їх земель поміщикам 6300 десятин в Ковалівці та її околицях було передано у власність інженер-полковнику Андрію Шостаку, сюди переселено 89 родин кріпаків з північних губерній України й Центральної Росії та створено село Шостакове. [6, с. 43].

На початку XIX ст. володіння Шостака придбав колезький радник Михайло Кир'яков, а сусіднє село Ткачівку (Авдотіївку), що стало частиною сучасного села, з 356 десятинами землі і 83 родинами кріпаків - поміщик Чернявський. Усі ці поселення, утворені на початку XIX ст., стали частиною приходу села Ковалівка, до нього також увійшли прихожани села Андріївка.

Збільшення числа прихожан внаслідок активного освоєння та переселення населення з територій інших губерній на початку XIX ст., приводить того, що будівля храму перестає задовольняти потреби прихожан. Тіснота та зношеність будівлі збудованої в кінці XVIII ст., яка стала культурним центром для більшості сусідніх поселень поступово призводить до її руйнації. Це, в свою чергу, спонукало місцевого землевласника М.М. Кир'якова профінансувати будівництво нової будівлі. На місці де розташовувалася дерев'яна церква зводиться кам'яний одно престольний храм. Будівництво тривало п'ять років, закладення відбулося в 1811 р., а завершилося 1816 р. Цього року будівлю освятили на честь святого Михаїла єпископа Сунадського. Новий храм стає центром культурно-духовного життя Ковалівки та означених навколишніх сіл. [1, с. 86].

У досліджуваний нами період продовжується активний соціально-економічний розвиток поселення, що стає підґрунтям до початку розвитку усім культурно-духовним осередкам. Подальший економічний розвиток дозволив змінити статус Ковалівки з села на містечко, це, на нашу думку, позитивно вплинуло як на економічний, так і на культурно-духовний розвиток поселення. Бурхливий розвиток поселення супроводжується стрімким зростанням кількості населення та числа дворів. Якщо 1856 року у містечку Ковалівка нараховується 138 дворів, то на 1859 рік їх число зростає до 169 дворів у яких нараховувалося 963 жителі [21, с. 138].

На початку 50-х рр. XIX ст. формується загальна архітектура містечка. За спогадами сучасників, – домінантними спорудами в архітектурному комплексі стають маєток поміщиків Кірюкових та церква, котра своїми обрисами нагадувала Казанський собор у Санкт-Петербурзі. [5, с. 78-79]

Інтенсивний розвиток поселення, збільшення числа прихожан, як наслідок активніше використання будівлі впливає на її стан. У 1854 р. через аварійність приміщення, перший кам'яний храм села було розібрано, натомість зведено кам'яний молитовний будинок. Саме він стане продовженням розвитку центру, що впливатиме на культурно-духовний розвиток населення новосформованої Ковалівської волості, аж до початку будівництва нового приміщення храму у 1905 році. [23, с. 94-95].

Після реформи 1861 року у містечку Ковалівка налічувалося 337 ревізьких душ, по статутній грамоті 308 кріпаків одержали по 5,5 десятин землі, 29 кріпаків залишилися без землі [6, с. 47]. На нашу думку, саме поява у селян особистих землеволодінь, дозволяє їм почати активну підтримку існуючого духовного центру. На користь цього свідчить збільшення кількості пожертвувань для храму та інших духовних потреб. Зокрема, влітку 1861 року прихожанами на чолі з священником, було пожертвовано 3 рублі на користь православних сирійців [25, с. 618].

У другій половині XIX ст. на території півдня України починають поширюватися різні течії протестантизму розширюючи число своїх прихильників нових. Це в свою чергу привело до зниження авторитету православної церкви.[24, с.343-344] Досліджуваний нами прихід містечка Ковалівка в цей період очолює протоієрей Яків Опойченко, котрий змінив на цій посаді Феодосія Белоусова. [3]

Окрім, власне пастирського служіння протоіерей Опойченко служив місіонером Свято-Андріївського братства, місіонерського осередку при Одеській духовній семінарії. Відповідно до проаналізованих матеріалів поміщених у Херсонських єпархіальних відомостях, метою своєї діяльності братство обрало вживання заходів щодо поширення серед населення ідей православного християнства та протидію усіляким оманам, що спотворюють вчення православної церкви. Під останніми розумілися різні течії протестантизму, що набирали популярності в межах Херсонської губернії, котра і була обрана рамками його діяльності.[32, с.149-150]

Перебування на посту місіонера протоіерея Іакова Опойченко в першу чергу позначилося на діяльності Ковалівського приходу. Так виконуючи свої братські обов'язки він відвідав села трьох повітів губернії виконуючи при цьому планові богослужіння та ритуали за місцем служіння. Серед відвіданих ним в Ананьївському повіті – Варюшино, в Єлисаветградському – Троїцьке Арнаутовка, Новогригорівка В Одеському повіті – Тернувате, Петровське(Солонику), Ряснополь та Основу, Новопокровське та Сахарово, Ковалівка Авдотіївка, Корчино.[29, с.733-790]

Особливу увагу при виконанні своїх місіонерських обов'язків він уділяв та Ряснопольському, де проводив тривалі бесіди й роздавав інформаційні брошури та Ковалівському приходам. У досліджуваний період, в межах приходу, проживало: в Ковалівці дві родини, члени яких були прихильниками однієї з течій протестантизму – штундизму, на хуторі Шостаковова одна сім'я, в Авдотіївці та на хуторі Корчинському дві та дев'ять сімей відповідно. [29, с.783-790]

Проаналізовані нами статистичні джерела показують, що основними видами діяльності протоіерея Опойченко в приході Михаїла єпископа Сунадського були публічні та приватні розмови як з православним та і з протестантським населенням приходу. Публічні розмови проводилися і в церкві, і в училищі. Хоча бесіди і проводилися часто та в присутності великої аудиторії, протоіерей не отримував очікуваних результатів. Єдине чого йому вдалося досягти постійними приватними бесідами – перехрещення до православ'я жителя Ковалівки Григорія Онищенко та вмовити його хрестити дружину й малу дитину. [29, с.790]

Не досягнувши очікуваних результатів, протоіерей Яків Опойченко покинув пастирську службу в Ковалівському приході. З жовтня 1886 до лютого 1887 його

тимчасово змінив священник Микола Шатунов. З кінця 1887 до серпня 1889 священником служить Іоган Загардан, якого змінює П. Нікулін. [2; 4]

У 1893 році згідно з розпорядженням Херсонського єпархіального начальства при Михайлівській церкві містечка Ковалівка відкрито церковно-приходське піклування [28, с. 203]. Відповідно до «Положення про парафіяльні піклування при православних церквах» прийнятого в Російській імперії 2 серпня 1864 року до обов'язків такої організації відносилися піклування про благоустрій та добробут парафіяльної церкви та причту в господарському відношенні, а також організація початкового навчання дітей та благодійність у межах приходу. Піклування повинні були відкривати в приході школи, лікарні, притулки та інші благодійні заклади, надавати бідним людям приходу всілякі посібники, піклуватися про поховання незаможних та утримання кладовищ в належному порядку [20].

Проаналізовані нами видання Херсонських єпархіальних відомостей за період 1893 – 1916 років свідчать, що пріоритетним напрямком діяльності піклуванням було обрано роботу по зведенню нової будівлі храму у поселенні, оскільки молитовний будинок споруджений 1854 не міг повністю виконувати свої функції, та найімовірніше, за майже сорок років використання потребував серйозного ремонту.

Піклування починає збирати пожертви на спорудження храму, серед яких найбільш вагомими були від міщанки Дарії Дульської та місцевого кредитного товариства, 2650 рублів та 550 рублів відповідно [31, с. 200; 35, с. 64]. Також, необхідно зазначити, що в 1913 році Херсонською духовною консисторією було надано дозвіл протягом року збирати пожертви на побудову нового храму в межах єпархії [34, с.392]. Все це дозволило завершити спорудження храму в 1916 році [36, с. 231].

Активний розвиток приходу св. Михаїла єпископа Сунадського, збільшення числа прихожан у другій половині XIX ст., створює сприятливі можливості для формування наступного культурно-духовного центру – церковно-приходської школи, яке розпочинається в 60-ті рр. XIX ст., під егідою настоятеля храму. Школа розпочала свою діяльність з 1862 р. проте тимчасово розміщувалася в селянському будинку не пристосованому для занять. У перший рік роботи її учнями стали 12 хлопчиків яким, відповідно до приписки єпархіального начальства викладали: читання, письмо, короткий Катехізис з Священною історією та церковні співи. Окрім цього здібним

учням до затвердженого переліку предметів додавалися перші чотири дії математики та загальні відомості з географії [26, с.15].

У 1866 році школа розширюється, крім 18 хлопчиків її починає відвідувати одна дівчинка. Цього ж року її було переміщено до громадської будівлі, що свідчить про зацікавленість місцевої громади у її підтримці та розвитку. Навчання проводить священник Феодосій Белоусов, який за старанну та корисну службу на пості священника містечка Ковалівка нагороджений набедреником. [30, с. 13]

Необхідно зазначити, що священник не залишав без уваги й інші села, жителі яких відвідували Михайлівську церкву. Завдяки його старанням, у межах приходу, в селі Андріївка, було відкрито церковно-приходську школу. У 1866 році, її відвідувало 15 хлопчиків та п'ять дівчат [28, с. 59].

Він продовжував викладати у школі до літа 1884 р. З 1 вересня його на посаді змінює протоієрей Опойченко. [3]

Проаналізовані нами джерела дозволяють виконати порівняльний аналіз залучення населення містечка Ковалівка Ковалівської волості та жителів села Троїцьке Граденецької волості Одеського повіту до навчання у церковно-приходських школах.

Так відповідно до відомостей 1866 року з 936 жителів містечка Ковалівки школу, відвідує 19 осіб. Натомість в селі Троїцьке з 2244 жителів церковно-приходську школи відвідують також 19 учнів [21, с. 123]. Та не зважаючи на однакову кількість учнів, відсоток залучення населення до навчання у церковно-приходській школі містечка Ковалівка значно вищий ніж в селі Троїцькому де до навчання залучено кожного 50 жителя поселення, натомість у Троїцькому лише кожного 118 жителя. На нашу думку, таке порівняння свідчить про ширше залучення населення містечка до навчання у церковно-приходській школі [27, с. 58-59].

Поява та розвиток означених культурно-духовних центрів, позитивно вплинуло на подальшу динаміку розвитку поселення. Проаналізовані нами документи Одеського повітового земства, зокрема, данні 1872 року свідчать про початок діяльності у містечку постійного фельдшерського пункту, що значно покращило становище жителів поселення, оскільки зробило медичну допомогу доступнішою. Також важливим аспектом розвитку поселення стало відкриття стоїчного пункту на четверо коней та встановлення у ньому поштової скриньки для приватної кореспонденції, це в свою

чергу дозволило активізувати сполучення села, з іншими поселеннями повіту [11, с.22; 12, с. 144].

У 1887-1888 навчальному році розпорядженням архієпископа Херсонського та Одеського Никанора в містечку Ковалівка знову відкрили церковно-приходську школу з класом для заняття рукоділлям для дівчат. Завідував та викладав у ній священник, рукоділля навчала його дружина. Серед існуючих в Одеському повіті шкіл такого типу, вона стає першою, де створено клас для рукоділля, в якій навчалися лише дівчата поселян. Цей факт свідчить про активну позицію серед населення не лише храму та родини священника Іоана та Олександри Загарданів, а й жителів поселення. Проте, проаналізовані нами матеріали не дозволяють точно встановити як довго вона існувала. [30, с. 140].

Поява та розвиток церковно-приходської школи під егідою приходу св.Михайла єпископа Сунадського створили позитивний імідж освіти в містечку та зацікавила в ній його населення. У 80-х рр. XIX ст., з врахуванням позитивного досвіду існування у містечку церковно-приходської школи починається формування третього духовно-культурного центру – земської народної школи.

Вона була відкрита Одеським повітовим земством у 1881 році опираючись на урядове положення про початкові школи 1864 р. котре започаткувало створення нового типу училищ – народних шкіл. В них могли навчатися діти різних суспільних прошарків, національностей і віросповідань. Першими учнями нової школи стали 57 хлопців та 2 дівчат. Заняття проводяться вчителем Василем Белоусовим, викладач Закону Божого священник місцевої церкви – Феодосій Белоусов. У 1882 році приміщення школи перебудовано та розширено за кошти земства [13, с. 32].

У листопаді 1886 року Ковалівське народне училище було оглянуте інспектором народних училищ Херсонської губернії Одеського району Л.П. Шпановським. Ним у звіті зазначено, що вчителю рекомендовано звернути свою увагу на чистоту класної кімнати та дисципліну. У своєму звіті інспектор подає характеристику вчителя Белоусова, де зазначається, що він не закінчив повний курс вчительської семінарії, але отримав свідоцтво після складання іспиту. Навчання проводить з належними знаннями та заповзяттям. [14, с.194; 15, с.92; 16, с. 113].

Досліджуваний нами навчальний заклад, наступні роки свого існування, продовжує відігравати роль одного з важливих культурно-духовних центрів містечка Ковалівка. Важливе місце в цьому займає бібліотека, що нараховує 804 томи літератури, серед яких 280 підручники, а решта 524 книги для читання. Наявність великого обсягу доступної літератури та можливість брати її додому сприяє, на нашу думку, збільшенню загального рівня обізнаності та грамотності серед учнів та членів їхніх сімей. [17, с. 195].

Однією з сфер діяльності земських шкіл Херсонської губернії, було заняття просвітницькою діяльністю засобом проведення громадських читань. Місцевий навчальний заклад приймав активну участь у роботі над читаннями, протягом 1903 навчального року силами викладача було організовано чотири громадських читань. Відповідно до проаналізованих нами документів, їх відвідали 640 жителів поселення, серед них: 240 чоловіки, 155 жінки, 245 діти. Це свідчить про широке залучення населення містечка Ковалівка до просвітницької роботи навчального закладу у якості слухачів без розподілу як статевою так і віковою ознаками, залучення відносно великої групи жінок до досліджуваного процесу свідчить про зацікавленість місцевої адміністрації та представників школи у поширенні загальної обізнаності серед різних груп населення [18, с. 252].

З створенням церковно-приходської та відкриттям земської народної школи продовжився процес залучення жителів містечка Ковалівка до розвитку культурно-духовного життя.

Інтенсивний розвиток містечка засвідчений «Списком населених місць Херсонської губернії на 1896 рік». Відповідно до джерела, містечко Ковалівка Ковалівської волості нараховує 210 дворів та 1632 жителів. Також джерело повідомляє про існування в поселенні культурно духовних центрів православної церкви, церковно-приходської та земської школи, єврейського молитовного будинку [22, с. 316].

Останній культурно-духовний центр сформувався внаслідок появи та поступового збільшення в містечку єврейської громади. За «Матеріалами для оцінки земель Херсонської губернії» кількість євреїв у містечку в 1882 році складає 13 осіб [8, с.69]. В подальшому число юдеїв продовжує зростати. Нажаль, на сьогодні нам не доступні

матеріали, що дозволили б проаналізувати кількість єврейського населення містечка, та його участь у культурно-духовному житті поселення.

Отже, аналіз архівних і статистичних матеріалів дозволяє проаналізувати історію формування та розвитку культурно-духовних центрів містечка Ковалівка протягом XIX – початку XX ст., простеживши еволюцію створення православного храму, церковно-приходської та земської народної шкіл та єврейського молитовного дому в поселенні.

У статті зроблено спробу проаналізувати формування та розвиток приходу св. Михаїла єпископа Сунадського містечка Ковалівка, показано поступове зростання авторитету серед прихожан у першій половині та середині XIX ст., та кризу у зв'язку з появою в повіті прихильників різних течій протестантизму, ідеї котрих починають приваблювати ряд жителів Ковалівської волості. Зроблено наголос на періоді перебування на приходській службі протоієрея Опоиченко котрий окрім виконання своїх душпастирських обов'язків виконував місіонерську роботу як адепт Свято-Андріївського братства та збільшив авторитет приходу у окреслених у статті сіл Одеського, Елисаветградського та Ананіївського повітів.

Важливою складовою культурно-духовного розвитку поселення стала поява в ньому церковно-приходської та земської народної шкіл. При цьому необхідно зазначити, що першою було створено сприятливу атмосферу для прийняття місцевим населенням корисності освіти. Друга ж змогла охопити більшу кількість учнів обох статей, проте через тісноту приміщення у всі роки свого існування була тісною та не могла вмістити всіх бажаючих дітей містечка Ковалівка й навколишніх поселень.

Найменше відомостей у проаналізованих нами джерелах міститься про єврейський молитовний будинок містечка. Проте, сам факт його створення говорить про поселення у якому рівномірно розвивалися культурно-духовні центри різних етнічних груп.

Таким чином, ми можемо спостерігати процес формування культурно-духовних центрів поселень південної України на основі досліджуваного комплексу окреслених центрів містечка Ковалівка Одеського повіту Херсонської губернії.

У процесі подальшого дослідження потрібно з'ясувати специфіку соціально-економічного розвитку містечка Ковалівка та взаємовідносини між різними етнічними та релігійними групами місцевого населення. Це надасть можливість детально

проаналізувати процес формування та подальшого соціально-економічного розвитку поселень південної України у XIX на початку XX століття.

References

1. Gavriil [Rosanov], the Archbishop of Kherson. (1848). Historic-chronological description of churches of Kherson and Tauric Diocese. (in Russian).
2. The state archive of the Mykolaiv region f. 484 d. 1 c. 290 p. 226. (in Ukrainian).
3. The state archive of the Mykolaiv region f. 484 d. 1 c. 292 p. 51. (in Ukrainian).
4. The state archive of the Mykolaiv region f.484 d. 1 c. 301 pp. 72-73. (in Ukrainian).
5. Kovaleva, O.F., Chistov, V.P. (2000). Essays on the history of Southern Pribuzie. (From the roots until the beginning of XX century) Book 1. From the past of the cultural life in Mykolaiv. (in Russian).
6. Bagmet, M.A., Afanasiev, O.N. (1991). Kovalevka: past and present. (in Russian).
7. Korolenko, P.P. (1900). The ancestors of Kuban Cossacks of Dnieper and Dniester. (in Russian).
8. Materials for land estimation of Kherson Province. (1883). Comp. by the stat. dep. of the Kherson Province council. Vol. 1. 542 pages div. by headings, 2 pages of maps. (in Russian).
9. Mints, M.O. (2006). Provincial primary schools of Southern Ukraine in the late XIX century. Historical and politological studies, Vol. 1/ 2. Donetsk. pages 50-57. (in Ukrainian).
10. Pavliuk, N.P., Gleb-Koshanskaya, T.N. (2002). Legacy of F.P. de Volan: from the history of seaport, city and province. 256 pages. (in Russian).
11. Report of the Odessa zemstvo council from September 1, 1872 till August 1, 1873. (Odessa, 1873 [2], 122 LIII). (in Russian).
12. Report of the Odessa zemstvo council from August 1, 1877 till August 1, 1878. (Odessa, 1878, 169, 56 p.). (in Russian).
13. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1882. (Odessa, 1883, 173 p.). (in Russian).
14. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1886. (Odessa, 1887 [3], II, 270, 89 p.). (In Russian).
15. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1891. (Odessa, 1892, 482 p.). (in Russian).
16. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1892. (Odessa, 1893. 461 p.). (in Russian).
17. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1898. (Odessa, 1899, 421 p.). (in Russian).

18. Report of the Odessa zemstvo council of the year 1903. (Odessa, 1904, 405 p.). (in Russian).
19. Pyvovar, A.V. (2018). To the question of church building of the district from the second half of the XVIII c. till the first third of the XIX c. (Kherson and right-bank Katerynoslav regions). (The Ingul Stepp, 456 p.). (in Ukrainian).
20. Regulations on parish trusteeships at Orthodox churches: (imperially approved on August 2, 1864). (Tomsk, 1910, 16 p.). (in Russian).
21. The list of populated places of the Russian Empire. Kherson province. List of populated places according to information from 1859. (St. Petersburg, 1868. Vol. XLVII, 189 p.). (in Russian).
22. The List of populated places of the Kherson province. Statistics for each settlement. Publication of the Provincial Statistical Committee. (Kherson, 1896, 544 p.). (in Russian).
23. Reference book of the Kherson diocese. (Odessa, 1906, 757 p.). (in Russian).
24. Trygub, O.P. Religious transformations in the South of Ukraine from the XIX c. till the beginning of the XX c. URL: [https:// history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/73.pdf](https://history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/73.pdf) (pp. 343–344). (in Ukrainian).
25. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1861, Vol. 8). (in Russian).
26. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1862, Vol. 2). (in Russian).
27. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1866, Vol. 4). (in Russian).
28. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1871, Vol. 1). (in Russian).
29. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1886, Vol. 20). (in Russian).
30. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1888, Vol. 8). (in Russian).
31. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1893, Vol. 11). (in Russian).
32. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1906, Vol. 6). (in Russian).
33. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1912, Vol. 22). (in Russian).
34. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1913, Vol. 16). (in Russian).
35. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1914, Vol. 6). (in Russian).
36. Kherson Diocesan Reports. (Odessa, 1916, Vol. 11-12). (in Russian).
37. Chekhov, N. V. (1912). Public education in Russia since the 60s of the XIX c. 224 p. (in Russian).

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел та літератури

1. Гавриил [Розанов], архиепископ Херсонский. Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической. Одесса, 1848.

2. Державний архів Миколаївської області ф.484 оп. 1 спр. 290 л. 226;
3. ДАМО Ф. 484 оп.1 спр. 292 л 51;
4. ДАМО ф.484 оп 1 спр. 301 л. 72-73;
5. Ковалева О.Ф., Чистов В.П. Очерки истории культуры Южного Прибужья.(От истоков до начала XX века)Кн.1.Из прошлого культурной жизни на Николаевщине [Текст] / Ковалева О.Ф., Чистов В.П. - Николаев: Тетра, 2000.
6. Ковалёвка: прошлое и настоящее. Авт. кол.: М. А. Багмет, О. Н. Афанасьев.1991.
7. Короленко П.П. Предки кубанских казаков на Днепре и на Днестре. Екатеринодар, 1900
8. Материалы для оценки земель Херсонской губернии / Сост. Стат. отд-нием при Херсон. губ. зем. управе. Т. 1. Херсон: тип. Н.О. Ващенко, 1883-1890. Одесский уезд. 1883. 542 с. разд. паг., 2 л. Карт
9. Мінц М.О. Земські початкові школи на Півдні України наприкінці XIX ст. / Історичні і політологічні дослідження – №1/2. Видання Донецького національного університету, історичний факультет. – Донецьк, 2006. – С. 50-57
10. Наследие Ф. П. Де-Волана: Из истории порта, города, края / Авт-сост.: Н. П. Павлюк, Т. Н. Глеб-Кошанская. – Одесса: Астропринт, 2002. – 256 с.: ил.
11. Отчет Одесской уездной земской управы с 1-го сентября 1872 г. по 1-е августа 1873 года. Одесса, 1873. [2], 122, LIII с.
12. Отчет Одесской уездной земской управы с 1-го августа 1877 по 1-е августа 1878 года. Одесса, 1878. 169, 56 с., 1 л. ил.
13. Отчет Одесской уездной земской управы за 1882 год. Одесса 1883, 173 с.
14. Отчет Одесской уездной земской управы за 1886 год. Одесса 1887. [3], II, 270, 89 с., 5 л. табл.: табл.
15. Отчет Одесской уездной земской управы за 1891 год. Одесса, 1892. 482 с. разд. паг., 1 л. диагр.: диагр.
16. Отчет Одесской уездной земской управы за 1892 год. Одесса, 1893. 461 с. разд. паг., 2 л. ил.: ил.
17. Отчет Одесской уездной земской управы за 1898 год. Одесса, 1899. 421 с. разд. паг., 8 л. ил., карт.: ил., карт
18. Отчет Одесской уездной земской управы за 1903 год. Одесса, 1904. 405 с. Разд. паг., 1 табл.: табл.
19. Пивовар А.В. До питання про церковне будівництво на території краю в другій половині XVIII – першій третині XIX століть (Херсонщина і правобережна Катеринославщина). Інгульський степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. К.: Ярославів Вал, 2018. 456 с.
20. Положение о приходских попечительствах при православных церквах: (высочайше утверждено 2 августа 1864 г.). Томск: Тип. Дома трудолюбия, 1910. 16 с

21. Списки населенных мест Российской империи. Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года. - Санкт-Петербург: Типография Карла Вульфа, 1868. Том XLVII. 189 с.
22. Список населенных мест Херсонской губернии. Статистические данные о каждом поселении. Издание Губернского Статистического Комитета. Херсон: Типография Губернского правления, 1896. 544 с.;
23. Справочная книга Херсонской епархии. Одесса, 1906. 757 с.
24. Тригуб О. П. Релігійні трансформації на півдні України у XIX – на початку XX ст. URL: [https:// history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/73.pdf](https://history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/73.pdf) С. 343–344.
25. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1861 № 8;
26. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1862 № 2;
27. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1866 № 4;
28. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1871 № 1;
29. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1886 № 20;
30. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1888 № 8;
31. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1893 № 11;
32. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1906 № 6;
33. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1912 № 22;
34. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1913 № 16;
35. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1914 № 6;
36. Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1916 № 11-12.
37. Чехов Н.В. Народное образование в России с 60-х годов XIX века – М.: Польза, 1912. – 224 с

Tolerance to Uncertainty in Adolescence as a Psychological Problem

Semychenko Valentyna Anatoliyivna

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor of Pedagogy and Psychology of Professional Education
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
semichenko48@gmail.com*

Oleksyuk Oksana Yevhenivna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Pedagogy and Inclusive Education,
V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Mykolaiv, Ukraine
oleksjukoksana@ukr.net*

Artyushina Kateryna Georgievna

*graduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
artarl@ukr.net*

Abstract

The article considers the problem of uncertainty as an integral attribute of modern human life. The importance of forming tolerance to uncertainty as an important means of organizing the life path of an individual is revealed. It is determined that the very ability of a young person to find his place in society, to properly build interpersonal relationships within the uncertainty of life events affects the future of both professional and life success. A young person in situations of uncertainty chooses one of two main strategies of action: destructive and constructive, which depends on the motivation and significance of the event for the individual. Scientists have developed different methods for studying tolerance / intolerance to uncertainty. This article presents the results of an empirical study that reveals the features of the development of tolerance for uncertainty in student youth.

Keywords: Uncertainty, tolerance for uncertainty, life plan, questionnaire of tolerance for uncertainty.

The problem of uncertainty is actively developed in modern science. This topic has attracted the attention of representatives of various fields of scientific knowledge, who may interpret this concept differently.

In psychology, uncertainty is often seen as a complication of procedures for choosing a particular direction and means of action in the presence of a potentially possible set of solutions, when some of these decisions may lead to negative consequences in the future.

T. Kornilova, carrying out the historical experience of considering the concept of uncertainty, emphasizes that initially uncertainty was seen as a sign and at the same time a measure of chaos, and only over time won the idea that it is an integral attribute of everyday life [4]. This has led to the emergence of a significant number of relevant studies in which a person's ability to make decisions in the absence of completeness of information is no longer seen as an attribute of a particular situation, but as an integral personal characteristic that largely determines the success of life problems.

A special - methodological - status of the relevant topic received in psychology. On the one hand, this is due to the fact that, according to V.P. Zinchenko, uncertainty is inherent in the very subject of psychology, which contains complex transitions of objective and subjective [1]. On the other hand, this is due to immediate practical needs. After all, in modern society, which is characterized by an incredible complication of all spheres of human life, the very need to solve everyday problems taking into account many potential factors and consequences of their influence becomes, according to D.O. Leontiev, the basis for rethinking fundamental psychological categories - such as personality and development [5].

At the same time, the pace of transformation of the life plan of modern man is becoming more dynamic. Human life actually turns into a stream of uncertain situations in all spheres of existence: material, economic, political, social, ideological, interpersonal interaction, and so on. This necessitated the restructuring of both individual and mass consciousness, changes in the very process of constructing a picture of the world. It was necessary to abandon the dominant way of perceiving the world as a set of stable, clearly defined, rigidly, linearly determined events, subject to strict norms and traditions, accepting the model of the world as extremely variable, variable, probabilistic [1]. It is a person's ability to live in conditions of global and total uncertainty today is an important quality of personality, ensures the constructiveness and success of its implementation in modern society [2].

Consideration of the problem of uncertainty in psychology has necessitated the separation of its objective and subjective perspective. If in the objective sense uncertainty can

be defined as the presence of several potential trends, the feasibility of the choice and the predicted results of each of which are equally probable, then in the subjective sense of uncertainty will understand the situation in which a person has an objective the ability to choose from several equally probabilistic alternatives, but there are no: a) the necessary information; b) resources; c) the semantic value of the situation and its consequences, and, consequently, the desire to resolve the situation.

The conducted theoretical analysis and experience of empirical study of the problem by observing people's behavior revealed two main strategies of action in situations of uncertainty: destructive and constructive.

Destructive strategy is realized as a person's departure from the experience of his imperfection, inability to make choices, predicting potential mistakes and their negative consequences, which blocks its activity. It most often occurs in people who have had a negative experience of dealing with uncertain situations in the past. They are dominated by the motivation to avoid failure over the motivation to succeed, formed a complex of learned helplessness, they are characterized by low self-esteem, there is no need to resolve the situation, which leads to violations in the system of goal setting, blocking activity.

The second strategy is implemented in cases where the situation and its consequences are vital for the person. Then the person focuses on the idea that it is the refusal to resolve the situation that can lead to negative consequences rather than potentially possible failure, and in his individual experience there are cases of successful overcoming of situations of uncertainty.

The study identified types of information, the absence or insufficiency of which can create a situation of uncertainty:

- lack of clear human evaluation criteria for the feasibility and potential effectiveness of existing ways and directions of resolving the situation;
- lack of a clear idea of the results he wants to get;
- lack of clear awareness of own resources, their sufficiency to resolve the situation and achieve the planned.

At the same time, it should be borne in mind that the availability of certain information (for example, about the negative experiences of other people in similar situations) can only deepen the state of uncertainty.

The conducted theoretical analysis showed the ambiguity of the semantic content of the term "uncertainty" in psychology. On the one hand, it has a negative perspective, focusing on the emergence of a person's feelings of insecurity. In fact, this means that the epicenter of the uncertainty is shifted to the past, when a person realizes that the resources available to him, formed in a previous life, are not enough to solve a certain life problem. On the other hand, this is definitely a positive aspect, which allows us to consider the situation in terms of the range of equivalent opportunities available to man. Making a decision here involves a certain risk, so the person feels a certain excitement. Finally, an important characteristic of the situation is the presence of appropriate goals, the desire to solve the situation. Violation of goal setting can be a good reason to block activity, the emergence of various barriers that inhibit the actions of the individual.

The emergence of the term "tolerance for uncertainty" (TU) is associated with the work of E. Frenkel-Brunswick [6; 7], which in the study of perception revealed the phenomenon of tolerance to uncertainty and subsequently studied the relationship of tolerance to uncertainty with personality traits.

A person's ability to act in a situation of uncertainty is seen as a bipolar dimension, at one pole of which is tolerance for uncertainty, and at the other - the inability to tolerate uncertainty. People who are tolerant of uncertainty are calm about vague ideas, vague stimuli and situations, and even strive for them. People who are unable to tolerate uncertainty avoid uncertain situations and react to them with stress, acting fussy and sharp. It is believed that tolerance for uncertainty promotes creativity, because thanks to it a person, facing complex problems, is able not to make hasty, partial and suboptimal decisions.

Based on the results of the analysis, we formulate a working definition of tolerance for uncertainty. By **tolerance of uncertainty** we mean the quality of personality, which determines a person's ability to respond positively to situations of uncertainty, to act in conditions of vaguely defined goals and objectives, incomplete availability of source information, to overcome its insufficiency by active action.

Among the scientific studies there are various methods of researching tolerance to uncertainty, including the scale of tolerance to uncertainty S. Badner (Budner, 1962), the revised scale of tolerance to uncertainty (Revised Scale for Ambiguity Tolerance (AT-20), McDonald, 1970), method of tolerance to uncertainty (Measurement of Ambiguity Tolerance

(MAT-50), Norton, 1975), scale of tolerance to uncertain stimuli of different type-I (Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance-I (MSTAT-I) McLain, 1993), scale of tolerance to indeterminate stimuli of different types - II (Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance-II (MSTAT-II) McLain, 2009), etc. In the process of empirical research of the problem we used the questionnaire of tolerance to uncertainty TV Kornilova [3], which allows to obtain quantitative values for three factors:

Factor 1. Tolerance to uncertainty - a generalized personality trait, which means the desire for change, novelty and originality, willingness to go in unusual ways and prefer more complex tasks, to be able to independence and beyond the accepted limitations.

Factor 2. Intolerance - focuses on the desire for clarity, order in everything and the rejection of uncertainty, the assumption of the predominant role of rules and principles, the dichotomous division of right and wrong ways, thoughts and values.

Factor 3. Interpersonal intolerance to uncertainty - means the desire for clarity and control in interpersonal relationships, discomfort in case of uncertainty in relationships with others. In general, it meets the criteria of instability, monologue, static in relations with others.

The first factor is the most important. The second and third factors are essentially opposite to the first, the third factor is part of the second and relates to the sphere of interpersonal relations. The obtained sum of points for each indicator corresponds to a certain level of manifestation of the studied property: high, medium and low.

The study involved 4th year students of four institutions of higher education - Taras Shevchenko Kyiv National University, National Aviation University, V. Hetman National Economic University, V.O. Sukhomlinsky Mykolaiv National University. The total number of respondents is 107 people. The general distribution of respondents by levels of tolerance / intolerance to uncertainty is given in table. 1.

Table 1

Distribution of respondents by levels of tolerance / intolerance

Investigated properties	Levels of tolerance / intolerance					
	Low		Medium		High	
	Number of people	%	Number of people	%	Number of people	%
Tolerance to	-	-	49	45,8	58	54,2

uncertainty						
Intolerance of uncertainty	-	-	69	64,5	38	35,5
Interpersonal intolerance to uncertainty	11	10,3	73	68,2	23	21,5

Regarding tolerance to uncertainty, slightly more than half of students (54.2%) showed a high level, less than half - medium (45.8%), low level was not detected. Intolerance manifested itself somewhat differently. The majority of respondents (64.5%) showed an average level of its manifestation, 35.5% of respondents had a high level, and a low level was also not detected. In terms of interpersonal intolerance: a high level was manifested in about one-fifth of respondents (21.5%), a significant majority showed a medium level (68.2%), a low level of interpersonal intolerance was found in 10.3%. Thus, most respondents are not yet ready for a stable, clear relationship, new acquaintances, changes in behavior and flexible rules of interaction, which is quite understandable for adolescence.

The study provides an opportunity to draw conclusions about the tolerance / intolerance of students to uncertainty in life events. According to the results obtained, attention should be paid to further work with student youth on the formation of competencies of interpersonal interaction in different life situations. The next aspect is to take measures to change students' intolerance of uncertainty and increase tolerance to uncertainty. Since such a person, who seeks to perform more complex tasks, is ready to find the right solution to the problems, and can go beyond the generally accepted rules and frameworks, will be the driving force of society, which requires today's human development strategy.

References

1. Andreeva GM Social psychology today: search and reflection / G.M. Andreeva; ed. O.B. Krasnova. - M.: NOU VPO MPSI, 2009. - 160 c.
2. Belinskaya E.P. Uncertainty as a category of modern social psychology of personality [Electronic resource]. / EP Belinskaya // Psychological research. - 2014. - Vol. 7. - № 36. - P.3. - Access mode: <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n36/1014-belinskaya36.html>
3. Kornilova T.V. Scales of tolerance and intolerance to uncertainty in the modification of the questionnaire C. Badner / TV Kornilova, MA Chumakova // Experimental Psychology, 2014. - № 1. - P. 92–110.

4. Kornilova T.V. The principle of uncertainty in the psychology of choice and risk // Psychological research. 2015. T. 8, № 40. S. 3. URL: <http://psystudy.ru>
5. Leontiev DA New guidelines for understanding the personality in psychology: from the necessary to the possible. In the book: D.A. Leontiev (Ed.), Personal potential: structure and diagnosis. - М.: Smysl, 2011. - P. 12–42.
6. Frenkel-Brunswick, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. Journal of Personality, 18, 108–143.
7. Frenkel-Brunswick, E. (1951). Personality theory and perception. In R. R. Blake & G. V. Ramsey (Eds.). Perception: an approach to personality. New York: Ronald. P. 356–419.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація:

В статті розглядається проблема невизначеності, як невід'ємного атрибуту життя сучасної людини. Розкривається важливість формування толерантності до невизначеності, як важливого засобу організації життєвого шляху особистості. Визначається, що саме вміння молодшої людини знайти своє місце у суспільстві, правильно побудувати міжособистісні стосунки у рамках невизначеності життєвих подій впливає на подальшу як професійну, так і життєву успішність. Молода людина в ситуаціях невизначеності обирає одну з двох основних стратегій дій: деструктивної і конструктивної, що залежить від мотивації та значущості події для особистості. Науковці розробили різні методики дослідження толерантності/інтолерантності до невизначеності. У даній статті наводяться результати емпіричного дослідження, що розкривають особливості розвитку толерантності до невизначеності у студентської молоді.

Ключові слова:

Невизначеність, толерантність до невизначеності, життєвий план, опитувальник толерантності до невизначеності.

Список літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология сегодня: поиски и размышления / Г.М. Андреева; ред. О.В. Краснова. – М.: НОУ ВПО МПСИ, 2009. – 160 с.
2. Белинская Е.П. Неопределенность как категория современной социальной психологии личности [Электронный ресурс]. / Е. П. Белинская // Психологические исследования. – 2014. – Т. 7. – № 36. – С. 3. – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n36/1014-belinskaya36.html>
3. Корнилова Т. В. Шкалы толерантности и интолерантности к неопределенности в модификации опросника С. Баднера / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова // Экспериментальная психология, 2014. – № 1. – С. 92–110.

4. Корнилова Т. В. Принцип неопределенности в психологии выбора и риска // Психологические исследования. 2015. Т. 8, № 40. С. 3. URL: <http://psystudy.ru>
5. Леонтьев Д.А. Новые ориентиры понимания личности в психологии: от необходимого к возможному. В кн.: Д.А. Леонтьев (Ред.), Личностный потенциал: структура и диагностика. – М.: Смысл, 2011. – С. 12–42.
6. Frenkel-Brunswick, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*, 18, 108–143.
7. Frenkel-Brunswick, E. (1951). Personality theory and perception. In R. R. Blake & G. V. Ramsey (Eds.). *Perception: an approach to personality*. New York: Ronald. P. 356–419.

System Model of Professional Development Process

Iryna Partyka

postgraduate student of Economic and Management Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8381-252X> e-mail: parira78@gmail.com

Abstract

System approach to management professional development organization is explored in the article. The importance and urgency of the problem of personnel development of a modern organization in a competitive environment is proved. The professional development of personnel as a component of personnel management and a means of increasing the competitiveness of the organization is considered. Different views of scientists on the definition of personnel development, professional development and personnel development system have been clarified. The tasks of professional development of personnel are outlined. System model of professional development process has been developed. The elements of the developed model are characterized, namely: development of professional staff development strategy; setting goals and objectives for professional development of staff; organization of professional development process; diagnosing the needs of professional development of staff; drawing up a plan for professional development of staff; budgeting professional development; determining areas of staff training; definition of methods and forms of teaching; implementation of the staff training process and evaluation of the effectiveness of professional staff training.

Keywords: personnel, personnel development, professional development of personnel, personnel development system, management of professional development of personnel.

Formulation of the problem. In conditions of market competition, it is important for effective business to pay attention to the problem of staff development of the organization. Distinctive characteristics are the competitiveness of staff, their professional competencies (knowledge, skills, practical skills, abilities developed through training) and competence (according to Leontian M., «competence is the result of the acquisition of competencies» and «it has an integral element of readiness to perform the task, and also includes in its concept elements of personal characteristics (mobility, initiative, etc.) [1, p. 75]). These components must be considered when creating and improving the professional development of personnel. It should be noted that this system must be clearly planned and organized, it must operate on an ongoing basis, it must respond flexibly to challenges and changes in both internal and external environment of the enterprise. The importance and appropriateness of management professional development is clear and relevant for any organization.

Selection of previously unsolved parts of the overall problem. Many studies of researchers are devoted to the problems of staff development, but there is a need for improvement using a systematic approach. The purpose of such measures is to make them as effective as possible, and the costs of these measures are converted into investments as soon as possible.

The purpose of the article. The main purpose of the study is to develop a system model of professional development process.

Results. The main and important role in the personnel management system of the organization is played by professional development. Previously, professional development was understood as advanced training in order to improve professional qualities. This process was funded by the state and ended with a diploma or certificate. However, in modern market conditions, professional development of staff is considered as a component of personnel management. This component is a determining indicator of the effectiveness of the organization. Personnel is considered the main resource of the enterprise, which affects its competitiveness in a globalized economy. Therefore, the professional development of staff has become a strategic task at all levels of government. V. Savchenko considers staff development as a systematically organized process of continuous professional training of employees to prepare them for new production functions, professional development, the formation of a reserve of managers and improving the social structure of staff [2, p. 17]. A. Tkachenko expanded and supplemented this definition: professional development of staff is a purposeful and systematic impact on employees through professional training during their work in the organization in order to achieve high efficiency of production or services, increase staff competitiveness in the labor market, ensure employee performance new more complex tasks based on the maximum possible use of their abilities and potential [3, p. 194].

Since for our research it is important to systematize the management of professional development of staff, it is appropriate to mention T. Zbrytska, she formulated the concept of "personnel development system" as a set of organizational structures, methods, processes and resources necessary for the effective implementation of current and future tasks in the field of personnel development, as well as optimal satisfaction of employees' requests related to self-realization, training and career [4, p. 369]. The tasks of professional development of staff are to find capable employees who are able to learn; staff capacity development; emphasis on creativity and innovation of vocational training; the presence of healthy competition among professionals; introduction of continuing education for the purpose of continuous improvement; work on the formation of a reserve of managers; staff career planning and development. After researching, analyzing and organizing the results of work of Ukrainian and foreign scientists on staff development, system model of professional development process was developed. This model contains the following elements Fig. 1:

1. 1. development of professional staff development strategy in view of its adaptation to rapidly changing environmental conditions;
2. setting goals and objectives of professional development of staff that are based on the organizational goal (Goals must be clear, specific, measurable and achievable.);
3. organization of professional development process;

4. diagnosing the needs of professional development of staff Fig. 2 (It is necessary to establish a discrepancy between the required level and the actual level of staff development that should have staff to achieve current and future goals, objectives of the organization; the need is to assess the gap between the required and existing levels of knowledge, skills, abilities and professional experience of staff; based on this assessment, priorities for staff development are formed.);

Figure 1. System model of professional development process [developed by the author]

5. drawing up a plan for professional development of staff (The plan includes an annual period, indicating the number of employees who will study in the plan period subject areas, methods, forms and terms of learning.);

*Figure 2. Diagnosis of the need for professional development of the organization's staff
[developed by the author]*

6. budgeting professional development (The plan includes an annual period, indicating the number of employees who will study in the plan period subject areas, methods, forms and terms of learning. The needs of the organization in the professional development of staff, financial opportunities affect the formation of the size of the budget for staff development. The state plays an important role in developed countries in promoting staff development. It introduces income tax rebates for companies that have spent money on staff development. Levchenko A. proposes to solve this issue through exemption of funds aimed at targets proficiency training, subsidies (grants) due to the reallocation of funds received as a result of targeted tax and by reimbursement [5, p.158-159].);
7. determining areas of staff training (There are professional training, advanced training and professional retraining. Vocational training consists of systematic training in order to obtain qualifications for various types of human activity. Professional development is understood as training to improve knowledge, skills and abilities. Retraining is training, its purpose is to acquire new knowledge, skills and abilities to master a new profession.);

8. definition of methods and forms of teaching (Currently, there are many traditional and modern methods of staff training. Traditional methods include lectures, seminars, conferences, coaching, mentoring, rotation, internships, project team work, business games, self-study; Innovative methods include webinars, distance learning, modular learning, case method, trainings, brainstorming, basketball method, master classes, action learning, shadowing, secondment, buddying, coaching.);
9. implementation of the staff training process (This stage involves the learning process itself and as a result of acquiring and improving professional knowledge, skills and abilities.);
10. evaluation of the effectiveness of professional staff training (It is possible to check the knowledge, abilities and skills acquired by the personnel after the termination of training by means of various forms of control: examinations, tests, results of passing of practices, performance of research works. The next step of the test is in the organization itself in the direct performance of duties and the practical application of acquired knowledge and skills. Such control is more decisive in assessing the effectiveness of staff training.).

Feedback is important in the system of the organization process professional development that affects the view stated objectives and provides for adjustments if necessary measures for professional development organization.

Conclusions. It is important to note that the personnel development system must be flexible to changes in the market environment, the internal needs of the organization through the ability to change the content, methods and organizational forms. The developed system model of professional development process contributes to the improvement of the acquired and mastering of qualitatively new knowledge, skills and abilities of the employee, increasing his professional level. Thus, the professional development of staff provides professional, intellectual, moral, personal growth of employees, contributes to the growth of its competitiveness in the labor market.

References

1. Leontian M. A. (2012). The concepts of "competence" and "competence" in the theory of education. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Ser. : Pedahohika, 188 (176)*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_188_176_18 [in Ukrainian].
2. Savchenko V.A. (2002). Personnel development management. Kiev: KNEU [in Ukrainian].
3. Tkachenko A.M. (2014). Professional development of staff is an urgent task today. *Ekonomichnyi visnyk Donbas*,. 1 (35), 194–197. [in Ukrainian].
4. T.P. Zbrytska, H.O. Savchenko, M.S. Tatarevska. (2013). Personnel development management. Odessa: Atlant [in Ukrainian].

5. Levchenko A. O. (2005). Methodical approaches to personnel development management at the enterprise. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, 2 (7). Retrieved from: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3228/1/26.pdf> [in Ukrainian].

Translation of the Author's Name and Affiliation to the Original Language

Ірина Партика

аспірант кафедри економіки та менеджменту

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка, Україна

Ukrainian Economy Sphere and Government Administration Abuse

Kofanov Andrii

Legal Advisor to the Council of Europe Programme “Decentralization and Territorial Consolidation in Ukraine”, PhD of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of Department of Forensic Support and Forensic Expertise of the National Academy of Internal Affairs, Kiev, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5242-2518 kofanov_andrey@ukr.net

Pavlovska Nataliia

PhD of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Theory and History of Law, Kyiv National Economic University, Kiev, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3311-0364 wwwpav@gmail.com

Romanenko Oleksii

PhD in Law, Professor of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-3553-4577 ovromanenko2017@gmail.com

Kulyk Maryna

PhD of Juridical Sciences, Associate Professor of Criminal Produce of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-1373-6749 coolss777@ukr.net

Tereshchenko Yuliia

PhD of Juridical Sciences, Professor of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5353-0887 vladysikter@ukr.net

Abstract

Offenses, related to bribery and corruption, concern people and the state, since this form is a derivative part of crimes among officials. The purpose of the article is to study the issues of investigation and prevention of corruption crimes in the sphere of public administration. The urgency of this topic is that the diversity of forms of bribery, its penetration into various spheres of activity - economic, financial, entrepreneurial, education and show business - require new ways of preventing and counteracting these criminal manifestations, creating pragmatic recommendations aimed at improving their prevention and investigation.

Keywords: economic crime, state management, corruption crimes, law enforcement units, bribery.

Introduction In the modern world, in Europe and in Ukraine, corruption problem in the system of state management is acute enough, is quite acute, as today it impedes the civilized solution of many issues of the state life of man and society and does not allow to construct social relations

correctly and according to the law [1].

Our study on the relationship between corruption and organized crime shows that organized crime and corruption are primarily threatening Ukraine's national security, its subsequent development, ensuring the constitutional system, human rights and freedoms, and the proper functioning of the entire political and economic system. Therefore, it is no coincidence that in the strategy of national security of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015, No. 287/2015, the provision of economic security and the fight against corruption in the sphere of economy are identified as priority areas. The top five common types of economic crime and fraud include: illegal property appropriation, procurement fraud, fraud in personnel management and cybercrimes (Fig. 1). Bribery and corruption are still the main types of economic crime, negative influence of which is harmful for 73% of Ukrainian organizations [2; 3].

Figure 1. The top five types of economic crime

Organized crime in the economic sphere cannot really exist without the support and close cooperation with the authorities. Such a symbiosis between criminal groups and corrupt officials in Ukraine was created under the influence of a number of political and economic processes. Recently, the term “oligarchy” [4; 5] has firmly taken root in the Ukrainian political lexicon as evidence of the growth of criminality, politics and business [6; 7]. And this symbiosis implies a real threat to the democratic development of society. Today, “big business” mainly uses financial flows from the State budget at the expense of the “political roof”, since in our state it is impossible to develop business without personal connections. Modern legislation and the practice of its application, unfortunately, are not able to counteract the criminal manifestations of the oligarchs [8].

State administrative regulation of economic activity and monopoly state ownership of the overwhelming majority of economic entities during the period of economic reform constituted the

main prerequisite for the development of corrupt economic crime [9]. Reforming the economy, changing forms of ownership, developing entrepreneurship, liberalizing pricing policies, privatizing state property, establishing new property and land relations – all these transformations were carried out by the bureaucracy, which had the right to dispose of the country's vast resources without any control. This led to the attractiveness of the state apparatus for criminal gangs. The need for the legalization of criminal economic activity forced organized criminal groups to establish closer contacts with the bureaucratic apparatus. The main purpose of pressure on the government became: extorting a variety of benefits that provided opportunities to get big profits, to evade taxation and criminal liability. And the most common form of such pressure was the bribing of officials (“corruption” in Latin means “bribing”). Corruption is the most common problem in Ukraine [10; 11]. Within the framework of the international technical assistance project “Support for diagnostics, monitoring and prosecution of corruption in Ukraine” in 2017 was conducted sociological research of the level and perception of corruption in Ukraine. It has shown that the respondents most often personally met with corruption in the health care system (71%), educational system (44%), local government bodies (32%), the least common – during the process of election (8,7%), in law enforcement (5,7%) and in courts (3,4%) (Tab. 1).

Table 1. Empirical data about the level of corruption in the system of state institutions of Ukraine

	Share of interviewed persons (2017), %
Health care	70,9
Educational institutions	44
State and local authorities: administrative services	32
Patrol police	10
Law enforcement	5,7
Judicial system	3,4

In 2018 the Ilk Kucheriv “Democratic Initiative Foundation”, Razumkov Centre, sociological rating group and the research within the programs USAID “New Justice” and the Assistance program of civil activity “Join in” determined the main causes of corruption in Ukraine in the citizen`s opinion (Tab. 2).

Table 2. The results of the poll of citizens on the main causes of corruption in Ukraine

	Share of interviewed persons (2018), %
Low level of informing the population about existing procedures and rules of work of state institutions	80,1
Incorrectness of politicians and civil servants	58,1
The population's habit of solving everything through corruption	39,6
Lack of clear procedures and rules for the activities of public authorities	31,7
Lack of appropriate punishment for corruption	23,9

In 2018 Ukraine took 120-th (Tab. 3) place out of 180 countries [12], which were explored, in the Corruption Perception Index of an international organization Transparency International [13; 9; 14], progress in 10 places per year. But already in 2019 she dropped by 6 points and took 126-th place.

Table 3. Corruption Perceptions Index 2019

	CPI Score	Rank	Standard error	Number of sources	Bertelsmann Foundation Transformation Index	World Justice Project Rule of Law Index
2019	30	126	2,38	9	41	34
2018	32	120	2,27	9	41	36
2017	30	130	2,27	9	-	-
2016	29	-	1,97	9	-	-

So, the relationship between organized crime and corruption [15] in the economic sphere was defined not as isolated facts, but as a system of relationships, which includes representatives of local authorities, law enforcement [16; 17] and regulatory services, and the political elite. All this makes the problem of preventing this crime a task of extreme complexity. Taking into account the high latency of these crimes, it is very difficult to determine the actual and actual state of corruption and economic crime in Ukraine in figures. This, to some extent, explains the complexity of the

investigation of these crimes, as well as the need for a systematic and integrated approach to solving problems of law enforcement units in this direction. The problem of investigating this type of crime largely depends on the correct organization of the investigation.

The need for a quick and correct solution to informational, methodological, tactical, psychological, technical, and many other issues depends in many cases on concerted action between different law enforcement and controlling units [18].

Work in this direction should be considered as one of the priorities of state bodies at this time and for the future [6].

The legal basis for interaction is the provisions of laws and subordinate regulatory acts that define the task and procedure for interaction, its organization, rights and obligations of the subjects of this activity. In general, the interaction of all bodies and officials in the process of investigating crimes should be understood as the coordinated activity of different levels (elements) of one or several organizational systems aimed at achieving a common goal with the least expenditure of effort, money and time. In modern conditions, the system of interaction between law enforcement and regulatory units in the investigation of economic crimes contains the following types: 1) general interaction; 2) the interaction of the investigator or detective with other auxiliary units; 3) interaction with the prosecutor's office; 4) the interaction of expert service; 5) interaction with regulatory authorities; 6) interaction with the public. At the request (or under pressure) of the International Monetary Fund and the European Commission, starting from 2015, four new law enforcement anti-corruption units were established in Ukraine to replace the old special units for investigating corruption and economic crime.

Conclusions The problem of corruption and organized economic crime in Ukraine has become quite threatening. It has received wide distribution in all spheres of society, among all branches of government. Corruption among the ruling political and economic elite has become the norm of behavior, not the exception. It remains inaccessible to law enforcement units, which themselves are partially affected by corruption and do not have sufficient opportunities to combat it.

References

1. Gorodisky O. Questions of counteraction to criminal technologies in foreign economic activity. Materials of the final conference of the joint Ukrainian-American research program of the Academy of Legal Sciences of Ukraine and the National Institute of Justice of the Department of Justice of the United States. Kharkiv, Ukraine, 2001. pp. 49-53.
2. Klimchak M. Worldwide survey of economic crimes and fraud in 2018: results of a survey of Ukrainian organizations, 2018, pp. 1-19. <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs->

2018-ukr.pdf

3. Skakun T. O. Economic crimes intrinsic features and forensic analysis of their commission. *Effective Economy*. 2018, №. 3, pp. 1-4. Available at: <http://economy.nayka.com.ua>
4. Gottfried S. Financialization and Oligarchization. In: *Contemporary Oligarchies in Developed Democracies*, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, pp. 99-136. DOI: 10.1007/978-3-030-14105-9_4
5. McCormick John P., Oligarchy Jeffrey A. Winters. Perspectives on Politics, Cambridge University Press, 2012, vol. 10, no. 1, pp. 137-139. DOI: 10.1017/S1537592711004294
6. Ihalua Abraham N. Effective measures to prevent and combat corruption and to encourage cooperation between the public and private sectors. Resource material series. 2014, no. 92, pp. 261-267. Available at: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No92/No92_23PA_Ihalua.pdf
7. Herrera Helios, Martinelli César. Oligarchy, democracy, and state capacity. *Economic Theory*. 2013, vol. 52, no. 1, pp. 165–186. DOI: 10.1007/s00199-011-0665-z
8. Kalman O. Economic contingency in Ukraine. Materials of the final conference of the Ukrainian-American scientific and academic programs of the Academy of Legal Sciences of Ukraine and the National Institute of Justice for the US Justice Department. Kharkiv, Ukraine. 2001, pp. 29-34.
9. Bondarenko O. S., Pakhomov V. V., Lukianenko Yuv. V. Corrupt lobbying in Ukraine: essence, determinants and countermeasures. *Vserossiiskii kriminologicheskii zhurnal = Russian Journal of Criminology*, 2018, vol. 12, no. 5, pp. 738–747. DOI: 10.17150/2500-4255.2018.12(5).738-747. (In Russian).
10. Konenko S. Prevention and Fighting Corruption in the German Police: From the experience of the Lower Saxony's police work. Kyiv, Ukraine: Knowledge of Ukraine, 2006, pp. 1-16.
11. Poberejnyi V. V. Essence and reasons of corruption are in the system of public authorities, pp. 1-7. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>
12. Bogatyrev I., Topchii V., Koropatnik I., Kotliarenko O. & Kofanov A. Problems and perspectives for attracting investments in economy of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 2019. vol. 16, no. 2, pp. 195-205. DOI: 10.21511/imfi.16(2).2019.17
13. Borovik A. CPI-2018: Ukr. is again worse than all its neighbors, except Russia. Transparency International Ukr, 2019. <https://ti-ukraine.org/news/cpi-2018-ukrayina-znovu-girshevsih-okrim-rosiyi/>
14. Yurtayeva, K. Contemporary tendencies of economical crime in Ukr. *Bill of the criminological association of Ukraine*. 2018, vol. 2, no.19, pp. 109-119. <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3454>
15. Zimring, Fr. & Johnson, D. On the Comparative Study of Corruption. *The British Journal of Criminology*. 2005, vol. 45, no.6, pp. 793-809. DOI: 10.1093/bjc/azi042
16. Justice Tankebe. Cooperation With the Police Against Corruption: Exploring the Roles of Legitimacy, Deterrence and Collective Action Theories. *The British Journal of Criminology*. 2019, vol. 59, no. 6, pp. 1390-1410. DOI: 10.1093/bjc/azz030
17. Rosenbaum D., Lawrence D., Hartnett S., McDevitt J. & Posick Ch. Measuring procedural justice and legitimacy at the local level: the police–community interaction survey. *Journal of Experimental Criminology*. 2015, vol. 11, no.3, pp. 335–366. DOI: 10.1007%2Fs11292-015-9228-9
18. Dudnikov A. On the interaction of law enforcement and controlling authorities in the investigation of economic crimes committed by organized groups. Materials of the final conference of the joint Ukrainian-American research program of the Academy of Legal Sciences of Ukraine and the National Institute of Justice of the Department of Justice of the United States. Kharkiv, Ukraine, 2001. pp. 46-49.

Actual Issues of Forensic Activities in Ukraine and the Possibility of Implementing International Standards of the Industry in the Ukrainian Legislation

Kotlyarenko Lidiya

*Doctor of Biological Sciences, Professor,
Professor of Department of theory, methodology and organisation of physical
training and sports of the National University of Defence of Ukraine
ORCID: 0000-0001-5237-8564 lida_oleg@ukr.net*

Pavlovska Nataliia

*PhD of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Theory and
History of Law, Kyiv National Economic University, Kiev, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3311-0364 wwwpav@gmail.com*

Svoboda Eugenia

*PhD of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of Department of Forensic
Support and Forensic Expertise of the National Academy of Internal Affairs, Kiev,
Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8639-8333 jechka@ukr.net*

Symchuk Anatolii

*Senior Teacher at the Department of Criminal Procedure of the National Academy
Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000 0002 8663 8210 symchukas@gmail.com*

Kharchenko Serhii

*Senior Teacher at the Department of Criminal Procedure of the National Academy
Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5603-8030 F500@i.ua*

Abstract

International standards exist in any field of legal regulation however, they are mostly identified with standards that regulate the technical sphere, since they are the most common ones. Nonetheless, today it is hard to imagine any area of public life with no generally recognized international standards. European legal standards are formed within the framework of the two most regional international associations – the Council of Europe and the European Union. The Council of Europe sets, first of all, standards in the humanitarian sphere: human rights, environment protection, and constitutional law, which is determined by the goals and purpose of its functioning. The European Union (hereinafter referred to as the EU) using directives, regulations, and other legal acts sets standards for most areas of the EU population's life. It should be noted it is during the development of 'standardization' in the European law that specific development of public relations in the EU takes place. Defining the EU legal standard as a separate category of norms of the European law, it is noteworthy that this term is used in a broad sense as a 'legal standard' and incorporates such elements as the general principles of the EU law and the 'common values' of the EU – they relate to people, environment, economic issues, and so on. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950 is a classic example of their implementation. In a narrow sense, this term has a specific meaning and does not coincide with the concept of 'legal standard', e.g. these are standards in the technical field that are adopted by the European Committee for

Standardization, that is, in its content, it is a technical publication that is used as a norm, rule, guide or definition. Therefore, they relate to products, services, or systems and are the basis for convergence and interaction within the growing market of various business sectors. Today, in international law *de facto* there is a system of standards that regulate various aspects of international relations [2].

Keywords: European Union, expert, implementation, international standards, examination, procedures.

Introduction Modern globalization and integration of international norms into the national legislation offers new challenges and priorities for the transposition of international standards into forensic activities of Ukraine. The study of foreign practice of regulating forensic activities provides new opportunities to improve the quality and professional competence of forensic examinations conducted by respective institutions. Successful accession to the European community is dependent on internal democratic development, achieving new quality of society, and irreversible democratic transformations in all spheres of social life [1].

Therefore, the implementation of international standards into Ukrainian legislation renders it possible to reach a different level of development of public relations, in particular in such area as forensic activities should be effectively conducted, and administrative and legal regulation of forensic activities should take place without violating human rights and freedoms [3].

Research on the EU legislation regulating forensic activity shows that the norms and procedures of procedural legislation are aimed at establishing the institution of modern adversarial criminal proceedings. In most EU countries, the professional training of an expert and the availability of the requisite knowledge and experience are crucial in assessing their qualifications. The issue of acquiring the status of a forensic scientist by a certain person is within the competence of the court. The 'departmental subordination' of forensic scientists is not crucial when selecting them for conducting a forensic examination. Uniform standards of legal regulation of forensic science are laid down by the European Court of Human Rights, whose jurisdiction extends to all Member States of the Council of Europe (Ukraine joined the organization in 1995) that have ratified the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. According to Article 42 of the Rules of the European Court of Human Rights, the court may hear any person as an expert or invite independent experts. In the Netherlands, forensic experts from state forensic institutions conduct examinations and research upon police complaints, not the courts. The court invites experts regardless of their primary place of employment. In the UK, an expert is usually invited by one of the parties to the process to conduct examinations or research and is considered, respectively, as an expert from either prosecution or defense. The list of experts is maintained, in particular, by the Law Society of United Kingdom. In the Czech Republic, forensic science is regulated by Law No. 36 of April 20,

1967 'On Experts and Translators'. Lists of experts (additions and amendments thereto) are kept by each regional court and sent to the Ministry of Justice, the regional prosecutor's office, Czech Police (regional offices), district and military courts, and district prosecutor's offices. The centralized list of experts maintained by the Ministry of Justice comprises lists of regional courts, which are distributed by specialty (branch of knowledge), as well as regional lists. The state authority of the Czech Republic may also appoint a person who is not included in the list as an expert. In addition to the centralized list of experts, the Czech Ministry of Justice maintains a list of organizations authorized to give their expert opinions. Such organizations are not only governmental and non-governmental institutions that carry out expert activities on a professional basis but also higher educational institutions, scientific institutes, and organizations that - upon the request of public authorities - may carry out expert research and draw up a forensic report. An expert in Finland and Sweden is a person who conducts a forensic examination, has special knowledge and skills for this purpose, and a corresponding higher education. The systems of expert institutions in Finland and Sweden consist of public and private laboratories that carry out forensic expertise; educational institutions that teach specialists in the field of forensic science. A special feature of expert training in Finland and Sweden is that after completing their studies in a higher educational institution, the expert receives a Master's Degree and certificate, on the basis of which they are entitled to conduct forensic examination in public authorities and in private practice. The procedural legislation of Finland and Sweden grants a forensic expert the status of a witness and does not contain the term 'specialist'. The expert and specialist positions in government laboratories of Finland are allocated by scientific degree: an expert has a Master's degree, and a specialist has a Bachelor's degree as confirmed by the corresponding higher education diplomas. In Belgium and France, an expert is considered to be any person who has the appropriate education, experience, and in-depth knowledge in one or more fields of knowledge. Experts in France and Belgium join professional one - or multidisciplinary associations, unions, and chambers (the French National Chamber of Experts, the Belgian Association of Experts which include experts in various fields of knowledge as members). The Institute of private expertise has been successfully operating in German legal proceedings for a long time. If the parties to the proceedings agree to use certain persons as experts, the court must give its consent (section 403 of the Civil Procedural Code of the Federal Republic of Germany). In some European countries, according to ISO/IEC17024 General requirements for bodies operating certification of persons, certification of forensic experts has been initiated. According to paragraph 4.2.1 of ISO/IEC 17024, certification bodies cannot be subordinated to institutions and bodies employing forensic experts.

Despite the fact that today in Ukraine personnel in various fields of human activity is also certified by special bodies established in accordance with DSTU ISO/IEC 17024:2005 'General requirements for bodies operating certification of personnel', expert and qualification commissions of the dedicated governmental institutions should have the exclusive right (monopoly) to provide internship (training), certify forensic expert and issue a forensic examination permit which have not licenses for providing educational services and only three percent of their staff have scientific degrees. In higher educational institutions of Ukraine whose activity of teaching Masters in 'Forensic Science' is licensed, 95% of instructors and lecturers have scientific degrees and academic ranks. However, such higher education institutions aren't authorized to certify forensic experts and issue them certificates for conducting forensic examinations (contrary to governmental specialized expert institutions that have licenses to provide educational services). The new Criminal Procedure Code of Ukraine provides for the possibility of involving an expert by both the prosecution and the defense. However, as law enforcement practice shows, it is impossible to exercise the right of the defense party to engage an independent expert for forensic examinations of physical evidence. To solve this problem, it is necessary to develop a set of norms, to provide an opportunity for all participants of the criminal process to initiate alternative forensic examinations, norms that will allow legalizing in criminal proceedings the results of extrajudicial examinations conducted by private experts on a contractual basis by order of the parties. The analysis of the EU legislation shows that the principles of ensuring the independence of an expert are consistently implemented worldwide; focusing on the availability of special knowledge required for solving the problems of justice, rather than on departmental affiliation; ensuring the principle of competition of experts involved by various parties to the process; and other principles that are crucial for ensuring a truly independent, objective and qualified examination of legal proceedings. At the same time, the existence of the Institute of private expertise in the EU countries is not only one of the guarantees of ensuring the legal rights and freedoms of citizens and the interests of the society, but also allows to significantly reduce the budget costs for the maintenance of state specialized expert institutions. One of the important elements of successful integration of Ukraine into the EU is achieving a certain level of consistency of Ukrainian legislation with the EU legal norms on the use of special knowledge in a lawsuit [4].

Forensic science, as well as forensic activity, has recently undergone significant changes. Looking through the prism of new international standards and innovative technologies for their application, the changes made to the legislation of Ukraine regarding forensic examinations, do require a comprehensive approach for their revision. In addition to establishing a state monopoly on

the conduct of examinations, experts blame the Ministry of Justice on the incomprehensible procedure for professional development and the monopoly on the certification of experts. The regulation on expert qualification commissions and certification of judicial experts, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 03.03.2015 No. 301/5, contains unacceptable requirements for the professional training of judicial experts who are not employees of the dedicated governmental institutions resulting in obstacles to their professional activities. One of the legal problems related to the classification of forensic examinations is the provision of Article 7 of the Law of Ukraine 'On Forensic Examination' concerning forensic examinations to be conducted exclusively by dedicated governmental institutions. At the same time, the concept and list of forensic examinations is contained only in departmental normative acts, namely in orders of the Ministry of Justice of Ukraine No. 53/53 of 08.10.1998 and the Security Service of Ukraine No. 8554 of 24.12.2014. If we consider the relevant orders of the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, then given almost identical types of expert specialties, the class of forensic examinations is not discerned in these orders. The imperfection of Article 7 of the Law of Ukraine 'On Forensic Expertise' and inconsistency of statutory instruments of the ministries that provide expertise, must be resolved in one of the following ways: 1. Leave the provision in the Article of the Law with a clear list of examinations to be performed exclusively by dedicated governmental institutions. In this case, the term "forensic" should be deleted. 2. Delete the said provision and allow all examinations, except for forensic medical and forensic psychiatric ones, to be conducted by non-governmental expert institutions and private experts. With the development of the competitive system of judicial proceedings, the ban on the performance of these examinations to a certain extent restricts the rights of the defense team to select forensic experts. The provision of Article 10 of the Law regarding the concept of 'forensic expert' is controversial. On the one hand, part one states that 'forensic experts can be persons having the requisite knowledge to provide an opinion on the issues under investigation', on the other – part three contains limitations for conducting examinations by the level of education and relevant training. Given the uncertainty of legislation, judicial practice allows for consideration in courts of opinions provided in the form of acts or certificates of specialists who do not have the qualifications of a forensic expert. For example, such independent organizations as the Independent Institute of Forensic Examinations or the Forensic Independent Examination of Ukraine offer services for conducting trace, handwriting, technical examination of documents that are traditional forensic examinations and according to the current legislation can not be performed by them. Such findings, if not conducive to the final adjudication, in many cases serve as a basis for the court to decide on the appointment of a

re-examination. On the one hand, it is quite acceptable that in an adversarial system of legal proceedings, the parties can produce any documents in support of their position, and the court should consider them impartially, taking into account that no evidence has a predetermined force. On the other hand, there are questions about the quality of such conclusions and the qualifications of specialists as compared to experts from dedicated governmental institutions. When considering the Law of Ukraine 'On Forensic Examination', we should also pay attention to certain provisions that have been again and again considered by scientists and require improvement. Starting with the enacting clause, which reads that 'this law defines the legal, organizational and financial basis for forensic examinations...', although the title refers to 'forensic expertise'. It is clear that the difference in the concepts of 'forensic examination' and 'forensic expert activity' is quite significant, so the law should have the title 'On Forensic Activity'.

The general provisions of the law must explain the content of the main terms that form the basis of forensic activity. The law must explain such terms as 'requisite knowledge', 'forensic activity' and give definition of the 'subject of forensic examination'. The types and procedures for conducting various types of examinations - primary, re-examination, supplementary expert, comprehensive expert examination, single-discipline review - are also subject to definition and detailed description [5].

Conclusion The situation in forensic science in Ukraine, in particular in matters related to the implementation of forensic activity in court proceedings, requires further elaboration and clarification, taking into account the reform of the judicial system and the development of new trends and new technologies for conducting examinations.

References

1. G. Filonenko. Democratization of Ukrainian society as a fundamental component of Ukraine's entry into the European space. Veche. 2011. # 2 (Jan.). P. 12.
2. M. Khaustova. International standards in the context of European integration processes in Ukraine. Journal of National Academy of Legal Sciences of Ukraine #2 (89) Pp. 44-45.
3. O. Oleinik. Foreign experience of administrative and legal regulation of forensic activities. Customs Business. 2013. No. 4 (88) P. 270.
4. G. K. Avdeeva. Problems of harmonization of Ukrainian legislation in the field of forensic expertise with the legislation of the European Union – access mode - http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7223/1/Avdeeva_634.pdf
5. I. Pyrig. Classification of forensic examinations and problems of improving legislation, Kharkiv 'Pravo' 2018, p.25, access mode: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2018/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%84_%d0%90%d0%ba%d1%82%20%d0%bf%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%81%d1%83%d0%b4%20%d0%b5_2018.pdf

Vasyl Avramenko's Creative Heritage in Context Folk Choreography of the XXI Century

Bigus Olga Olegivna

*Candidate of Art History, Honored Worker of Arts of Ukraine,
Associate Professor, Dean of the Faculty of Choreographic Art,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine*

Abstract

The study is devoted to the preservation and reconstruction of the author's choreography at the present stage of development of performing arts. On the example of the creative heritage of the leading Ukrainian choreographer, the founder of the national stage folk dance Vasyl Avramenko, an attempt was made to analyze the peculiarities of modern choreographers' treatment of famous Ukrainian folk stage dances of the first half of the twentieth century.

The study found that: in the process of working on folk-stage dance or dance composition, the author of the choreographic text of which is V. Avramenko, it becomes important to focus on artistic qualities that defined V. Avramenko's productions, in particular, emotional tension and the desire to reflect human characters. the context of the historical period, the choreographic poeticization of the figurative side of national patriotism, the use of dramatization as the dominant means, etc. ; appeal to V. Avramenko's choreographic heritage of modern choreographers promotes the expression of ethnic identity; the most expedient strategies for processing folk-stage dance or choreographic composition, the author of the choreographic text of which is V. Avramenko, it is expedient to consider the reproduction of the author's production and adaptation to the level of technical training of dancers.

Key words: V. Avramenko, folk-stage dance, folk choreography, choreographer, authentic dance, arrangement.

Актуальність дослідження. Танцювальна культура українського народу вирізняється багатоманіттю художніх особливостей, що проявляються в образності, лексичній манері, стилі виконання відповідно до загальнонаціональної та регіональної специфіки. На сучасному етапі можемо говорити про історично сформовану систему виражальних засобів, що складають мистецтво українського народно-сценічного танцю. Водночас тенденції сценічного мистецтва початку XXI ст. вимагають від хореографічних постановок новаторства сценічних форм, виражальних засобів, актуальних та естетичної спрямованості. У цьому контексті надзвичайно актуалізується проблематика створення хореографічних композицій народно-сценічного танцю на основі авторських текстів.

Багато сюжетних та безсюжетних танців, створених В. Авраменком, в яких відображені національні традиції української народної музичної та танцювальної творчості, складають золотий фонд вітчизняної хореографії та є невід'ємною частиною

репертуару професійних та аматорських ансамблів танцю. На сучасному етапі розвитку народно-сценічної хореографії багато балетмейстерів звертається до танцювальних композицій, авторство яких належить В. Авраменку з метою створення на їх основі сучасних обробок.

У даній статті творчий спадок В. Авраменка розглядається крізь призму проблематики трансформаційних процесів танцювальної лексики в хореографічних композиціях сучасних українських балетмейстерів, що розглядається нами як одна з актуальних проблем народно-сценічної хореографії ХХІ ст.

Аналіз публікацій. Мистецький доробок видатного вітчизняного хореографа, одного з перших авторів самостійних сценічних постановок народного танцю В. Авраменка протягом багатьох десятиліть стає предметом наукових досліджень не лише українських, а і закордонних теоретиків танцю, культурологів та мистецтвознавців – Ю. Станішевського, Н. Зубаревої, М. Мушинки, О. Костюка, П. Білаша, А. Нагачевського, Г. Лагойдюка, Ф. Погребенника, І. Книш, І. Пігуляка та ін. Серед публікацій останніх років можемо назвати дослідження Л. Косаковської «Мистецька парадигма В. К. Авраменка в контексті розвитку української культури ХХ століття» [3], статтю Н. Марусик «Василь Авраменко – плюси і мінуси творчої діяльності» [5], публікації К. Островської «Збереження та розвиток національних традицій у хореографічних колективах української діаспори» [7], Л. Турчак «Творчість Василя Авраменка та його внесок в українську та світову культуру» [10] та ін. Проте особливості процесу художньої обробки народно-сценічного танцю або танцювальної композиції, автором хореографічного тексту яких є В. Авраменко на сучасному етапі лишаються практично невисвітленими.

Мета статті – виявити специфіку створення сучасними хореографами обробок авторських танцювальних композицій В. Авраменка та визначити особливості трансформації лексики народно-сценічного танцю в ХХ ст. і на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою розвитку народної хореографії є стабільність танцювального репертуару, що базується на естетиці української народної творчості. Не розрахований на сценічне виконання, автентичний танець, як невід’ємна частина народної календарної та родинно-побутової обрядовості передавався з покоління до покоління, накопичуючи та відшліфовуючи гармонію

виражальних засобів. Найкращі з них склали художню скарбницю народного мистецтва і стали основою народно-сценічної хореографії.

Успіхи «неперевершеного творця нового напрямку в народно хореографічній культурі» [9, с. 80] В. Авраменка в розробці народно-сценічних танців – завдяки органічному поєднанню фольклорних зразків з лексикою класичного танцю майстер посприяв переходу народно-сценічного танцю на новий рівень – багато в чому визначаються серйозним творчим зверненням балетмейстера до глибокого вивчення життя та танцювальної культури українського народу.

Отримавши педагогічну освіту до початку Першої світової війни, а після закінчення – театральну та хореографічну (навчався у Київській драматичній школі імені М. Лисенка; як учень В. Верховинця, допомагав відомому антропологу-хореографу збирати народні танці українськими селищами), В. Авраменко працював у театрах Й. Стадника (м. Станіслав) та М. Садовського (м. Кам'янець-Подільський) і записував рідкісні стародавні танці зі слів членів акторських труп [5, с. 74]. На думку Л. Косаківської, важливу роль в процесі розробки В. Авраменком народно-сценічного українського танцю відіграла театралізація, на яку майстра надихнули постановки театру М. Садовського [4, с. 249]. У 1919 р. В. Верховинець визначився з назвою загальних кроків та створив метод запису зібраних народних танців, а В. Авраменко, приєднавшись до української армії боровся за національну незалежність України проти Радянського уряду та поляків. У 1921 р., інтернований в табір у Польщі, він заснував школу українського танцю безпосередньо в таборі військовополонених Української Галицької армії у Каліші, а наступні кілька років мандрував іншими таборами для інтернованих та біженців західною Україною (Волинь, Галичина, Холмщина), Чехословаччиною та Німеччиною, навчаючи танцю (ним було відкрито близько 40-ка шкіл українського танцю) і проводячи концертні виступи з власним ансамблем для місцевого населення [9, с. 80]. На думку Б. Зеребецького, ці концерти допомогли В. Авраменку закріпити зв'язок, який він вбачав між збереженням танцювальних традицій та надією на творчість незалежної української держави, а також відточував власні педагогічні навички та репертуар [13, pp. 26–27]. У пошуках виходу з нестабільної політичної ситуації та впевнений в силі танцю, який надихне на повернення нової,

сильної України, В. Авраменко поїхав у 1925 р. з Європи до Канади і заснував українську танцювальну школу, пропагуючи національну культуру.

Дж. Станек акцентує на тому, що В. Авраменко вважав своєю місією навчання молоді правильній українській поведінці та українському націоналізму в процесі удосконалення українського танцю як виду мистецтва, закликаючи своїх учнів пишатися власною українською самобутністю та історією. З цією метою хореограф активно використовував культурні символи, найсильнішим з яких було українське козацтво. У народно-сценічних композиціях В. Авраменка створив образ козаків як сильних, успішних захисників української нації та ідентичності, які достойні наслідування – у лексиці танцю це отримало виявлення в кроках «присядка» [11, р. 34].

Створення художнього образу досягається засобами хореографічної виразності, вмінням використовувати певні прийоми, що дозволяють передати різноманітні життєві явища, що наповнюють змістом хореографічні твори. У сценічних постановках українського народного танцю, здійснених В. Авраменко, як і в безпосередньо їх виконанні танцюристом, характерною рисою є хореографічна поетизація образного боку націонал-патріотизму – натхненній народним танком він прагнув воскресити в душі українців «запорізький запал», а з ним і вільну соборну Україну. С. Скульчик наголошує на тому, що звернення до народної української культури було типовим для українофілів початку ХХ ст., оскільки вони прагнули зафіксувати та прославити українську культуру як форму протистояння репресивним режимам, що контролювали українські землі. Українофільські нахили В. Авраменка особливо помітні по його одягу – його завжди бачили в традиційному козацькому одязі [12, р. 37]. Зокрема, навіть назви шкіл танцю, що діяли за ініціативи та під керівництвом В. Авраменка на Волині в 1922-1923-х рр. засвідчували вплив на національну свідомість українців, наприклад, «Луцька школа українських національних танців артиста-балетмейстера Василя Авраменка». І. Пігуляк, наголошуючи на величезному культурному значенні діяльності майстра в загальноукраїнському контексті та значному впливі на піднесення національної свідомості, посилається на відгуки про виступи В. Авраменка О. Кошиця: «в кожному кроці, в кожній поставі, в кожному русі говорила історична традиція великого вільного народу, такого завзятого в бою, такого ніжного, але бурхливого в коханні, такого веселого й гумористичного в своєму побуті...» [8, с. 21]. Розуміючи, що збереження та

відродження національних культурних традицій можливе лише на основі взаємозбагачення та звернення до витоків традиційної народної культури, передусім фольклору, В. Авраменко, вносячи в автентичні танці певні зміни в контексті образотворчих форм, посприяв побудові візуального національного образу.

Л. Косаківська, посилаючись на публікацію в журналі «Родовід», подає наступний перелік авторських постановок В. Авраменка, поділяючи їх за сюжетом на постановки героїко-патріотичні (зазвичай історичного змісту), авторські інтерпретації фольклорних першоджерел та танцювальні композиції на актуальну тематику : «Козачок подільський», «Гопак колом з вільним солом», «Гречаники», «Коломийка-сіянка», «Великодний хоровод», «Катерина-Херсонка», «Метелиця-в'юча», «Гопак парубоцький», «Танок Гонти», «Журавель весільний», «Чумак», «Запорозький герць», «Аркан коломийський», «Чумачок», «Гонивітер», «Танок Довбуша», «Козак соло», «Вільний гуцул»; балетні картини: «За Україну», «Чумаки», «Січ Отамана Сірка», «Довбушева ніч», «Великдень на Україні», «Русалки» та ін.» [2, с. 824].

На думку В. Дорошенко, хореографічно-педагогічна діяльність В. Авраменка визначається унікальним підходом до створення танцювального образу та інтерпретації фольклорного матеріалу методом «опосередкованого, підкореного ідейно-художньому змісту відповідного сюжету» [1, с. 174].

На початку третього десятиліття ХХІ ст. інтерес до творчості Василя Авраменка не зменшується ані в академічних колах, ані у вимірі хореографічних практик – сучасні балетмейстери-постановники активно звертаються до спадку майстра в процесі створення власних танцювальних композицій.

Якщо у випадку створення авторської композиції, сценічно високого художнього твору на основі фольклорного матеріалу балетмейстер розвиває та збагачує власною фантазією автентичний танець, здійснюючи обробку враховуючи побудову танцю за законами драматургії, увиразнюючи, урізноманітнюючи та ускладнюючи лексику, зберігаючи її особливості, манери та характер виконання, збагачуючи фольклорний взірець привнесенням певного сюжету, заснованого на народних звичаях, календарній та родинно-побутовій обрядовості, повір'ях та легендах, історичних образах та ін., то у випадку створення сучасних обробок народно-сценічних танців відомих хореографів

XX ст. підхід кардинально відрізняється. Існує кілька напрямів обробки оригінального народно-сценічного танцю або авторської хореографічної композиції:

- відтворення авторської постановки з детальним збереженням кількісного та гендерного складу танцюристів, композиційного малюнку, танцювальних комбінацій, музики, реквізиту та костюмів;

- адаптування до рівня технічної підготовки танцюристів: незмінною лишається назва твору, музичний супровід, основні елементи; допускається залучення лексичних новоутворень на основі локальної танцювальної лексики того регіону, фольклорні матеріали населення якого залучив автор першоджерела (наприклад, у випадку творчого спадку В. Авраменка, назвемо народні танці гуцулів (жителів села Микуличин, нині Івано-Франківська область), лексика яких відобразилася у постановках танців «Аркан», «Коломийська дрібонька», «Танець Довбуша, «Вільний гуцул», «Коломийська сіянка»);

- стилізація, в межах якої обробка позиціюється скоріше як створення сучасними балетмейстерами авторської хореографічної композиції або танцю на основі народно-сценічних творів провідних українських хореографів минулого (для стилізації характерним є трансформація кількох або усіх аспектів першоджерела окрім основного кроку танцю: хореографічної лексики, музичного супроводу, костюмів, складу танцюристів та ін.).

У контексті специфіки теми даної статті, важливим видається аспект авторської позиції В. Авраменка щодо принципів і методів обробки народного танцю.

За свідченням провідного чеського балетмейстера XX ст. В. Лібовицького – одного з учнів В. Авраменка в рівненській танцювальній школі (1923 р.), майстер активно виступав проти «модернізації та надмірної стилізації народних танців і народного одягу» [6, с. 26], наголошував на важливості відокремлення автентичного танцю від салонного, категорично заперечуючи створення «штучних «коктейлів» - об'єднання кроків і фігур із танців різних народів, які так засмітили післявоєнну хореографію» [6, с. 26].

Водночас в контексті теми обробки сучасними балетмейстерами народно-сценічних танців, автором яких є В. Авраменко, постає питання збереження усіх аспектів хореографічного твору засобами нотації. Зафіксовані хореографічні твори

мають бути, перш за все, адекватні першоджерелу (у випадку, коли нотатором є не автор постановки). Окрім того, досконало володіти системою нотації має не лише нотатор, якій фіксує хореографічний твір, але й балетмейстер, який звертається до авторського першоджерела.

У випадку зі спадком В. Авраменка нотаторами здебільшого є його учні та присутні на концертних виступах теоретики і практики хореографічного мистецтва, відповідно, зважаючи на можливість зміни авторського першоджерела доповненнями інших осіб, складно говорити про адекватність тексту хореографічного твору в постановці В. Авраменка. Перша редакція багатьох народно-сценічних танців В. Авраменка була змінена наступними поколіннями його учнів та виконавців.

У деяких випадках кодування окремих сценічних танцювальних композицій було здійснено адекватно авторському першоджерелу – записано безпосередньо автором. Проте, зважаючи на раритетність записів, отримати вільний доступ до них може далеко не кожен вітчизняний балетмейстер.

Зважаючи на це, а також на рівень розвитку та поширення знімальної апаратури в 1920–1930-ті рр., в процесі аналізу обробок хореографічних творів В. Авраменка сучасними балетмейстерами, доречно говорити скоріше не про хореографічний текст (танцювальні рухи, пози, ракурси, поєднання в певній послідовності всіх танцювальних рухів хореографічного номера), а про специфіку створення майстром художнього образу та характерні ознаки авторського стилю. На основі аналізу архівних джерел, діаспорної літератури та публікацій, здійснених вітчизняними науковцями, можемо виділити наступні якості, якими визначалися постановки В. Авраменка:

- надзвичайне емоційне напруження та прагнення відобразити людські характери в контексті історичного періоду [10, с. 22];
- танцювальна лексика характеризується лаконічністю жестів, ритмічністю та швидкістю виконання рухів, віртуозністю виконання стрибків та кружлянь (наприклад, сольний танець «Чумак»);
- хореографічна поетизація образного боку націонал-патріотизму;
- театралізація як переважаючий засіб (окремі постановки В. Авраменка, наприклад, «Січ отамана Сірка», «Гайдамаки», «Довбушева ніч», «Запорожці пишуть лист до Султана» та ін., на думку дослідників, можна назвати творами театру

українського танцю, мовою якого став національний танець, що пов'язаний єдиним композиційним рішенням, художнім образом та задумом) [3, с. 7].

Висновки. Дослідження виявило, що звернення до хореографічного спадку В. Авраменка сучасних балетмейстерів сприяє вираженню етнічної ідентичності, а найдоцільнішими стратегіями обробки народно-сценічного танцю або хореографічної композиції, автором хореографічного тексту яких є В. Авраменко, доцільно вважати відтворення авторської постановки та адаптування до рівня технічної підготовки танцюристів.

Значна трансформація українського народно-сценічного танцю, що відбувалася протягом століття, зумовлена специфікою художніх течій, історико-культурної ситуації, мистецьких тенденцій, впливів закордонного досвіду та ін., посприяла розширенню прийомів та методів балетмейстерів-постановників. Проте засади народної хореографії, які репрезентував у власних танцювальних текстах В. Авраменко – правдивість художньої естетики мистецтва танцю, домінування національного елемента та чітке розуміння важливості уникнення шовіністичних впливів, замкненості та критичного наслідування в процесі вільної творчості – лишаються головними.

References

1. Doroshenko, V. F. (2014). The role of the choreographer P.P. Virsky in the process of the emergence and development of folk stage choreographic art of Ukraine. *Bulletin of Slavic Cultures*, no. 2 (32), pp. 171–180.
2. Kosakovskaya, L. P. (1999). *Vasyl Avramenko and Volyn «Our red family ...»*. Volyn in the fate of the region and human documents. Luts'k: Ed.-published. department «Tower» VSU. *Lesya Ukrainka*, Vol. III, pp. 823–834.
3. Kosakovskaya, L. P. (2009). Art paradigm of VK Avramenko in the context of the development of Ukrainian culture of the XX century. *Abstract of Ph.D. Kyiv*.
4. Kosakovskaya, L. P. (2003). Genre «Ballet picture» choreographed by V. Avramenko. *Culture of Ukraine*, Issue 12, pp. 248–258.
5. Marusyk, N. I. (2011). *Vasyl Avramenko - pros and cons of creative activity. Problems and prospects of development of choreographic art in the context of higher education in Ukraine*. Kherson: KSU, 2011. Issue LV111, pp. 73–78.
6. Mushynka, M. (1994). According to the artistic wills of Vasyl Avramenko. *Folk art and ethnography*, no. 1. p. 26.

7. Ostrovskaya, K. V. (2018). Preservation and development of national traditions in choreographic groups of the Ukrainian diaspora. *Culture of Ukraine*, no. 59, pp. 153–162.
8. Pigulyak, I. (1979). *Vasyl Avramenko and the revival of the Ukrainian tank*. New York.
9. Pogrebennyk F. (1991). Coryphaeus of Ukrainian dance. *Folk art and ethnography*, no. 2–3, pp. 80–85.
10. Turchak, L. I. (2020). Creativity of Vasyl Avramenko and his contribution to Ukrainian and world culture. *Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Arts: Science. Magazine*, no. 3, pp. 20–27.
11. Staniec, J. (2007). *Cossacks and wallflowers: ukrainian stage dance, identity and politics in saskatchewan from the 1920s to the present*. A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of History University of Saskatchewan Saskatoon. 132 p. URL: https://harvest.usask.ca/bitstream/handle/10388/etd-08262007-211713/staniec_j.pdf?isAllowed=y&sequence=1.
12. Yekelchuk, S. (1993). The Body and National Myth: Motifs from the Ukrainian National Revival in the Nineteenth Century. *Australian Slavonic and East European Studies*, Vol. 7, no. 2, pp. 31–59.
13. Zerebecky, B. A. (1986). *Survey of the History of Ukrainian Dance*. Saskatoon: Ukrainian Canadian Committee, 1986. pp. 26–27.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел:

1. Дорошенко В.Ф. Роль хореографа-постановщика П.П. Вирского в процессе возникновения и развития народно-сценического хореографического искусства Украины. *Вестник славянских культур*. 2014. № 2 (32). С. 171–180.
2. Косаковська Л. П. Василь Авраменко і Волинь «Роде наш красний...». Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк : Ред.-видав. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 1999. Т. III. С. 823–834.
3. Косаковська Л. П. Мистецька парадигма В. К. Авраменка в контексті розвитку української культури ХХ століття: автореф. дис. на здобуття канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01. Київ, 2009. 16 с.
4. Косаковська Л.П. Жанр «Балетної картини» у хореографії В. Авраменка. *Культура України*. 2003. Вип.12. С. 248–258.
5. Марусик Н. І. Василь Авраменко – плюси і мінуси творчої діяльності Проблеми та перспективи розвитку хореографічного мистецтва в контексті вищої освіти в Україні. Херсон: ХДУ, 2011. Вип. LV111, Ч. 2. С. 73–78.

6. Мушинка М. За мистецькими заповітами Василя Авраменка. Народна творчість та етнографія. 1994. № 1. С. 26.
7. Островська К. В. Збереження та розвиток національних традицій у хореографічних колективах української діаспори. Культура України. 2018. № 59. С. 153-162.
8. Пігуляк І. Василь Авраменко і відродження українського танку. Нью-Йорк, 1979. 68 с.
9. Погребенник Ф. Корифей українського танцю. Народна творчість та етнографія. 1991. № 2–3. С. 80–85.
10. Турчак Л. І. Творчість Василя Авраменка та його внесок в українську та світову культуру. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2020. № 3. С. 20–27.
11. Staniec J. Cossacks and wallflowers: ukrainian stage dance, identity and politics in saskatchewan from the 1920s to the present. A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of History University of Saskatchewan Saskatoon. 2007. 132 p.
URL :https://harvest.usask.ca/bitstream/handle/10388/etd-08262007-211713/staniec_j.pdf?isAllowed=y&sequence=1.
12. Yekelchik S. The Body and National Myth: Motifs from the Ukrainian National Revival in the Nineteenth Century. Australian Slavonic and East European Studies. 1993. Vol. 7. no. 2. pp. 31–59.
13. Zerebecky B. A Survey of the History of Ukrainian Dance. Saskatoon: Ukrainian Canadian Committee, 1986. pp. 26–27.

Problems of Metaphorization in Modern Directing Theater

*Ivashchenko Irina Vitalievna,
Associate Professor, Honored Artist of Ukraine,
Kiev National University of Culture and Arts,
Kiev, Ukraine*

Abstract

Metaphorization as a universal method of replenishing lexical means of expression and creating a complex semantic structure of the production is studied; the types of theatrical metaphors in the context of tendencies of modern directing theater are analyzed; found that primarily metaphorization depends on the goals and objectives of the director, which are focused on filling conceptual gaps and creating a pragmatic effect in the viewer - this leads to predicting understanding of metaphor and appeal to image-associative complexes of current realities.

It is revealed that in the modern director's theater there is a process of metaphorization of the surrounding world, in which new metaphorical models appear, and traditional ones are updated and actualized, constantly absorbing new meanings.

Within one or another director's theater, there is a variety of activity of appealing to basic metaphors, changing key metaphors and generating new submodels.

Key words: metaphor, metaphorization, director's theater, artistic image, association, concept of performance.

Актуальність дослідження. Метафора як художній образ є формою узагальненого відображення та пізнання дійсності, створеної на основі образного мислення, що являє собою органічну єдність чуттєво-споглядальних та раціонально-абстрактних форм пізнання – це інструмент, за допомогою якого режисер може донести важливу для нього інформацію.

Кожному режисеру властива специфічна метафорична мова – у контексті специфіки сучасного театрального мистецтва вона знаходить виявлення у постановках, сповнених каскадом метафор, або в розширенні метафори до живих метафоричних картин, що сприяють вираженню головної концепції сценічного твору (зазвичай концептуальні метафори використовуються для створення картини світу, в якому діють персонажі) або є суто образотворчими. У постановках багатьох сучасних театральних режисерів здійснюється спроба за допомогою метафори як особливого типу світосприйняття визначити ментальну цілісність періоду культурно-історичної доби, відтворити портрет доби та зафіксувати дух часу. За характером такої метафори та її сенсової і соціальної спрямованості можна зрозуміти менталітет суспільства у певний

період його розвитку. Метафора передає стан доби, оскільки каталізатором до її формування є фактор особливої емоційної напруги як відображення часу.

Специфіка функціонування метафори в творчості театральних режисерів кінця XX – початку XXI ст. дозволяє не лише констатувати суттєву роль метафоричного начала в постановках сучасного театру, але й підводять до необхідності детального вивчення даної проблеми.

Аналіз публікацій. Як універсальне явище культури метафора досліджується різними напрямками сучасної наукової думки, а вчені вбачають в ній ключ до розуміння «основ мислення та процесу створення не лише національного специфічного бачення світу, але і його універсального образу» [1, с. 672]. Водночас у вітчизняному академічному вимірі бракує наукових досліджень та публікацій, присвячених питанню метафоризації в театрі кінця XX – початку XXI ст. Аналіз наукової літератури засвідчив, що здебільшого вітчизняними мистецтвознавцями і театрознавцями висвітлено окремі аспекти звернення сучасних режисерів до метафори як форми узагальненого відображення та пізнання дійсності, створеної на основі образного мислення. Наприклад, О. Чирков у монографії «Метафоричний театр Петра Авраменка» розглядає постановки П. Авраменка в контексті поезики створеного ним театру [8]; В. Пацунов у науковій статті «Альтернативний сценічний простір як ефективний чинник оновлення сценографічної лексики» [6] та С. Триколенко в публікації «Поєднання реалістичних та метафоричних елементів сценографії на прикладах вистав великої сцени» [7] проблематику метафоризації досліджують в контексті головних тенденцій сценографії; Р. Никоненко в дослідженні «Пластична режисура в українському театральному мистецтві кінця XX – початку XXI століття» [5] розглядає метафоричне вираження певної ідеї в контексті асоціативного змісту та пластичного мотиву композиції вистави на прикладі постановок А. Жолдака, Д. Богомазова та І. Волицької.

Окремих наукових праць, предметом дослідження яких стала метафоризація в режисерському театрі на сучасному етапі розвитку соціомистецького простору в теорії театального мистецтва не вистачає. Практика сучасного режисерського театру значно випереджає теоретичне осмислення багатьох аспектів проблематики, пов'язаних із процесом метафоризації, що актуалізує здійснення мистецтвознавчого дослідження в означеному напрямі.

Мета статті – виявити особливості процесу метафоризації в контексті специфіки сучасного режисерського театру.

Виклад основного матеріалу. Х.-Т. Леман – один із найвідоміших сучасних театрознавців, характеризує режисерський театр ХХІ ст. як постантропоцентричний, що обходиться без актора як центральної фігури, а якщо і включає її, то лише як актант – один із елементів постпросторової структури. Це відповідно призводить до виникнення «певних естетичних утворень, що можуть утопічним чином указувати на можливу альтернативу антропоцентричному ідеалу підкорення природи. Коли людські тіла поєднуються з предметами, тваринами та енергетичними лініями в певну реальність... саме театр вперше дає нам можливість уявити себе реальністю, відмінною від реальності людини, яка перемагає природу» [3, с. 131–132].

На думку Ю. Шатіна, на сучасному етапі можна говорити про режисерський театр як про сформовану систему, що успішно функціонує в світі та осмислено протистоїть акторському театру. Дослідник наголошує на тому, що основними властивостями режисерського театру є:

- максимальна екстеріоризація театрального простору, що прагне в ідеалі до тотального охоплення простору світу (на відміну від традиційного театрального простору, в якому завіса є семантичною межею, що відділяє театр від буденності, режисерський театр охоплює нові зони, в яких театром стає все);

- протиставлення максимальній екстеріоризації театру максимальної інтеріоризації центральної точки вистави, своєрідного пунктумума (за Р. Бартом) – імперії знаків, що в своєму різноманітті створюють самотичний контрапункт, який сполучає річ з актором або надмаріонетку – актора – з річчю;

- відмова від домінування драматичного тексту та слова: на тлі неконтрольованого потоку інформації людина поступово втрачає здатність виробляти нові сенси засобами наявних слів та знаходити сенс у наявних словарних конструкціях;

- перформативна природа.

Відповідно сучасний режисерський театр пропонує співіснування та одночасно боротьбу двох різних моделей сприйняття та сенсотворення, що умовно можна означити як феноменологічне тіло вистави, з одного боку, та як тіло семіотичне, з іншого [9, с. 19].

Театрознавче визначення метафори включає в себе комплекс особливостей застосування, її реалізації та домінування в сценічному творі. Метафора є формою узагальненого відображення та пізнання дійсності, створеної на основі образного мислення, що являє собою органічну єдність чуттєво-споглядальних та раціонально-абстрактних форм пізнання. Це інструмент, за допомогою якого режисер може донести важливу для нього інформацію. В межах даного дослідження ця позиція стала визначальною для розуміння функції метафори в сучасному режисерському театрі. Метафоризація розуміється нами за Д. Лотте як процес створення режисером складної семантичної структури постановки на базі висхідних одиниць [4, с. 268].

Відомий лінгвіст та семіотик В. Нет наголошує, що в більшості традиційних визначень метафори з'являються дві концепції: подібність та перенесення [13, р. 128]. Метафора – це фігура мови, в якій слово або фраза, що означають об'єкт або дію одного виду, використовуються замість другого об'єкта або дії на основі подібності [12, р. 925]. Ідея перенесення проявляється в етимології слова «метафора» – в перекладі з грецької воно означає «перенесення з одного місця в інше» [12, р. 925], при цьому одне з цих «місць» створено сферою буквального значення, а друге – сферою переносного значення.

Існує чотири стадії метафоричності метафори (або ступеня її інтенсивності), що відрізняються своєю оригінальністю та новизною, а також відчутністю контрасту між переносним і буквальним значенням: обидва пов'язані порівнянням (наприклад, «полум'я кохання»); якщо напруга між буквальним і переданим сенсом зникає, метафора перетворюється на частину повсякденного життя (наприклад, «дно котла»); якщо висхідне буквальне значення зникає, з'являються непрозорі метафори («аутентичний» – від грецького «authentēs» – хтось, хто все робить сам); мертві метафори, буквальне значення яких відомо лише етимологу [12, р. 791].

Відповідно до специфіки сучасного режисерського театру виділяють:

- метафори оформлення (метафори, що означені концепцією сценографії або її елементами);
- метафори пантоміми (метафори, що означені виразливою мовою рухів, жестів та міміки актора);

- метафори мізансцени (у цьому випадку мізансцена в цілому репрезентована як узагальнений образ, як знак певної ідеї);
- метафори в акторській грі (багатомірний образ створюється акторським наслідуванням реальної людини, тварини або предмету);
- метафори-алегорії (зображення відстороненої ідеї засобами конкретного репрезентованого образу).

Метафора – це іконічний знак, оскільки іконічний знак являє об’єкт на основі схожості між знаком і тим, що він означає [13, р. 128], проте не всі іконічні знаки є метафорами. Одна з форм театру – так званий театр «ілюзії життя» – примушує глядача сприймати виставу як безпосередню картину світу, репрезентовану драматургом; інші – пропонують метафоричне зображення зі спільною структурною схожістю між знаком та об’єктом.

Знак створюється та розуміється як метафора лише тоді, коли творець та той, хто сприймає знак осмислюють напругу між буквальним та переносним значенням знаку (наприклад, зелене покриття сцени в постановці роману А. Упіта «Земля зелена» може сприйматися як метафорична заміна зелених полів на основі однієї спільної властивості – зеленого кольору).

Дослідники наголошують, що театр наділений невичерпними візуальними можливостями для створення метафор, проте в постановка сучасного режисерського театру активно використовується протилежна техніка – так звана редукція метафор (зведення складного до простого), коли лінгвістичні метафори візуалізуються в образах, що відміняють передачу значення, повертаючись до буквального значення. У власній сценічній образності редукцію метафори використовує один із найвідоміших європейських режисерів Е. Някрошюс. Наприклад, в одному з епіздів вистави «І довше віку триває день» за твором Ч. Айтматова (1983 р., Литовський державний молодіжний театр) метафора «душевний біль», що означає нерозділене кохання, зводиться режисером до фізичного серцевого нападу. А у виставі «Моцарт і Сальєрі. Дон Жуан. Чума» (за «Маленькими трагедіями» О. Пушкіна, 1994 р., Литовський міжнародний фестиваль «Лайф») лінгвістична метафора «запалити полум'я пристрасті» візуалізується Доном Хуаном та Анною, які кидають один в одного запалені сірники, що на якусь мить спалахують і згасають, лишаючи лише стрічку диму та запах сірки. Тут режисер прагне

показати, що кохання схоже на полум'я, оскільки вони обидва гарячі, обидва згасають і лишають після себе сліди у вигляді диму або спогадів. На думку дослідників, таке повернення до буквального значення корелюється з точки зору позитивізму (неоемпіризму), відповідно до якої відчуття є джерелом та метою пізнання: всі наукові твердження в філософії, природознавстві та інших науках повинні підлягати емпіричній перевірці через органи чуття, а якщо це не так, їх необхідно знизити до рівня, на якому вони можуть бути перевірені [11, р. 177]. Тобто наші уявлення про світ або є сенсорним сприйняттям, або пов'язані з таким сенсорним сприйняттям. Один із найвідоміших мислителів ХХ ст., засновник аналітичної філософії, австро-англійський філософ Л. Вітгенштейн у ранніх працях дотримувався аналогічної точки зору: «якщо слова у виразі не пов'язані з об'єктами, речення, яке ми можемо побудувати з цих слів, нічого не буде виражати. Як і в картині – якщо точка на полотні не пов'язана з точками в просторі, тобто зі структурами, що існують в реальності, картина, яку художник зможе намалювати, нічого не виразить» [14, р. 41]. Провідний реформатор театру А. Арто, який хотів створити неможливе – мову, що не лише б виражала його думки, але й надихала його думки [10, рр. 121–123] – підкреслює роль досвіду, необхідність прагнути до тих художніх виражень, що дозволять перевірити через органи чуття, чи відповідають вони структурам, існуючим у реальності.

На думку дослідників, актуальним є питання чи сприяє скорочення переносу розкриттю художнього задуму і яким чином. Литовська дослідниця В. Чакаре наводить приклад використання метафори в постановках Ю. Рійнієкса «Сімка з Маленії» (1994 р.) та М. Груздова «Анна Кареніна» Л. Толстого (2011 р.). В одному з епізодів вистави «Сімка з Маленії» звучить пісня зі словами «як добре, так добре на землі мого батька, заяць може петляти, а тетерів – барабанити», а по сцені біжить актор у заячій шапці-вушанці з ласо в руках, яким він крутить над головою. Фраза «заяць може петляти» має переносне значення «їхати, бігти, об'їзджати», а режисер відновлює буквальне значення. Проте, на думку В. Чакаре, цю метафору можна було візуалізувати інакше, наприклад, змусити зайця в'язати [11, р. 179]. У постановці М. Груздова «Анна Кареніна» Л. Толстого (2011 р.) режисер візуалізує метафору «падша жінка» (развратна жінка, прелюбодійка): суспільство бачить Анну як «падшу жінку», і режисер акцентує на цьому, змушуючи героїню кілька разів впасти зі стільця та під час прогулянки.

Відмінність цих прикладів, на думку дослідниці, полягає в тому, що коли метафора зводиться до її буквального значення, означуване лишається незмінним: означені зміни ліквідують дистанцію між двома пов'язаними реальностями. У випадку «петлі» – при відновленні буквального значення важливим є момент подиву: візуалізація буквального значення є новаторською і парадоксальною, оскільки як висхідний матеріал використовується зображення зі стабільним метафоричним значенням. Таким чином, спектр сенсів у виставі розширюється, тобто пропонується нова інформація про поведінку зайця. Але падіння Анни Кареніної зі стільця передбачуване: воно лише підтверджує сказане у виставі іншими способами, а показане як реалістичний рух, який можна інтерпретувати в контексті повсякденної поведінки, що не руйнує сприйняття і відповідно не розвиває здібність бачити під іншим кутом [11, р. 179].

Через метафоричність концептуальної системи людини, метафора є одним із основних механізмів, що забезпечують в свідомості людини структурування реального світу та накопиченого нею досвіду. На думку Дж. Лакофа та М. Джонсона [2, с. 392–415], концептуальна система людини вміщує певний набір конвенційних метафоричних проєкцій, що використовуються нею несвідомо, автоматично – це так звані концептуальні (або базові, ключові, ціннісно-прототипні) метафори як певна фундаментальна ідея бачення світу. Дослідники наголошують, що антропоморфна, соціальна, природна та артефактна метафори – найважливіші в розумовій та вербальній діяльності людини через те, що вони формують концептуальні структури глобального рівня – когнітивні моделі, що базуються на фізичному та культурному досвіді людини і є основою когнітивного моделювання світу.

Дослідження виявило, що навіть натуралізована метафора зберігає потенційно вибудований образ, що непомітний в повсякденному використанні. Образність полягає в лінгвістичній впевненості, оскільки лінгвістичний знак створюється та розуміється як метафора лише якщо той, хто говорить (режисер) і той, хто слухає (глядач) осмислюють напругу між буквальним і переносним значенням знаку. Проте оскільки кожен глядач розпізнає різноманітні метафори по-різному, для того, щоб оцінити образ виступу як метафору або скорочення метафори, необхідно розуміти культурний контекст, зображення має сприйматися в загальній системі знаків виступу, окрім того глядач має володіти вербальною і невербальною театральною мовою.

Висновки

В сучасному режисерському театрі відбувається процес метафоризації навколишнього світу, в якому виникають нові метафоричні моделі, а традиційні оновлюються та актуалізуються, постійно вбираючи в себе нові сенси.

У межах когнітивної парадигми досліджень метафори в сучасному режисерському театрі важлива роль належить кодуванню інформації та її трансформації через концептуальні галузі унаочненого ментального простору на приховане. Тобто, як бачення одного об'єкта засобами іншого, воно здійснюється структуруванням ментального знання або його репрезентацією у візуальній формі. При цьому метафора належить не до окремих ізольованих об'єктів постановочного тексту, а до складних розумових просторів, що співвідносяться зі більш простими і конкретними. Метафори структурують глядацьке сприйняття, мислення та дії, як конструктивний елемент, що організовує та впорядковує понятійну систему людини. Креативна природа метафори таким чином зумовлює її участь в процесі формування нового сприйняття, осмислення та відображення об'єктивної реальності.

У межах того чи іншого режисерського театру спостерігається різноманітна активність звернення до базових метафор, зміни ключової метафори та породження нових субмоделей. Основною ознакою метафори сучасного режисерського театру можна вважати новаторство, оскільки метафора є реакцією на зміни: оновлення концептуальної метафори досягається завдяки динаміці її структурно-семантичних зв'язків (шляхом актуалізації режисером відомих асоціативних співвідношень або їх деформації, а також виникнення нових).

References

1. Arutyunova, N. D. (1990). *Metaphor and discourse. Metaphor theory*. Moscow.
2. Lakoff, J., Johnson, M. (1990). *The Metaphors We Live By. Metaphor theory*. Moscow: Progress, pp. 387–415.
3. Lehman, H.-T. (2013). *Post-dramatic performance*. Moscow.
4. Lotte, D. S. (1968). *How to work on term inology*. Moscow.
5. Nikonenko, R. M. (2021). *Plastic directing in the Ukrainian theatrical art of the end of the XX – the beginning of the XXI century. Abstract of Ph.D.* Kyiv : Kyiv National University of Culture and Arts.

6. Patsunov, V. (2018). Alternative stage space as an effective factor in updating the scenographic vocabulary. Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. V. Hnatyuk. Series: Art History, no. 1, pp. 211–216.
7. Trikolenko, S. (2017). Combination of realistic and metaphorical elements of scenography on the examples of performances of the big stage. Theory and practice of design. Art History, Issue 12, pp. 3–12.
8. Chirkov, O. (2012). Metaphorical Theater of Peter Avramenko. Zhitomir: Ruta.
9. Shatin, Y. (2017). Contemporary theory of drama and poetics of director's theater. Theater and drama: the aesthetic experience of the era, no. 4, pp. 16–24.
10. Artaud, A. (1991). Oriental and Western Theatre. In Artaud on Theatre, edited by Claude Schumacher. London: Methuen Drama.
11. Čakare, V. (2013). Performing metaphors: attempts at positivist reduction of figurative meaning in contemporary Latvian theatre, 1990–2011. In : Text in Contemporary Theatre: The Baltics within the World Experience. Edited by Guna Zeltiņa with Sanita Reinsone. Cambridge Scholars Publishing, pp. 175–181.
12. Guralnik, D. B. (eds.). (1968). Webster's New World Dictionary of the American Language. Cleveland and New York: The World Publishing Company.
13. Nöth, W. (1995). Handbook of Semiotics. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
14. Wittgenstein, L. (2005). Tractatus Logico-Philosophicus. Translated by Charles Kay Ogden. New York: Routledge.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. Москва, 1990.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. С. 387–415.
3. Леман Х.-Т. Постдраматический спектакль. Москва, 2013. 308 с.
4. Лотте Д. С. Как работать над терм инологией. Москва, 1968. 76 с.
5. Никоненко Р. М. Пластична режисура в українському театральному мистецтві кінця XX – початку XXI століття: автореферат дис. канд. мистецтвознавства :26.00.01 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2021. 21 с.
6. Пацунов В. Альтернативний сценічний простір як ефективний чинник оновлення сценографічної лексики. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство, 2018. № 1. С. 211–216.

7. Триколенко С. Поєднання реалістичних та метафоричних елементів сценографії на прикладах вистав великої сцени. Теорія і практика дизайну. Мистецтвознавство, 2017. Вип. 12. С. 3–12.
8. Чирков О. Метафоричний театр Петра Авраменка. Житомир : Рута, 2012. 198с.
9. Шатин Ю. (2017). Современная теория драмы и поэтика режиссерского театра. Театр и драма: эстетический опыт эпохи. 2017. № 4. С. 16–24.
10. Artaud A. Oriental and Western Theatre. In Artaud on Theatre, edited by Claude Schumacher. London: Methuen Drama, 1991. 210 p.
11. Čakare V. Performing metaphors: attempts at positivist reduction of figurative meaning in contemporary Latvian theatre, 1990–2011. In : Text in Contemporary Theatre: The Baltics within the World Experience. Edited by Guna Zeltiņa with Sanita Reinsone. Cambridge Scholars Publishing, 2013. pp. 175–181.
12. Guralnik D. B. (eds.). Webster's New World Dictionary of the American Language. Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1968. 1724 p.
13. Nöth W. Handbook of Semiotics. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1995. 576 p.
14. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus. Translated by Charles Kay Ogden. New York: Routledge, 2005. 226 p.

Establishment of Eastern European Theater Pantomyms

Svarnyk Bohdan

lecturer,

Kiev National University of Culture and Arts,
Kiev, Ukraine

Abstract

The features of the origin and development of the pantomime theater in the countries of Eastern Europe in the 60-70s of the XX century are studied on the basis of the analysis of the experimental activities of the founder of the Czech school of classical modern pantomime L. Vialka, the Slovak pantomime M. Sladek, the Latvian artist, actor and director M. Tenisson, Estonian pantomime by A. Traks. The study found that pantomime became widely popular in a number of European and post-Soviet countries in the second half of the twentieth century, but it is a borrowed form because there are similar elements between ancient traditional pantomime productions and some of its European varieties. Borrowing cultural institutions or their individual components is possible only if the host culture has certain favorable conditions for their assimilation. At the same time, the borrowed material noticeably changes in the process of the influence of a whole complex of historical, social, religious and cultural factors, which determine the philosophical and aesthetic specifics of the new phenomenon.

Key words: pantomime, pantomime culture, pantomime theater, mime, plastic culture, cultural phenomenon.

Постановка проблеми. Пантоміма, як самостійний вид сценічного мистецтва, джерелом якого є ритуальні дійства, сформувалася внаслідок художнього розвитку театральної практики в контексті специфіки соціокультурного простору античного суспільства.

Наприкінці V ст. після падіння Римської імперії, розпаду рабовласницького та заснування феодального суспільства, починає формуватися новий театр, а відповідно й нові сценічні форми, проте його джерелами безумовно лишалася антична культура. В середині XVI ст. завдяки виникненню італійської комедії дель арте в західноєвропейських країнах формуються стійкі традиції пантомімічних вистав, що зберегли власну специфіку і на сучасному етапі.

Вагомий внесок у подальше еволюціонування мистецтва пантоміми здійснив Ж.-Г. Дебюро (провідний французький актор XIX ст.), творчість якого зумовила розвиток поетичної пантоміми як окремого жанру та Е. Декру в 30-ті рр. XX ст., діяльність якого посприяла переосмисленню мистецтва пантоміми у сучасному контексті. Проте відродження театру пантоміми безпосередньо пов'язано з діяльністю експериментальних

творчих колективів Східної Європи другої половини 1950-х – 1960-х рр., що і досі лишається недостатньо висвітленою у вітчизняному науковому вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує наявність багатьох ґрунтовних досліджень та розвідок, в яких культура пантоміми розглядається та аналізується в багатьох аспектах з культурологічних, мистецтвознавчих та театрознавчих позицій. Більшість з них належать закордонним дослідникам – А. Банаху («Генріх Томашевський грає з міфом») [6], Е. Клівісу («Ессе homo: динаміка репрезентацій людини в Литовському радянському театрі») [10], А. Константиновій («Від людини до людини. Модріс Тенісон та п'ять років Каунаської студії пантоміми») [1], К. Топферу («Пантоміма: історія та метаморфози театральної ідеології») [14], та ін. і присвячені висвітленню окремих аспектів означеного питання або дослідженню творчості конкретного представника пантомімічного мистецтва.

Особливості становлення театру пантоміми в країнах Східної Європи другої половини ХХ ст. як цілісного явища не стали предметом самостійного наукового дослідження, а наявна інформація потребує доповнення та переосмислення з позицій сучасної культурології.

Мета статті – виявити особливості зародження та розвитку театру пантоміми в країнах Східної Європи.

Ранніми проявами пантоміми в країнах східної Європи, що були зумовлені «відлигою» в галузі культури з боку комуністичної партії стали експерименти кількох польських студентських груп в Гданську, які спеціалізувалися на візуальному театрі в 1954–1956 рр. (хоча безпосередньо пантоміму артисти не використовували), діяльність студії пантоміми Х. Томашевського у Вроцлаві (Польща) та Ризької компанії пантоміми Р. Лігера в Латвії (обидві засновано у 1956 р.), а подальший розвиток мистецтва пантоміми найбільше проявився у творчості представників Германської Демократичної Республіки, Чехословаччини, Угорщини, Естонії, Литви та Болгарії. Водночас дослідники наголошують, що не зважаючи на те, що сигналом до дозволу на публічне виконання пантоміми від провладних інституцій стали виступи М. Марсо, ані Г. Томашевський, ані Р. Лігер не вважали його естетичну модель взірцем для себе [14, р. 76]. Наприклад, К. Топфер стверджує, що деякі країни Східного блоку схвалили клоунську парадигму пантоміми. Наприклад, у Чехословаччині культура пантоміми часів

холодної війни зародилася довкола постаті Л. Фіалки (1931–1991 рр.) – основоположника чехословацької школи класичної сучасної пантоміми, який створив клоунські образи за взірцем М. Марсо, П'єро і своєрідну фігуру Ч. Чапліна з білим обличчям, в краватці-метелику і солом'яному капелюсі. Він вивчав хореографію в Празькій консерваторії тацю, а в 1953–1954 рр. ставив пантомімічні танці за казками П'єро у виконанні Ж.-Г. Дебюро. Після зустрічі у Парижі в 1956 р. з М. Марсо, Л. Фіалка вирішує створити власну труп пантоміми, що вдалося реалізувати зі студентами консерваторії І. Вискочилом, І. Сухі та В. Вассерманом у 1958 р. Театр пантоміми «Дивadlo на Забрадлі» невдовзі став всесвітньо відомим. Перші постановки трупи відбулися за рік у приміщенні Театру Балюстради – передусім це були шоу пантоміми-ревю / кабаре, в яких дія відбувалася довкола персонажів-клоунів [14, р. 89].

Постановки «Пантоміма на Забрадлі» (1959 р.), «Дев'ять капелюхів над Прагою» (1960 р.), «Етюди» (1960 р.) та «Дорога» (1962 р.) тяжіють до взірців французької пантоміми М. Марсо та Е. Ж. Далькроза, хоча, на думку мистецтвознавців, у репертуарі театру поступово з'являються нові трактування широко відомих пантомім Ж.-Л. Барро «Кінь», М. Марсо «Стильові вправи», «Юність, Зрілість, Старість, Смерть» та ін., Ж. Сегалю «Півні», «Історія капелюхів» – оригінальні мініатюри «Каріатиди», «Життя стоячи», «Шахи» та ін. [3].

У 1964 р. він здійснив постановку хореографії пантомімічних дій у вибуховій, орієнтованій на клоуна постановці Я. Гросмана за п'єсою А. Джаррі «Король Убу», в якій здійснив спробу увести пантоміму від впливу М. Марсо в бік ідей А. Арто, хоча вона все ще була своєрідним «безумним клоунським шоу» [11, р. 105]. Власне художнє кредо Л. Фіалко, мистецтво якого вирізнялося досконалістю жестикуляцій та міміки, ліризмом та елементами гротеску, представив у творі «Блаженні» в 1965 р.

Дослідники припускають, що Л. Фіалка прагнув відродити комічні розваги в стилі кабаре у виконанні клоунського дуету Г. Восковца (1905–1981 рр.) та Я. Веріха (1905–1980 рр.), які надзвичайно успішно проходили в Празі в 1930-х рр., трансформували виступи, що складалися переважно з лівої політичної сатири, дотепних жартів і жартівливих пісень, доповнених танцювальними номерами відповідно власного бачення. Замість політичної сатири Л. Фіалка активно інтегрував у пантоміму елементи

абсурдизму, полюбляв драматичні твори С. Бекета. У 1970-х рр. його шоу стали більш поетичними, втім не позбавленими комізму [14, р. 98].

Цікавим прикладом є постановка «Колаж» з шести сцен «Капрічос» (1971 р.), постановку якої було здійснено під впливом сатирично-гротескних малюнків іспанського живописця і гравера Ф. Гоя, на яких було карикатурно зображено розкладання католицької церкви та «Фунабули» (1977 р.) – сцени з життя Ж.-Г. Дебюро. У 1980-х рр. трупа розробила клоунські номери, натхненні творами М. Гоголя, фільмами Ф. Фелліні та образами снів художників І. Трнка та Я. Прейслера [9, р. 72–74].

Натомість Словацька пантоміма М. Сладека не мала міцних зв'язків зі стилем пантоміми Декру-Марсо. Азом з Е. Злабеком, танцюристом Театру Буріана, він сформував ансамбль пантоміми в 1960 р., створивши образ П'єро, Кефку, клоуна з білим обличчям, який носить різноманітні чудернацькі костюми. У 1962 р. його ансамбль «Кефка» став частиною Словацького національного театру, розпочавши постановки пантомімічних версій відомих драм, біблійських казок та опер. Прагненню відкрити театр з пантомімою, кабаре та п'єсами завадило вторгнення в Чехословаччину радянських військ – М. Сладек втік до Швеції, а згодом до Німеччини, де в 1970 р. заснував у Кельні Театр пантоміми Кефки, розпочавши популярні серії пантомімічних адаптацій відомих літературних творів: «Подарунок» (1971 р.), «Дон Хуан» (1978 р.), «Кармен» (1983 р.) та ін., що стали невдовзі широковідомі міжнародній аудиторії.

В Прибалтиці спроби застосування досвіду М. Марсо надзвичайно сильно тяжіли до інтегрування його в європейську студійну традицію, зокрема до паратеатральних форм. На думку дослідників, це пояснювалося тим, що західноєвропейська академічна театральна школа не була домінантним явищем у порівнянні з радянською, що отримала у спадок теорію і практику найбільшої кількості творців режисерських систем початку ХХ ст. А. Константинова стверджує, що найбільш пріоритетна для «радянської Європи», тенденція вільного самовираження за умови лояльного ставлення до подробиць форми у поєднанні з ренесансом прибалтійської національної самосвідомості та загострення конфлікту поколінь отримала специфічне вираження в литовському театральному мистецтві загалом та пантомімі зокрема [1, с. 54].

Е. Клівіс, досліджуючи образи людей в литовському театрі за радянських часів, акцентує на трансформаціях в техніках репрезентації та змінах в ідентичності

радянського суспільства, а також моральних та ідеологічних змінах про які вони свідчать. Науковець виділяє три стадії – метонімію емоцій, моральні алегорії та метафори внутрішнього простору, що, на його думку, окреслюють зміни в бік створення образів субстантивної психіки людини за рахунок витиснення конкретної історичної реальності і водночас тісно пов'язані з поступовим переходом від акторського театру до режисерського [10, р. 196].

Разом із акторськими прийомами психологічної метонімії в другій половині 1970-х рр. почали кристалізуватися форми режисури та пов'язане з ним розмаїття репрезентації людини.

Першими варіантами форм, що розкривають деякі важливі трансформації людського образу, стали пантоміми М. Тенісона, латвійського художника, актора і режисера, який закінчивши школу прикладного мистецтва в Ризі навчався і працював у самодіяльному театрі «Ригас пантоміма», заснованого в 1956 р. завдяки ініціативі актора театру «Дайлес» Р. Лігерса.

У 1966 р. М. Тенісон зібрав першу в Литві трупку пантоміми, що складалася з дев'яти ентузіастів жанру – Г. Мацкявічюс, Е. С. Паулюконіс, З. Банявічюс, Е. Савіцкіс, Е. Савукінайте, Я. Мікшите, В. Петрушкявічюс, В. Мартиновас (дев'ятий – сам М. Тенісон) та здійснив постановку першої вистави на базі Молодіжного театру. Репетиції трупи з першого дня нагадували невеликі вистави, розповіді в метафоричних формах – новаторськими та актуальними [5, р. 89].

Алегорично-пластичний, узагальнений образ людини М. Тенісон репрезентує в першій виставі «Ессе Ното», постановку якої було здійснено в 1967 р. У програмі постановки вказувалося, що «це цілісна поетична казка про Людину. Людину та світ, боротьбу людини з долею, її супротив грубій силі, інстинктам темного натовпу, брехні та лицемірству, про її нескінченну боротьбу за світло» [8, с. 43]. Труппа обрала напрям «нової пантоміми, рухаючись від *mime pur* (Марсель Марсо) та більш літературної пантоміми (Московський театр міміки та жестів) до синтетичної під впливом Ет'єна Декру» [8, р. 43].

Відповідно задуму постановника, перша частина вистави – своєрідне введення в мистецтво пантоміми, що знайомить глядача з його класичними елементами, а друга – плід оригінальної роботи, що відкривала напрямок творчого пошуку трупи, метою якої

було не соло, а колективна пантоміма. Отримавши надзвичайно позитивні відгуки театральних критиків, теоретиків і практиків театру, а головне – сприйняття глядачів, трупа була змушена покинути Молодіжний театр, оскільки невдовзі після прем'єри виявилось, що «учасники цієї вистави Молодіжного театру насправді є учасниками нового творчого колективу, чужорідним тілом драматичної трупи» [12, р. 65]. Не зважаючи на те, що Міністерство культури та Рада міністрів погодилися на виділення трупі пантоміми спеціальних коштів в складі трупи молодіжного театру, дирекція та адміністрація театру категорично відмовилися від приходу молоді у структуру театру. Влітку 1967 р. М. Тенісон зі своєю трупю приєдналися до трупи Каунаського драматичного театру, яскраво зігравши у виставі «Полювання на мамонта» за п'єсою Казіса Сая (режисер Й. Юрашас, 1968 р.), а також у власних пантомімічних виставах М. Тенісона «Сни снів» (1968 р.) – тричастинна постановка, що складалася з прологу, «Фуги» (побудована на основі думок, настроїв та асоціацій, викликаних музикою та живописом литовського художника і композитора М. Чюрленіса) та «Метаморфоз» (мініатюри «Так загинуло місто Помпеї» - «гротеск, де комічне щільно підведено до трагедії і переростає в неї» [4], «Безособовість» та «Маленькі долі» - «фантастичні та феєричні вистави») [4]; казкова вистава для дітей «Бережіть метелика!» (1969 р.) «про злу відьму, про її вірного слугу – ворона, про сім добрих гномів» [2, с. 3].

На думку дослідників більшість вистав Каунаської пантоміми вирізнялися специфічною побудовою: змонтовані з «філософських етюдів», алегорій, емблем та знаків – режисер намагався розробляти цей прийом, вдосконалюючи вже винайдене, виявляючи в ньому нові грані та фарби [1, с. 63]. Наприклад, в тричастинну виставу «Сни снів» увійшла композиція «Про те, що могло б бути...» з вистави «Ессе Номо». А. Константинова стверджує, що особливої привабливості виставам надавав типовий для М. Тенісона композиційний прийом, коли персонажі в межах одного сюжету кілька разів «переміщувалися» з максимально умовного поетичного простору в «більш або менш реальний» - і навпаки. Дослідниця наголошує, що саме в цих переходах від абстрактної пластики до її «олюдненого» прояву унаочнювалося відчуття трагізму життя, що так властиве найвищим візирям мистецтва пантоміми, наділених, за Е. Декру, невід'ємним «правом на нещастя» [1, с. 61].

Для вирішення проблеми драматургії пластичного театру М. Тенісон обрав три паралельно освоювані шляхи: вибір джерела в галузі образотворчого мистецтва, що передбачало асоціативно-поетичне сценічне трактування; виховання актора-співавтора, який здатний здійснити таке трактування, відчуваючи композицію ансамблю та може імпровізаційно в неї інтегруватися; винайдення оригінальної мови вираження художнього образу.

Е. Савукінайте наголошує, що семантика постановки була організована М. Тенісом довколо трьох ключових символів: творець-творчість; маса-міщанство; диктатор-фашизм – дія вистави рухалася потиборництвом та взаємовпливом цих сил-символів [13, р. 147]. Пластичні образи вистави, відповідно задуму режисера, мали бути максимально стилізовані та виразні.

У серпні 1970 р. трупа пантоміми була переведена в Каунаський музичний театр, а в 1971 р. було здійснено постановку вистави «Колаж» (1971 р.), сповнену пошуків режисера, незмінно звернених «від людини до людини... в усі часи та сьогодні» [14, р. 23].

Тематична спрямованість, що виділяла не історичне, а особистісне-індивідуальне та підкреслювала його незворотність та нескінченний конфлікт з «темним натовпом і машиною насилля» в першій виставі трупи було побудовано як редагування коротких оповідань та пізніше повторене (з більш складними техніками, візуальною структурою та включенням у виконання різних фактів візуальної культури, починаючи з творів Х. Боша та Ф. Гойї та закінчуючи колажами з документальних фотографій) у трьох інших постановках трупи. Мобілізовані візуальні рішення, спровоковані не драматургічними текстами, а досвідом художника-графіка М. Тенісона, цитати з творів мистецтва, виразні мізансцени. Усі постановки режисера, починаючи від «Ессе Номо» і закінчуючи «Kolažas» (прем'єра в 1971 р.) були пов'язані єдиним символічним наративом, віссю якого, по суті, є моральний конфлікт між абстрактною особистістю (безіменний сучасник глядача, Людина) та негативні, інертні і анонімні натовпи (роботи, маски, протигазы, безликі городяни та ін.). Зіткнувшись з Анонімним Натовпом, Людина має дві можливості: піддатися їх впливу і стати маріонеткою, засудивши себе на безплідне існування, або не пристосовуватися, бунтувати і, зрештою, загинути.

Керуючись у власних інтуїтивно-образотворчих пошуках синтетичними досвідами М. Чюрленіса, стильовими прийомами М. Марсо, графічною пластикою вистав Г. Томашевського та радикальними експериментами Є. Гротовського, М. Тенісон осмислював дієву природу мистецтва пантоміми через виявлення загального в природі пластичних мистецтв, кожне з яких є способом образної візуальної уваги глядача.

Порівняно скромна культура пантоміми в Естонії сформувалася у другій половині ХХ ст. довкола персони А. Тракса, який заснував у 1963 р. Молодіжну студію пантоміми при Талліннському Палаці культури. Не наголошуючи на впливі естетики ризької трупи пантоміми та експериментах А. Бахмана в Талліннському театру (Tallinn Hommikteater) 1920-х рр., А. Тракс створював власну, акцентуючи на дисциплінованості та «відкритості» пантоміми, як унікального виду «гармонії». Перші виступи Студії навесні-влітку 1965 р. – програма «Тиха година», що складалася з невеликих ансамблевих замальовок або «мініатюр» («Обережно», «Приятелі в походах», «Наступає осінь», «Романтика», «Початок і кінець місяця» та ін.) відбувалися на сцені Талліннського палацу культури, розвалинах Домініканського монастиря в Старому місті. В одній з абстрактних постановок виконавці були вдягнуті в фосфоруючі рукавички, комірці і чорні боді, відповідно глядач бачив лише рухи освітлених об'єктів (запозичивши латиські костюми, А. Тракс не використовував «біле обличчя», оскільки, на його думку, воно заперечувало індивідуальність виконавця).

В 1967 р. ансамбль здійснив постановку програми мініатюр «Диво без див», що складалася з трьох частин: «Арлекіно» – мініатюра, вирішена в стилістиці комеді дель арте, в якій виконавці були вдягнуті в традиційні для цього жанру костюми і зображували основних фігур – Арлекіно, Панталоне, Коломбіну, П'єро та Бріганте; у другій частині було представлено номери з дивовижного цирку, зокрема «Найсильніша в світі жінка», «Танцюристка на мотузці», «Руда», «Чарівник», «Двоголове теля», «Змія та Білий клоун» («Заклинатель змій» та ін.; третій розділ включав серйозні сцени: «Імперіалізм», «Людина і машина», «Еволюція» (в мініатюрі зображувалося космічне походження життя, починаючи від застигання пилу до утворення організмів, появи людей, створення рабства і цивілізації та зрештою революційного звільнення людства).

Невдовзі через конфлікт між А. Траксом та керівництвом Академічного драматичного театру колектив Студії було розпущено. Мистецтвознавці припускають,

що основою конфлікту стало використання у пантомімічних постановках музики композиторів, які критикувалися або взагалі не рекомендувалися в Радянському Союзі [14, р. 93]. У 1970-1977 рр. А. Тракс повернувся на посаду директора Філармонії та сформував новий ансамбль «Талліннська пантоміма» зі студентів столичних районних будинків культури. Для досягнення «психофізичного» вираження А. Траксом було розроблено власні вправи та «творчі ігри», з метою розвитку у акторів передусім швидкості та точності, наприклад, «Машина» (метою вправ було досягнення машинної точності, незалежно від швидкості), «Скульптура» (відомий акторський етюд, в якому треба зупинитися у певній позі та втримати її) Х. Ейнасто (член трупи, згодом відомий естонський хореолог) згадує, що педагогічне середовище створене А. Траксом чимось нагадувало підхід Е. Декру. Керівник заохочував різкий, кутовий, рушійний стиль пантомімічного руху: «Усі плавні лінії та потоки були порушені та розбиті на шматки» [7, р. 4].

Перша постановка «Талліннської пантоміми» «Контрасти» (1979 р.) складалася з серії ранніх мініатюр, відроджених режисером, проте в наступних постановках, що класифікувалися А. Траксом як драми, трагікомедії або трагедії, були побудовані як ціннісна розповідь.

Не зважаючи на грандіозну універсальність тем, пантомімічні постановки А. Тракса не досягли рівня сценічних творів М. Тенісона, Г. Томашевського та Г. Мацкявічюса. На думку дослідників, це пояснювалося не лише тим, що режисер не мав доступ до театральних ресурсів, а й тим, що йому не вистачало містичного уявлення про тіло як про символ, що недоступне для держави та загальноприйнятої моралі [14, р. 99]. Пантоміма за А. Траксом була шляхом до нового суспільства, заснованого на індивідуальній моралі, що виникає в результаті відновлення душі, совісті, що були в «диханні» тілесного руху, а не у вербальних засобах виразності, що завуальовують уявлення про тіло та душу.

Висновки. Театр пантоміми, що отримав значне поширення в країнах Східної Європи в другій половині ХХ ст. має давньогрецьке походження. Незважаючи на те, що конкретне джерело запозичення однозначно визначити неможливо, між античною, середньовічною та сучасною традиціями пантомімічних вистав наявні глибинні родинні зв'язки, що пояснюються особливостями пантомімічного мистецтва як особливого типу

видовищ. Дослідження виявило, що запозичення театру пантоміми як культурного інституту або його окремих складових стало можливим завдяки створенню сприятливих умов для їх асиміляції. При цьому запозичений з античної та середньовічної пантоміми матеріал помітно видозмінювався, в процесі впливу цілого комплексу історичних, соціальних, релігійних та культурних факторів, що і визначили філософську та естетичну специфіку східноєвропейського театру пантоміми другої половини XX ст. як нового явища.

References

1. Konstantinova, A. V. (2013). From person to person. Modris Tenison and Five Years of the Kaunas Pantomime Studio. *Theatron*, no. 1 (11), pp. 53–71.
2. Krugovykh, A. (1971). The language of silence. *Lenin sparks*. 22 Sep p. 3.
3. Markova, E. (1974) Pantomimes of Ladislav Violet. *Theatre*, no. 4, pp. 130–132.
4. Yurna, T. (1968). The exam passed. *Komsomolskaya Pravda*. Vilnius. May 15.
5. Armonaitė, L. (sud.). (2018). Giedrius Mackevičius (1945–2008) ir jo Teatras : teatro novatorius, sukūręs plastinės dramos žanrą. Vilnius : Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.
6. Banach, A. (2019). Henryka Tomaszewskiego gra z mitem.
7. Einasto, H. (2002). Unpublished conference paper about studying pantomime with Adolf Traks presented at IFTR/FIRT Amsterdam conference Choreography and Corporeality working group.
8. Gudelis, A. (1968). Gera pradžia. O kas toliau? *Kultūros barai*, no. 10, pp. 43–46.
9. Holeňová, J. (ed.). (2001). Český taneční slovník: tanec, balet, pantomime. Praha: Divadelní ústav.
10. Klivis, E. (2005). Ecce homo: pmogaus reprezentacijø dinamika lietuvos sovietmeëio teatre. *Logos*, no 43, pp. 196–207.
11. Miholová, K. (2007). Král Ubu–Jarry & Grossman & Fára–Divadlo Na zábradlí 1964–1968, Prague: Kant.
12. Ragauskaitė, A. (2000). Režisierės užrašai.
13. Savukynaitė, E. (2001). Lietuvos pantomime 1967–1972 metais. Klaipėdos.
14. Toepfer, K. (2017). Pantomime: The History and Metamorphosis of a Theatrical Ideology. Vosuri Media San Francisco.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел

1. Константинова, А. В. (2013). От челове к человеку. Модрис Тенисон и пять лет Каунасской студии пантомимы. *Театрон*. № 1(11). С. 53–71.

2. Круговых, А. (1971). Язык молчания. Ленинские искры. 22 сент. С. 3.
3. Маркова, Е. (1974) Пантомимы Ладислава Фиалки. Театр. № 4. С. 130–132.
4. Юрна, Т. (1968). Экзамен выдержан. Комсомольская правда. Вильнюс. 15 мая.
5. Armonaitė, L. (sud.). (2018). Giedrius Mackevičius (1945–2008) ir jo Teatras : teatro novatorius, sukūręs plastinės dramos žanrą. Vilnius : Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.
6. Banach, A. (2019). Henryka Tomaszewskiego gra z mitem.
7. Einasto, H. (2002). Unpublished conference paper about studying pantomime with Adolf Traks presented at IFTR/FIRT Amsterdam conference Choreography and Corporeality working group.
8. Gudelis, A. (1968). Gera pradžia. O kas toliau? Kultūros barai. Nr. 10. pp. 43–46.
9. Holeňová, J. (ed.). (2001). Český taneční slovník: tanec, balet, pantomime. Praha: Divadelní ústav.
10. Klivis, E. (2005). Ecce homo: įmogaus reprezentacijų dinamika lietuvių sovietmečio teatre. Logos. № 43. С. 196–207.
11. Miholová, K. (2007). Král Ubu–Jarý & Grossman & Fára–Divadlo Na zábradlí 1964-1968, Prague: Kant.
12. Ragauskaitė, A. (2000). Režisierės užrašai.
13. Savukynaitė, E. (2001). Lietuvos pantomime 1967-1972 metais. Klaipėdos.
14. Toepfer, K. (2017). Pantomime: The History and Metamorphosis of a Theatrical Ideology. Vosuri Media San Francisco.

Image as a Philosophical Artifact: J. Derrida's Concept in the Context of Modern Visual Culture

Solomatova Victoria Vasylivna

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Kiev National University of Culture and Arts,
Kiev, Ukraine*

Abstract

The article is devoted to the study of the ideas of the French philosopher, esthetician and literary critic J. Derrida, in particular the theory of sign and the concept of deconstruction (understanding by means of breaking the stereotype or inclusion in a new context), considered in the context of modern visual culture. Art. in the context of this concept.

It has been found that in modern visual culture, the use of the concept of deconstruction is based on the premise that meaning is constructed in the process of vision (ie reading a visual text), and the usual notion of a certain image is trivial (devoid of depth) or imposed by its author. Accordingly, only provocation can initiate thought and release the hidden meanings of the visual image.

Visual deconstruction does not provide a final analytical judgment about the image, but only calls it into question, transforming it from a state of structure into a game of values that supports the abutment in the middle of it.

It is noted that further research and development of deconstruction techniques in this context will contribute to the development of modern visual discourse.

Key words: visual culture, visual image, sign theory, deconstruction, J. Derrid, artifact

Постановка проблеми. Теорія знаку та деконструкції французького філософа, естетика та літературознавця Ж. Дерріда, відповідно до якої артефакт є знаком, система знаків є текстом, а текст є символом культури та доби привертає увагу багатьох дослідників. Означена концепція стала основою новаторської методики інтерпретації сучасних артефактів, які неможливо розглядати за допомогою формального аналізу та посприяло розумінню візуальної культури як тексту культурно-історичної доби. Тема статті актуальна з точки зору проблематики особливості використання концепції Ж. Дерріда для сучасних візуальних досліджень і викликана глибинними та глобальними змінами характеру сучасної візуальної культури та специфіки її осмислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти дослідження теорії знаку та концепції деконструкції Ж. Дерріда отримали відображення в наукових працях вітчизняних та закордонних вчених. Серед публікацій, проблематика яких корелює з філософсько-культурологічним змістом даного дослідження назвемо праці Н.

Кемпбел «Відносно Дерріда: завдання візуальної деконструкції» [10], Н. Кемпбел та Дж. Шредера «Візуальна культура» [11], Г. Файфа та Дж. Ло «Сила зображення: візуальна дефектність та соціальні стосунки» [15], Н. Мітіної «Теорія знаку Ж. Дерріда та її вплив на художні концепції постмодернізму» [3], М. Старцева «Деконструкція як спосіб філософствування: історико-філософський аналіз» [5], Д. Сілічева «Ж. Дерріда: деконструкція, або філософія в стилі постмодерн» [6] та ін. Проте багатоаспектність проблематики вимагає більш детального дослідження.

Мета статті – дослідити зображення як філософський артефакт та виявити особливості використання теорії знаку і концепції деконструкції Ж. Дерріда в контексті декодування візуального образу.

Застосовано метод теоретичного аналізу, аналітичний, типологічний та компаративний метод, а також метод герменевтичного аналізу, завдяки яким створено загальну картину уявлень про сучасну візуальну культуру, особливості осмислення зображення як артефакту, а також досліджено та проаналізовано концепцію деконструкції Ж. Дерріда в контексті декодування візуального образу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження візуальної культури багатогранні та багатоаспектні, вони охоплюють площину особистої та суспільних відносин, в яких присутній візуальний елемент, а також велику кількість культурних артефактів, що в сучасному світі є візуальними по суті, або мають візуальний вимір.

На думку Е. Кранка, «іконічний поворот», що призвів до зміни вербальної комунікативності комунікативність візуальну, не скасував вербальність як таку, а переніс її значущість на іконічні артефакти. Водночас дискурс, як методологічний різновид філософського аналізу сутнісного пов'язаний з «іконічним поворотом», тому подібні дослідження можуть повідомити щось надзвичайно специфічне для самоідентифікації людини в ряду візуальних практик [2, с. 5].

У даній статті артефакт розуміється як елементарна структурна, функціональна та генетична одиниця культури, що відповідно традиційним культурологічним концепціям культури розглядається предметно, визначається тим, що вся людська діяльність побудована на взаємодії людей один з одним за допомогою різних артефактів та пов'язана з тим, що вся інформація про культуру передається за допомогою знаків та символів, зафіксованих в артефактах. На думку дослідників, артефакт може бути знаком

в інформаційному відношенні та предметом в функціональному відношенні, а в «ідеальному» відношенні його можна розглядати як сенс. Відповідно знак є елементарним носієм інформації про артефакт, що відповідає за передачу та трансляцію культурного коду, предмет – матеріальне втілення артефакту, а сенс – ідеаціональний бік артефакту [1, с. 5].

А. Реутов стверджує, що більшість культурних артефактів в сучасному світі є візуальними по суті, або мають візуальний вимір артефакту [4, с. 17] – візуальний образ на сучасному етапі тісно пов'язується зі своїм носієм, відповідно проблематика пошуку сенсу та механізмів створення образів, а також їх впливу на матеріальне втілення образу, відходить на другий план, а головна увага приділяється питанню реальної присутності візуального образу в галузі культури як наявного артефакту [4, с. 6].

За М. Баль, практики бачення, стосовно будь-якого об'єкту, створюють об'єктну область – його історичність, соціальну закріпленість, відкритість багатобічному аналізу. Відповідно саме можливість перетворюючих актів бачення, а не матеріальність видимого об'єкта, уможливорює розгляд артефакту в перспективі візуальних досліджень. На думку дослідниці, навіть суто мовні об'єкти (наприклад, літературні тексти), можна змістовно та продуктивно аналізувати як візуальні, оскільки деякі з них здатні до візуального продукування сенсу, «не лише включають впорядковану суміш різномірних значень, але й утворюють заплутаний клубок афектів та думок, що конститууються в кожному акті сприйняття» [7, с. 223-224].

Візуальна відмінність полягає в продуктивній суперечності між теорією прозорості бачення, що прагне приховати межі власної образності (як це сталося у випадку перспективного зображення) та теорією непрозорості погляду, яка натомість має на меті відновити характер матеріального і сприйнятливого процесу, що характеризує виробництво кожного образу. «Ідентифікація будь-чого» як «чогось» є фундаментальним актом надання сенсу, який усвідомлюється не лише лінгвістично, а й між оком та матеріальним світом" [9, р. 109]. Візуальний поворот надає кожному візуальному артефакту автономію, що дозволяє йому звільнитися від сфери написаного слова як інструменту побудови чи конструювання соціальних значень [16, р. 45]. Отже, як стверджує В. Дж. Т. Мітчел, необхідно розглядати зображення як живі види, що розмножуються, прагнуть уваги, розвивають потребу в силі. Осмислення візуальних

артефактів від імені реальних автономних тіл, на думку дослідника, означає «просто припинити досліджувати, що роблять зображення, і почати питати себе, чого вони прагнуть, оскільки те, що вони хочуть не обов'язково збігається з тими повідомленням, яке вони передають» [17, р. 63].

Американський науковець В. Мітчел, в наукових працях якого міститься найбільш розгорнуте трактування візуальних досліджень, кола завдань та проблем, що мають бути вирішені, розглядаючи сутність візуальної культури та необхідність її дослідження в сучасному академічному середовищі наголошує на актуальності питань про самостійність візуальних досліджень. Зокрема, чи є вони особливим інтердисциплінарним полем, що творчо переробляє результати теорії комунікації, мистецтва та естетики, знаходячись на їх межі, а головне, чи мають вони власний об'єкт дослідження, або ж «вихоплюють проблемні галузі з інших дисциплін» [17, р. 167]. Більше того, дослідник акцентує на тому, що у візуальних дослідженнях, в яких повторюються проблеми історії мистецтва та естетики, насправді не було б гострої потреби, оскільки перша дисципліна, як історія художників, напрямів та рухів, у своєму розвитку могла б стати загальною іконологією або герменевтикою зображень, а друга, як теоретична дисципліна, що вивчає питання сутності художнього акту, образотворчі цінності, способи сприйняття артефактів, у власному граничному вираженні стає вченням про почуття та сприйняття [17, р. 170], якби мистецтво не втратило своє особливе місце в культурі, переставши бути єдиною галуззю виробництва візуальних артефактів. Натомість кіно і фотографія, що виникли не як рід мистецтва, засоби масової інформації, реклама та мода поруч із мистецтвом створюють, тиражують та диктують власне розуміння естетичних категорій образів. Це зумовило доцільність пов'язати в межах візуальних досліджень естетику та історію мистецтва довкола проблем оптики, ока, скопічних режимів, проблем феноменології, когнітивних та фізіологічних досліджень зорового процесу.

Акт бачення може бути сприйнятий як соціально побудована діяльність: те, що ми бачимо, не зрозуміло одразу, але це стає можливим завдяки набору культурних та естетичних умов, що дозволяють задовольнити деякі суспільні потреби. У цьому контексті глядач, щоб зрозуміти видимі предмети та явища, повинен набути певні навички та компетентності. Зрозуміти, як процес соціальної побудови візуального

артикулюється з точки зору виробництва візуальних артефактів і конструкцій та з точки зору бачення.

На думку Н. Кембел, деконструкцію можна розглядати як набір критичних підходів: інтервенціоністський підхід, оскільки він активно захищає різноманітні та зазвичай суперечливі інтерпретації зображень; радикальний підхід, що розглядає коріння сенсотвірної діяльності; звільнюючий підхід, що прагне викликати справедливість, змушує образ відповідати за себе; етичний підхід, оскільки він стосується тих, хто недостатньо представлений та ігнорується. Більше того, дослідник акцентує на тому, що деконструкція – це новаторський та продуктивний підхід, що сприяє популяризації нетрадиційних способів читання, інтерпретації та пошуку сенсу в текстах, включно з візуальними текстами [10, р. 108].

Д. Бергер виділяє конкретні способи поділу, що виражені у візуальних формах [8, р. 45]: перший оснований на аналізі «видимого» та «артикульованого» як окремих способів пізнання, що полягає у вивченні відповідного простору маневрування цих способів. У цьому випадку візуальна культура не стосується в першу чергу зображень, а також технологій їх створення та поширення. Скоріше, візуальна культура передбачає розробку вченим напрямку критичного зв'язку між баченням та знанням, а саме в цих стосунках розробляється значення, котрі приписуються багатьом образам, що генеруються та поширюються, як проблемний аспект сучасного повсякденного життя. Перспективні зображення не створюють візуальну культуру, а лише є її артефактами.

Завдання проблематизації зображень складається з трьох частин: дослідження домінантного прочитання; надання проблемного сенсу та створення відчуття, що ідеології можуть працювати через артефакти [11, р. 1508].

Н. Кембел наголошує, що способи читання сучасної людини натхненні ідеєю інтерпретації як способу декодування істини – вони засновані на існуванні трансцендентальної реальності поза текстом, до якого ми звертаємося і передбачаємо, що значення є стабільним та централізованим. На його думку, це пояснюється традиціями західної метафізики, що повністю натуралізувалися протягом тисячоліть практики та узаконені домінантними інститутами – правова система, медична система, філософська система та ін., проте це лише одна система істини, складовими якої є антропоцентристська істина (тобто істина, якою вона здається людям), інструментальна

істина (істина, спрямована на те, щоб зробити щось або змусити речі працювати) та телеологічна істина (істина, що закриває суперечки та пришвидшує сенс) [10, р. 109].

На думку Р. Купера, в концепції Ж. Дерріда використовується інтелектуальна стратегія, що знаходиться «поза» традиційною філософією [13, р. 480], відповідно деконструкція спрямована на створення іншої філософії істинного сенсу.

Дж. Капуто стверджує, що деконструкція передусім передбачає детальне знання конструкції, а «прочитати інакше» не означає відмову від класичної дисципліни, а її дослідження, щоб «зрозуміти що саме вона виключає, забуває, маргіналізує, ігнорує, від чого відсторонюється, чим нехтує, або до чого просто несерйозно ставиться» [12, р. 79].

Візуальне уявлення – це надзвичайно могутня форма контролю, що організована на кількох рівнях: по-перше, візуальне організує реальність, претендуючи на статус видатної форми репрезентації; бачення – це домінантна, навіть тиранічна, феноменологія сучасного світу, засобом якої всі форми знання можуть бути представлені візуально. По-друге, це призводить до ситуації, в якій бачення та способи пізнання і переживання світу вважаються нероздільними (зокрема, одним із прикладів змішання «видимого» з «відомим» є фраза «Бачиш, що я маю на увазі?», яка підтримує ідею про те, що опис, зображення та бачення є всюдисущими рисами процесу, засобом якого більшість людей пізнає світ таким, яким він є насправді) [15, р. 2]. По-третє, візуальне організує світогляд того, хто бачить: візуалізація найбільш сильна, коли вона найбільш невидима.

Відповідно до концепції Ж. Дерріда, щоб деконструювати образ необхідно не відмовитися від його усталених значень, а навпаки – детально знати та пам'ятати конструкції образу: «деконструкція нагадує нам, що певний погляд на світ був визнаний правильним, якщо ми досліджуємо його дуже детально, то з'являються й інші погляди» [14, р. 56].

Відповідно до концепції Ж. Дерріда, деконструкція зображення прагне не знайти «рішення» значення візуального образу, а скоріше ускладнити очевидність зображення, повертаючи увагу до того, як воно конструює себе [14, р. 89]. Отже, візуальна деконструкція не надає остаточне аналітичне судження про зображення, а лише ставить його під сумнів зсередини, трансформуючи зі стану структури в гру значень, що підтримує суперечності в середині нього. Відтак аксіологічна мета візуальної деконструкції полягає в тому, щоб розглянути та осмислити складність, що завжди

присутня в образі. За Ж. Деррідом, деконструкція кидає виклик певному типу чинної істини – філософській істині, що структурує знання як «істинне» (правда) або «невірне» (неправда); уважне прочитання візуального тексту відповідно відроджує та узаконює інший тип істини – істини, що поширюється – що прагне до значення, що більше, ніж протиставлення істинного і невірного.

Висновки. Дослідження виявило, що візуальна деконструкція не надає остаточне аналітичне судження про зображення, а лише ставить його під сумнів, трансформуючи зі стану структури в гру значень, що підтримує суперечності в середині нього.

В сучасній візуальній культурі використання концепції деконструкції – в контексті декодування візуального образу (дослідження та аналізу зображень з позиції їх ідейного змісту, пластичного та образно-художнього рішення) – виходить з передумови, що сенс конструюється в процесі бачення (тобто прочитання візуального тексту), а звичне уявлення про певне зображення є тривіальним (позбавленим глибини), або нав'язане репресивною інстанцією його автора. Відповідно лише провокація може ініціювати думку та звільнити приховані сенси візуального образу.

Деконструкція сприяє не лише досягненню більш глибокого рівня розуміння візуальних текстів, але і відкриває нові межі їх сенсу, унаочнює механізми, що забезпечують єдність візуального образу та його взаємозв'язок з іншими, іноді відмінними, системами знаків.

На нашу думку, подальші дослідження та освоєння техніки деконструкції в означеному контексті посприяють розвитку сучасного візуального дискурсу.

References

1. Belov, E. A. (2014). Artifact as a structural unit of culture. Abstract of Ph.D. Tyumen: Tyumen State University, 2014.
2. Crank, E. O. (2009). Philosophical and culturological configuration of discourse in photography. Abstract of Ph.D. Kazan : Kazan State University of Culture and Arts.
3. Mitina, N. V. (2010). J. Derrida's theory of the sign and its influence on the artistic concepts of postmodernism of the 20th century. Science and modernity, no. 4-1, pp. 85-89.
4. Reutov, A. S. (2018). Visual studies of modern culture: phenomenological aspect. Abstract of Ph.D. Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State Pedagogical University named after Kozma Minin.

5. Starsev, M. E. (2005). Deconstruction as a way of philosophizing: historical and philosophical analysis. Abstract of Ph.D. Saratov: Saratov State University. N.G. Chernyshevsky.
6. Silichev, D. Zh. (1992). Derrida: deconstruction, or philosophy in the postmodern style. Philosophical Sciences, no. 3, pp. 103–117.
7. Bal, M. (2003). Visual essentialism and the object of visual culture Journal of Visual Culture, Issue 2, no. 5, pp. 5–32. DOI: 10.1177/147041290300200101.
8. Berger, J. (1972). Ways of Seeing, London, Penguin.
9. Boehm, G. (2009). La svolta iconica. Booklet Milano.
10. Campbell, N. (2012). Regarding Derrida: the tasks of visual deconstruction. International Journal, Vol. 7, Issue 1, pp. 105–124.
11. Campbell, N., Schroeder, J. (2011). Visual culture. in Sutherton, D. (Ed.), Encyclopaedia of Consumer Culture, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, pp. 1506–1510.
12. Caputo, J. D. (Ed.) (1997). Deconstruction in a Nutshell: A Conversation with Jacques Derrida, Fordham University Press, New York, NY.
13. Cooper, R. (1989). Modernism, post modernism and organizational analysis 3: the contribution of Jacques Derrida. Organisation Studies, Vol. 10, no. 4, pp. 479–502.
14. Fyfe, G., Law, J. (Eds) (1988). Pictuling Power: Visual Defection and Social Relations. Sociological Review Monograph. London : Routledge.
15. Derrida, J. (2002), Demure: Fiction and Testimony, Stanford University Press, Stanford, CA.
16. Jay, M. J. (1994). The Downcast Eyes. The Denigration of Vision in Twentieth Century French Thought. University of California Press, Berkley and Los Angeles, CA.
17. Mitchell, W.J.T. (2005). What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images. London and Chicago: University of Chicago Press.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел

1. Белов Е. А. Артефакт как структурная единица культуры : автореф. Канд. философских наук : 24.00.01 / Тюменский государственный университет. Тюмень, 2014. 21 с.
2. Кранк Э.О. Философско-культурологическая конфигурация дискурса в фотографии : автореферат канд философских наук : 24.00.01 / Казанский государственный университет культуры и искусств. Казань, 2009. 22 с.
3. Митина Н.В. Теория знака Ж. Деррида и ее влияние на художественные концепции постмодернизма XX века. Наука и современность. 2010. № 4–1. С. 85–89.
4. Реутов А. С. Визуальные исследования современной культуры: феноменологический аспект : дис. канд. Философских наук : 09.00.13 / Нижегородский

государственный педагогический университет им. Козьмы Минина. Нижний Новгород, 2018. 154 с.

5. Станцев М. Е. Деконструкция как способ философствования: историко-философский анализ : автореферат дис. канд. философских наук : 09.00.03 / Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского. Саратов, 2005. 16 с.

6. Силичев Д. Ж. Деррида: деконструкция, или философия в стиле постмодерн. Философские науки 1992. № 3. С. 103–117.

7. Bal M. Visual essentialism and the object of visual culture *Journal of Visual Culture*. 2003. Issue 2. № 5. pp. 5–32. DOI: 10.1177/147041290300200101.

8. Berger J. *Ways of Seeing*, London, Penguin, 1972. 184 p.

9. Boehm G. *La svolta iconica*. Booklet Milano, 2009. 310 p.

10. Campbell N. Regarding Derrida: the tasks of visual deconstruction. *An International Journal*. 2012. Vol. 7. Issue 1. pp. 105–124.

11. Campbell N., Schroeder J. Visual culture. in Sutherton, D. (Ed.). *Encyclopaedia of Consumer Culture*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2011. pp. 1506–1510.

12. Caputo J. D. (Ed.) *Deconstruction in a Nutshell: A Conversation with Jacques Derrida*, Fordham University Press, New York, NY. 1997. 238 p.

13. Cooper R. Modernism, post modernism and organizational analysis 3: the contribution of Jacques Derrida. *Organisation Studies*. 1989. Vol. 10. № 4. pp. 479–502.

14. Derrida J. *Demure: Fiction and Testimony*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2002. 120 p.

15. Fyfe G., Law, J. (Eds). *Picturing Power: Visual Defection and Social Relations*, Sociological Review Monograph. London : Routledge, 1988. 302 p.

16. Jay M. J. *The Downcast Eyes. The Denigration of Vision in Twentieth Century French Thought*, University of California Press, Berkley and Los Angeles, CA, 1994. 648 p.

17. Mitchell W.J.T. *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*. London and Chicago: University of Chicago Press, 2005. 380 p.

Ethnocultural Self-Identification as an Object of Cultural Research

Golub Kateryna Vadymivna,
graduate student,
Kyiv National University of Culture and Arts

Abstract

Scientific views on the processes of constructing ethnocultural self-identification in culturological discourse are researched and systematized. The concept of "ethnocultural self-identification" is specified, the basic conceptual approaches to research of ethnocultural self-identification are considered and analyzed. It is revealed that ethnocultural self-identification is determined by a complex set of factors: historical, social, economic, political, psychological and cultural. In modern culturological discourse, ethnocultural self-identification is seen mainly as the search for and discovery of traditional values in the context of everyday space. Despite the differences in the modern scientific dimension of approaches to the problem of ethnocultural self-identification, most researchers agree that this phenomenon is a complex process of identification with a particular ethnocultural group, assimilation of personality to a particular image, which occurs as an individual part of it and experiencing one's own devotion to it, not autonomously, but together with other processes of human activity (social, labor, political), in the process of communication and the context of everyday behavior. Constantly comparing their own actions and deeds with the norms and patterns of a particular ethnocultural group, the individual positions them as standards, criteria of behavior, self-reflection.

The author concludes that ethnocultural self-identification is one of the most important human values, because fixing the unity of individual interests with the interests of its ethnic community ensures self-preservation as a person and as an individual, contributes to the needs of self-affirmation and self-expression.

Key words: ethnocultural self-identification, ethnoculture, identity, personality, culturological discourse.

Актуальність дослідження. Глобалізаційні процеси, характерні для сучасного періоду розвитку цивілізації, що створюють загрозу тотальній уніфікації багатьох культур, актуалізують питання збереження їх унікальності та своєрідності. Однією з форм реакції традиційних культур на глобалізацію стала локалізація – комплекс процесів, що виражається в прагненні багатьох культур до збереження власної специфіки, відновлення втрачених традиційних аспектів, до реконструкції основних етапів власного культурогенезу, включно з ланцюгами їх історичної спадковості. Проте, на думку сучасних дослідників, це створює проблему виявлення і збереження традиційних основ локальних культур у глобальному світі, через реалії сучасності та особливості процесів культурогенезу, сенс яких полягає в єдності збереження, відтворення, розвитку та постійного оновлення культури [11, с. 3].

Сучасна культура характеризується тим, що, з одного боку, руйнуються відмінності між культурами та індивідами, що призводить до кризи самоідентичності, а з іншого, спостерігається процес збереження та зростання етнічної самосвідомості у зв'язку з соціальними трансформаціями. Це зумовлює і водночас, у контексті перерахованих вище сучасних процесів, що призводять до різких змін локальних культур (у тому числі культур, які відрізняються етнотрадиційною та територіальною своєрідністю), актуалізує проблематику розуміння, функціонування та розвитку етнокультурної самоідентифікації.

Аналіз публікацій. Важливість та багатоаспектність проблематики етнокультурної самоідентифікації зумовлює звернення до неї представників різних гуманітарних наук – соціології, педагогіки, політології, етнології. Наприклад, згадаємо наукові праці С. Вінтоніва «Принципи формування етнокультурної самоідентифікації» (2011 р.), І. Гаюк «Особливості формування етнокультурної самосвідомості вірмен на українських землях» (2019), Л. Макарової «Етнічна самоідентифікація студентської молоді як творчий процес» (2013), Н. Марчук «Особливості етнічної самоідентифікації польської етногрупи в умовах національно-культурного відродження України» (2011), Г. Сукачової «Чинники формування етнічної самоідентифікації населення сучасної України» (2011) та ін., в яких аналізуються різноманітні аспекти означеного питання.

Проте, незважаючи на неабиякий науковий інтерес до проблеми етнокультурної ідентичності у вітчизняному академічному вимірі, на сучасному етапі в українській науці не вистачає комплексних культурологічних досліджень, присвячених специфіці етнокультурної самоідентифікації.

Мета статті – виявити специфіку змістового аспекту категорії «етнокультурна самоідентифікація» та понять безпосередньо пов'язаних з нею в межах культурології.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку гуманітарного знання існує багато напрямів, що вирішують питання етнічної ідентифікації, виходячи з можливостей вибору різних дисциплін та методологій. Передусім постає питання вибору традиції, якої дослідник планує дотримуватися, в процесі розробки проблеми самоідентичності, що зумовлено важливістю, складністю та багатоаспектністю самого явища, неоднозначним трактуванням поняття. Етнокультурна самоідентифікація є центральною категорією етносоціології, також вивчається іншими суміжними науками,

зокрема етнологією, антропологією, соціологією та ін. Культурологія, як синтетична наука, що виникла на межі соціогуманітарного пізнання, зумовлює формування цілісного комплексу наукових уявлень про цілісність культури та є каталізатором процесу інтегрування і взаємодії різноманітних галузей знань в контексті дослідження певного об'єкту.

Культурологія включає етнокультуру в галузь свого дослідження – складного комплексу наукових дисциплін, методологій та підходів до культурологічної проблематики, розглядає її як культуру людей, пов'язаних спільністю походження та проживання.

У контексті даного дослідження акцент зроблено на визначення змістового аспекту категорії «етнокультурна самоідентифікація» та понять, безпосередньо пов'язаних з нею в межах культурології.

Характерною тенденцією світового масштабу в другій половині XX ст. стало осмислення власної етнічної ідентичності – приналежності до певного етносу, проте проблематика її розгляду в академічному вимірі чітко означилася лише на початку доби постмодерну, що, на думку дослідників, зумовлено процесом глобалізації та проблем Захід-Схід. Так, Л. Наumenко наголошує, що природа походження самоідентичності людини має два соціально-психологічні спекти:

- уніфіковано орієнтований (будь-яка людина від народження належить до певного цивілізаційного, культурного, етнічного, мовного, релігійного суспільства, тому природно засвоює навколишню його цивілізаційну реальність, набуваючи відповідної культурної ідентичності шляхом пізнання себе частиною цього суспільства);

- диференціально орієнтований (відповідно до соціально-психологічної теорії відмінності, люди визначають власну приналежність, цивілізаційну ідентичність за допомогою того, чим вони не є в категорії «Ми – вони», наприклад, у процесі взаємодії українця з італійцем вони будуть ідентифікувати себе як українець та італієць, а у випадку їх взаємодії з двома арабами, громадянами Сирії та Єгипту – як європейці та араби) [6, с. 78].

У контексті даного дослідження вважаємо за доцільне уточнити поняття «ідентичність», «ідентифікація», «самоідентифікація» та «етнокультура», що є складовими поняття «етнокультурна самоідентифікація».

Ідентичність – це триєдиний духовно-душевно-тілесний статичний, стабільний стан людини; певний стан, що означає поступове перенесення індивідом на себе якостей спільності, в якій індивід формується як особистість. Г. Попова акцентує на відмінності понять «ідентичність» та «ідентифікація» («самоідентифікація»), наголошуючи, що процес ідентифікації відбувається постійно, а ідентичність як стан настає час від часу, «потім додається новий рід ідентичності, таким чином, поступово формується етнокультурна ідентичність людини – різноманіття та багатство як цілісність його внутрішньої самосвідомості» [8].

В культурологічній науці виділяють поняття «культурна ідентичність» – оформлення у вигляді історії, міфів, релігії, духовного життя народу прагнення зберегти та захистити культурні надбання. На думку дослідників, культурна ідентичність – це проект життя індивіда або народу, спрямований на майбутнє, що постійно переглядається та оцінюється, а найголовнішими ознаками ідентичності особистості є відмінність від інших та цілісність [3, с. 74]. Те саме можна стверджувати про етнос та етнічну особистість, відповідно у цьому зв'язку стає можливим говорити також і про етнокультурну ідентичність, вводячи у наведене визначення замість поняття «народ» поняття «етнос». Головним аргументом введення поняття етнокультурної ідентичності є те, що ані людина, ані культура без етнічної приналежності практично не існує, а етнос генетично пов'язаний з певним природним середовищем із характерними особливостями та біокультурним мовним одноманіттям [8].

Оскільки ідентичність можна розуміти як постійне, повсякденне поведінкове (діяльнісне) відтворення власної приналежності до групи, етнічна самоідентифікація означає «інтеріоризацію» якостей етнічної спільності, що сформовані в процесі етногенезу [5, с. 21]. На думку П. Герчанівської, субстанційна, внутрішня основа людини визначається за допомогою поняття «самоідентифікація», набуваючи в цьому аспекті значення «придбання індивідом властивості засвоювати культурно-історичний досвід суспільства, обираючи його орієнтиром власної життєдіяльності» [2, с. 117].

Сучасна культурологія виходить з того, що загальний масив національної культури включає в себе всі форми, способи та результати діяльності, що побутують в даному етносі, а також всю сукупність культурних явищ, що створюються та споживаються етносом, включно з іншоетнічними запозиченнями, комплексами та

елементами інтернаціональної загальносвітової культури, локальними культурними рисами, що характерні для сусідніх або споріднених етносів [4, с. 55].

На відміну від загальної культури, специфічна етнічна культура охоплює лише те, що сприймається самим етносом та його сусідами як характерна саме для нього і асоціюється з ним. Отже, етнокультура охоплює переважно галузь побуту та способи повсякденної життєдіяльності людини, торкаючись, передусім, соціокультурних особливостей локальної однорідної спільноти. Основу етнокультури складають обряди, звичаї, поведінкові особливості, характерні народні промисли та інші стійкі риси побуту, що передаються з покоління в покоління.

Незважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку суспільства етнокультура не завжди функціонує як цілісна система, окремі її елементи (наприклад, етнічна самосвідомість, традиції та звичаї, символи) завжди виступають як необхідні складові системної цілісності будь-якого етносоціального організму.

Е. Цанева акцентує на тому, що термін «етнічний» як науковий конструкт пропонує об'єднати зміст етносу та етнічності та означити минулу і теперішню специфіку та процеси феномену етнічної ідентичності. Дослідниця також пропонує використовувати етносимволізм для впорядкування та сортування, відслідковування динаміки та виявлення положення різноманітних компонентів ідентичності [14, р. 1].

На думку дослідників, етнокультура являє собою органічну цілісність, основою якої є культурні універсалиї, що створюють цілісний узагальнений образ людського світу. О. Тучина наголошує на тому, що для аналізу феномену етнічності необхідно застосувати цілісний підхід, оскільки, з одного боку, етнічна культура не може існувати поза своїми носіями, а з іншого, сукупність людей не може бути етнічною спільнотою поза відповідної культури [10, с. 256].

Етнічна самоідентифікація – це високий та широкий рівень особистої самоідентифікації, тобто специфічного психологічного процесу, за допомогою якого певний суб'єкт набуває та привласнює певні якості, атрибути іншого суб'єкту/об'єкту та перетворює себе (частково або повністю) за їх взірцем, починаючи сприймати себе унікальним, когерентним, єдиним у часі та просторі [12, с. 51].

Дослідники акцентують на тому, що етнопсихологічною основою процесу етнокультурної самоідентифікації особистості виступають етнічні константи та ціннісні

домінанти, що являє собою внутрішній культурний стрижень відповідного етносу. Осмислення етнічної приналежності забезпечується на основі освоєння особистістю елементів власної культури, з яких головними виступають цінності та норми життя, діяльності та поведінки.

Натомість на думку Г. Сукачової, оскільки етнічна самоідентифікація відбувається в процесі громадської, трудової та політичної діяльності, в тому числі й на побутовому рівні [9, с. 227], недоцільно розглядати її суто в духовно-моральному сенсі.

Х. Вільданов стверджує, що незмінною константою сутності етнокультурної самоідентифікації є ідея духовної єдності етносу, заснованої на національних цінностях. Дослідник наголошує на тому, що ідентифікаційний потенціал національних цінностей, що фіксує факт психологічної та соціальної самобутності певного етносу та його відмінності від інших аналогічних цінностей, передбачає єдність всіх членів етносу, які об'єднані спільними ідеями, цілями та установками [1, с. 216].

У структурі етнічної ідентичності, як складової частини соціальної ідентичності, психологічної категорії, що належить до осмислення власної приналежності до певної етнічної спільноти, дослідники виділяють два основних компоненти: когнітивний та афективний, відносячи до першого знання, уявлення про особливості власної групи та осмислення себе як її члену на основі певних характеристик, а до другого – оцінку якостей власної групи, ставлення до членства в ній, її значущість [7, с. 32].

На думку Д. Юрочкіна, аксіологічні основи етнокультурної самоідентифікації доцільно розглядати крізь призму поліетнічного простору, що сприяє осмисленню історії та культури етносу в контексті соціально-психологічних властивостей націй, а також напрацюванню оптимальних умов збереження та розвитку націй та етнічних культур [13, с. 292].

У межах суб'єктного підходу етнокультурна самоідентифікація може розглядатися як освоєння особистістю нормативно ціннісного потенціалу етнокультурної традиції та побудови власних сенсів у межах її рівня. Такий підхід дає змогу встановити, що етнокультурна самоідентифікація передбачає формування:

- ціннісно-нормативного рівня етнокультурної традиції;
- рівня буденності, норми, характерної для даної етнокультурної традиції;
- уявлення про себе в межах етнокультурних норм та цінностей;

– ціннісно-сенсового аспекту етнокультурної самоідентифікації.

Висновки. Етнокультурна самоідентифікація входить в коло найважливіших цінностей людини, оскільки фіксація єдності інтересів особистості з інтересами її етнічної спільності забезпечує самозбереження людини як особистості і як індивідуальності, сприяє реалізації потреб у самоствердженні та самовираженні.

Дослідження виявило, що в сучасному культурологічному дискурсі етнокультурна самоідентифікація розглядається переважно як пошук та віднайдення традиційних цінностей в контексті буденного простору. Незважаючи на відмінності наявних у сучасному науковому вимірі підходах до проблеми етнокультурної самоідентифікації, більшість дослідників сходяться у думці, що даний феномен – це складний процес ототожнення з певною етнокультурною групою, уподібнення особистості конкретному образу, що відбувається як переживання індивідом вкоріненості в конкретну групу, позиціонування себе її частиною та переживання власної відданості їй, не автономно, а разом з іншими процесами людської діяльності (громадської, трудової, політичної), в процесі спілкування та в контексті побутової поведінки. Постійно порівнюючи власні дії та вчинки з нормами та зразками певної етнокультурної групи, індивід позиціонує їх еталонами, критеріями поведінки, саморефлексії.

Формування етнокультурної самоідентифікації, що є механізмом становлення етнокультурної ідентичності і детермінована складною сукупністю факторів: історичних, соціальних, економічних, політичних, психологічних та культурних, залежить від інтенсивності впливу та ступеня занурення особистості в «етнічний вимір».

References

1. Vildanov, Kh. S. (2014). National values in the structure of ethnocultural and national self-identification of an individual. Basic research, no. 9-1, pp. 214-218.
2. Herchanivska, P. E. (2013). Self-identification of man in modern socio-cultural realities. Culture of the peoples of the Black Sea region, no. 263, pp. 116–119.
3. Yerasov, B. S. (1994). Social Culturology: in 2 hours. Moscow.
4. Kozlov, V.I. (ed.). (1995). Ethnic and ethno-social categories: a set of ethnographic concepts and terms. Issue 6. Moscow: ISA RAN.
5. Nabok, I. L. (2009). Ethnic tolerance and identity. The reality of the ethnos. The role of education in the formation of ethnic and interfaith tolerance: a collection of articles on the

materials of the XI International Scientific and Practical Conference. (St. Petersburg, April 14-17, 2009). St. Petersburg: Asterion, pp. 18–24.

6. Naumenko, L. I. (1997). Ethnic identity. Transformation problems in the post-Soviet period. Ethnic psychology and society. Moscow: Old Garden, pp. 66–78.

7. Pankin, A. B. (2006). Formation of ethnocultural personality. Moscow: Publishing house of the Moscow Psychological and Social Institute; Voronezh: Publishing house NPO Modek.

8. Popova, G. S. (2013). Ethnocultural identification in the conditions of modern society. Contemporary research on social problems, no. 2 (22). <http://dx.doi.org/10.12731/2218-7405-2013-2-30>.

9. Sukachova, G. P. (2011). Factors of formation of ethnic self-identification of the population of modern Ukraine. Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise, no. 7, pp. 224–227.

10. Tuchina, O. R. (2015). Self-understanding of ethnocultural identity in different conditions of being of an ethnic group. Theory and practice of social development, no. 8, pp. 256–259.

11. Ulinova, I. Kh. (2019). Traditions in the modern culture of the Kalmyk ethnos. Abstract of Ph.D. St. Petersburg : St. Petersburg State Institute of Culture.

12. Huntington, S. (2003). Collision of civilizations. Moscow: AST.

13. Yurochkin, D. M. (2014). Ethnocultural self-identification of the individual in the polycultural space. Modern problems of science and education, no. 4, pp. 291–195.

14. Tzaneva, E. (2019). Ethno-Cultural Symbolism and Group Identity. In S. Ratuva (Ed.), The Palgrave Handbook of Ethnicity, pp 1–20.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел

1. Вильданов Х. С. Национальные ценности в структуре этнокультурной и национальной самоидентификации индивида. Фундаментальные исследования. 2014. № 9–1. С. 214–218.

2. Герчанівська П. Е. Самоідентифікація людини у сучасних соціокультурних реаліях. Культура народів Причорномор'я. 2013. № 263. С. 116–119.

3. Ерасов Б. С. Социальная ккультуроология : в 2-х ч. Москва, 1994. 312 с.

4. Козлов В. И. (ред). Этнические и этно-социальные категории : свод этнографических понятий и терминов. Вып. 6 / под общей редакцией академика Ю.В. Бромлея и профессора С. И. Вайнштейна.. Москва : ИЗА РАН, 1995. 216 с.

5. Набок И. Л. Этническая толерантность и идентичность. Реальность этноса. Роль образования в формировании этнической и межконфессиональной толерантности:

сборник статей по материалам XI Международной научнопрактической конференции. (Санкт-Петербург, 14-17 апреля 2009 г.). Санкт-Петербург : Астерион, 2009. С. 18–24.

6. Науменко Л.И. Этническая идентичность. Проблемы трансформации в постсоветский период. Этническая психология и общество. Москва : Старый сад, 1997. С. 66–78.

7. Панькин А. Б. Формирование этнокультурной личности. Москва : Изд-во Московского психолого-социального ин-та.; Воронеж: Изд-во НПО Модэк, 2006. 279 с.

8. Попова Г. С. Этнокультурная идентификация в условиях современного социума. Современные исследования социальных проблем. 2013. № 2(22). <http://dx.doi.org/10.12731/2218-7405-2013-2-30>.

9. Сукачова Г. П. Чинники формування етнічної самоідентифікації населення сучасної України. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 7. С. 224–227.

10. Тучина О. Р. Самопонимание этнокультурной идентичности в разных условиях бытия этнической группы. Теория и практика общественного развития. 2015. № 8. С. 256–259.

11. Улинова И. Х. Традиции в современной культуре калмыцкого этноса : автореферат дис. канд. культурологии : 24.00.01 / Санкт-Петербургский государственный институт культуры. Санкт-Петербург, 2019. 22 с.

12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2003. 603.

13. Юрочкин Д. М. тнокультурная самоидентификация индивида в поликультурном пространстве. Современные проблемы науки и образования. 2014. № 4. С. 291–295.

14. Tzaneva E. Ethno-Cultural Symbolism and Group Identity. In S. Ratuva (Ed.), The Palgrave Handbook of Ethnicity, 2019. pp 1–20.

Cultural Language Activities in the Practice of International Business Etiquette

Sidorovskaya Evgeniya Andreevna,

*Candidate of Cultural Studies, Senior Lecturer of the Department
of Philosophy and Pedagogy, Kiev National University of Culture and Arts,
Kiev, Ukraine*

Abstract

Peculiarities of speech culture in international etiquette forms of business communication are investigated. Cultural activity in the theoretical and practical discourse of business etiquette is considered through the prism of the peculiarities of business culture. Paralanguage and prosody are analyzed as important components of cultural activities in the context of the specifics of international business etiquette, as well as the specifics of business communication according to S. Hall's theory of types of cultural context ("low-context cultures" and "high-context cultures").

Cultural activities in the context of international business etiquette involves not only strict adherence to established language norms and literary language, purposeful and casual use of certain linguistic means of expression in accordance with the purpose of communication, but also adaptation to the culture of communication. The content of cultural-language techniques in business etiquette, which includes the whole set of moral etiquette psychological and utilitarian norms is manifested in assessments that are directly integrated into the psychological plane of communication, in particular they reflect the levels of moral and psychological culture of interlocutors, regulate the procedural side of business communication, culture of the communication process in general. Ethical norms of cultural activities are a system of certain formal guidelines, within which the processes of business communication operate. It was found that the indicators of language culture in international business etiquette are: vocabulary, language composition, literacy, pronunciation and intonation, and important components of cultural activities in the context of the specifics of international business etiquette are paralanguage and prosody, which organically combine the unconscious and articulated in cultural activities.

Key words: business etiquette, business culture, verbal etiquette, cultural activity, paralanguage, prosody, types of cultural context.

Актуальність дослідження. Культура мови – один із головних показників загальної культури людини, що полягає не лише у вмінні уникати помилок у процесі мовлення, але й в прагненні постійно збагачувати власну лексику, слухати та розуміти співрозмовника, поважати його точку зору, а також здібності добирати потрібні слова у кожній конкретній ситуації спілкування. Ділове спілкування – наймасовіший вид соціального спілкування, що обслуговує галузь комерційних та адміністративно-правових, економіко-правових та дипломатичних відносин.

Актуальність наукового аналізу проблеми культуромовної діяльності в крос-культурних етикетних формах ділового спілкування пов'язана з важливістю розробки

різноманітних аспектів сучасних способів спілкування, поглиблення розуміння нюансів культури мови в міжнародному діловому етикеті в умовах глобалізації та інтеграції культур.

Аналіз публікацій. Проблематика крос-культурної комунікації в цілому та міжнародного ділового етикету як її важливої частини знаходиться у центрі наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців (О. Брух, Н. Завальницької, І. Конюкової, М. Лукачевича, В. Малахова, І. Осечинської, Ю. Палеха, В. Снітинського, В. Степаненка, Г. Чайки та ін.), що пояснюється активізацією розвитку нормативно-ціннісного регулювання стосунків у процесі життєдіяльності людини на практиці.

Значна увага приділена дослідниками і темі культури ділового спілкування. Окремі аспекти висвітлено у наукових статтях та розвідках Н. Ботвини «Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування» [1], М. Бухтій «Український мовленнєвий етикет у сфері ділового спілкування» [2], Н. Голярдик та Л. Дикої «Культура ділового спілкування як чинник формування професійних компетентностей майбутнього фахівця» [4], М. Пристінської «Український мовленнєвий етикет у сучасному суспільстві» [10], Ю. Ткаченко «Культура мовлення та український мовленнєвий етикет» [13] та ін.

Проте більш детального дослідження вимагає проблематика культуромовної діяльності в контексті практики міжнародного ділового етикету.

Мета статті – виявити особливості культуромовної діяльності в міжнародних етикетних формах ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. Ділова культура – широке поняття, що охоплює значну долю аспектів діяльності, унікальний феномен сучасного світу, звертаючись до дослідження якого вчені спираються на різноманітні стратегії, що практикуються наразі в гуманітарних та соціальних науках. У широкому сенсі поняття «культура» включає в себе людські здібності та сили, що реалізуються в діяльності, а також предметні результати діяльності людей. У вузькому сенсі культура – це галузь духовного життя людини.

Дослідники акцентують на тому, що ділова культура (культура виключно індустріального та постіндустріального суспільства) тісно пов'язана з соціальною

культурою та взаємозумовлена нею, проте все ж має відносну замкнутість у власному розвитку. Становлення ділової культури має дуальну форму – матеріальну та нематеріальну [8, с. 80].

Термін «ділова культура» означає конкретні правила поведінки в діловому колективі, корпоративні звичаї та традиції, норми та діловий етикет.

Особливе місце в системі ділової культури займає діловий етикет, який як особливий вид етикету отримав широке поширення у зв'язку зі зростанням ринкових відносин на межі XIX–XX ст., коли люди осмислили користь від дотримання певних правил при взаємодії з партнерами.

Д. Мур визначає діловий етикет як набір правил, включно з обрядами та звичаями, формами та манерами, необхідними в суспільстві та професії, що дозволяють цивілізовано спілкуватися та взаємодіяти [15, р. 43]. Вони є характерними для кожної культури та використовуються діловими людьми як кодекси поведінки.

Діловий етикет – важливий інструмент спілкування, засобів адаптації особистості до умов ділового середовища та невід'ємна частина переговорного процесу.

Р. Маїна розглядає діловий етикет як форму соціальної взаємодії, що відповідає змісту суспільних стосунків інформаційного суспільства і виникла з потреби поєднання бізнесу з вимогами моралі та духовної культури в цілому, необхідності розуміння ролі та значення відповідних етичних, естетичних, правових та інших духовних принципів спілкування в галузі сучасних ринкових відносин [9, с. 2].

Показниками культури мови в міжнародному діловому етикеті є:

- словниковий запас, від якого безпосередньо залежить яскравість мови та здатність людини чітко донести власні думки, переконати партнерів та колег у значущості своїх ідей;
- склад мови, від якого залежить рівень довіри до співрозмовника (людина, яка говорить літературною мовою, влучно використовує професійні терміни, зазвичай викликає набагато більше довіри, аніж людини, яка використовує нелітературні вирази та жаргонізми);
- грамотність (даний показник передбачає побудову речень з урахуванням стилістичних та граматичних правил);

– вимова та інтонація, від яких залежить інтерес до співрозмовника та рівень емоційного сприйняття (те як говорить людина не менш важливо за те, що вона говорить, відповідно неправильна, нерозбірлива вимова, монотонність, неприємна інтонація, занадто швидка або занадто уповільнена мова здатні негативно вплинути на формування образу співрозмовником та створення позитивного враження в цілому).

На думку Ж. Дюметц та А. Сосновської, мова є найбільш прямим та простим способом комунікації в повсякденному житті та діловому спілкуванні, оскільки мовне повідомлення відправляється практично миттєво і практично одразу або навіть під час відправки (в гештальт-психології, так званий, польовий ефект) надходить відгук (мовний або ні) [6, с. 86]. Дослідники стверджують, що в межах однієї мови можливо передати багато різноманітних значень, а у випадку виключно вербального спілкування багато інформації можна отримати оцінивши рівень володіння мовою відправника повідомлення, семантику мови, багатство лексики та використання професійного жаргону.

Вербальні засоби використовуються в більшій частині нашої осмисленої комунікації і, незважаючи на активне використання в спілкуванні сучасних технологій, лишаються основним каналом передачі повідомлень від одного індивідуума до іншого.

Провідні науковці, наприклад, Вітгенштейн, Сосюр, Дільтей, фон Гумбольдт, Адорн, Девідсон, Куайн та ін. стверджують, що культура та мова є невіддільними поняттями. У цьому контексті неабияке значення має розвиток міжкультурної комунікативної компетенції, що передбачає поглиблення знань про культуру мовлення співрозмовника. Ділове спілкування між носіями однієї мови лишає мінімальні шанси для виникнення культурних непорозумінь, проте у випадку крос-культурної комунікації вони, на жаль, не є виключенням. Це зумовлено тим, що людині властиво екстраполювати парамовні характеристики власної мови на іноземну мову (у випадку її використання як мови міжнародного спілкування, наприклад, англійської), більше того, культурний розрив збільшується у випадку коли співрозмовники говорять мовою, що не є рідною для них обох. Більшість парамовних аспектів мови (наприклад, швидкість мови, гучність мови, інтонація та мелодика мови, тон голосу, тривалість висловлювання, використання пауз та мовчання, звуки, що не є словами) несе чітко виражений

культурний сенс, і при цьому вони можуть значно відрізнятися в різних культурах та мовах [6, с. 87].

Важливими складовими культуромовної діяльності в контексті специфіки міжнародного ділового етикету є:

- парамова (невербальні звукові сигнали, що оформлюють мовлення, зокрема гучність голосу, тональність, паузи, темп мовлення, вдихи та ін.);
- просодичні засоби (особливості вимови, зокрема сила, інтенсивність, висота, тривалість, глоталізація та ін.).

Парамова охоплює широкий спектр культурно зумовлених проявів, а її складовими є різноманітні типи акустичних елементів, що супроводжують мовлення, а також звуки, що замінюють або доповнюють її. Вони передаються голосовим каналом, але не є вербальними засобами комунікації. У контексті ділового етикету парамовні прояви надають співрозмовнику інформацію про емоційний стан людини і водночас являють собою культурні сигнали.

Парафоніка, що традиційно відноситься науковцями до парамови – особливий спосіб передачі інформації. За Г. Гегелем «звуки здатні викликати у нас відповідний настрій. Переважно це справедливо стосовно людського голосу; бо цей останній являє собою головний спосіб, засобами якого людина може виявити власну внутрішню сутність; те, що вона є, вона вкладає в свій голос» [3, с. 117]. Додаткова інформація передається невербальним шляхом, проте вона пов'язана з мовою, сприяє їй і не може без неї існувати.

До компетенції парамови відносять всі способи передачі інформації, що пов'язані зі звучанням мови, її фонетичним контекстом. Парафоніка – це акустичні характеристики голосу (тембр, висота, гучність та ін.), вагомі паузи, інтонаційний малюнок мови, явище неканонічної фонетики (для порівняння, в процесі переговорів людина надає словами лише 7% значущості, натомість інтонації – 38 %).

Просодія, що безпосередньо пов'язана з пармовою, охоплює «весь спектр ритміко-інтонаційних властивостей, призначених для реалізації комунікативної функції мови» [7, с. 1], у свою чергу також сприяє передачі багатоманіття інформації та емоційного стану людини, яка говорить.

Надзвичайно важливим аспектом культуромовної діяльності в діловому етикеті є вербальні вирази зворотного зв'язку (наприклад, «так»), сенс яких у випадку міжкультурної комунікації може суттєво відрізнятись. Передусім це залежить від важливості ролі контексту (невисловленої інформації, що супроводжує кожну комунікативну взаємодію; правила спілкування та норми поведінки, якими керуються люди в процесі спілкування) в культурі мови конкретної країни.

Відомий американський антрополог С. Холл у 70-ті рр. XX ст. розробив теорію типів контексту культури та ввів до наукового обігу терміни «низькоконтекстні культури» та «висококонтекстні культури» у праці «Beyond Culture» [14, p. 56].

Культури, в яких при спілкуванні практично відсутній додатковий контекст, називаються низькоконтекстними культурами, а їх представники концентруються на буквальному сенсі повідомлення. Натомість представники висококонтекстної культури аналізують сенс повідомлення за допомогою максимальної кількості додаткової інформації, а не лише на основі змісту даного повідомлення. Дослідник наголошує, що, як правило, німецька, американська, швейцарська та скандинавська культури – низькоконтекстні, натомість азіатські культури та південно-європейські знаходяться у висококонтекстній частині континууму (наприклад, «традиційна розумова телепатія», що відображає імпліцитну комунікацію, традиційну для корейської та японської культури) [14, p. 45].

У контексті ділового етикету, в процесі спілкування з представниками низькоконтекстних культур, важливо розуміти, що традиційним для них є вербалізація повідомлення для співрозмовника в повному обсязі, мовчання співрозмовника сприймається зазвичай як вираження ним згоди, а перевага надається особистісно орієнтованому стилю спілкування. Окрім того, характерним є відмінність емоцій та значущості їх проявів у процесі спілкування [12, с. 59]. Представники даного типу культур більше покладаються на експліцитну, розмовну мову в процесі передачі думок та повідомлень.

У представників висококонтекстних культур інформація, що передається співрозмовнику, міститься не лише в словах, багато чого лишається невисловленим, а висловлене зазвичай досить розпливчате; мовчання є знаком непогодження (оскільки у

випадку коли людина не поділяє думку співрозмовника прийнято зберігати мовчання). Відповідно неабияку роль відіграє інтуїція, спостережливість та вміння зчитувати жести. Висококонтекстуальні культури орієнтовані у взаємовідносинах на формальний стиль, коли соціальні ролі співрозмовників передбачають дотримання культурно опосередкованих ритуалів. Представники висококонтекстуальних культур «вписані» у контексті того, що відбувається і зазвичай не вказують на причину, вважаючи її очевидною для співрозмовника [5, с. 223]. Вони високо цінують навички нелінійної комунікації, слухання себе та іншого, осмислюючи контакт тут і зараз та польові трансформації, продуктивність пауз.

Реакція співрозмовника (зворотній зв'язок, відгук) як фінальна частина мовної комунікації в міжнародному діловому етикеті може проявлятися у вигляді: вербальної відповіді; в коментарі повідомлення; звуках, що не є словами; словах, що імітують звуки (ономатопея – створення нових слів шляхом фонетичного уподібнення тому чи іншому звуковому явищу в живій та неживій природі, а також діяльності людини) [11, С. 1021].

У випадку використання ономатопеї необхідно враховувати, що однакові звуки, які супроводжують людину в буденному житті, можуть бути представлені в тій чи іншій мові по-різному, у зв'язку з особливостями її фонетичного ладу та етимології мови, а також відповідно до відмінностей в культурі та історії країни-носія мови.

Невербальний відгук – це звуки, що не є словами (наприклад, «ага», «е-е-е» або «гм»), не мають точного визначення, оскільки не є словами з власною етимологією в якості орієнтиру і нерозривно пов'язані з культурою, до якої належить той, хто їх вимовляє. У міжнародному діловому етикеті їх рекомендовано уникати.

Важливою складовою ділового етикету є правила спілкування. Відповідно досконале володіння навичками культури мови та мовного етикету – необхідна комунікативна компетенція сучасної ділової людини.

Висновки. Культуромовна діяльність в контексті міжнародного ділового етикету передбачає не лише чітке дотримання усталених мовних норм та літературної мови, цілеспрямоване та невимушене використання певних мовно-виражальних засобів відповідно до мети спілкування, а й адаптацію до культури спілкування співрозмовника. Зміст техніки культуромовної діяльності в діловому етикеті, що включає в себе всю

сукупність моральних етикетних психологічних та утилітарних норм проявляється в оцінках, що безпосередньо інтегровані в психологічну площину спілкування, зокрема вони відображають рівні моральної та психологічної культури співрозмовників, регулюють процесуальний бік ділового спілкування та формують основи культури процесу спілкування в цілому. Етичні норми культуромовної діяльності являють систему певних формальних орієнтирів, у межах яких функціонують процеси ділового спілкування. Виявлено, що показниками культури мови в міжнародному діловому етикеті є: словниковий запас, склад мови, грамотність, вимова та інтонація, а важливими складовими культуромовної діяльності в контексті специфіки міжнародного ділового етикету є парамова та просодія, що органічно поєднують несвідоме та артикульоване в процесі культуромовної діяльності.

References

1. Botvina, N. V. (2000). *International cultural traditions: language and ethics of business communication*. Kyiv: Artek.
2. Bukhtiy, M. (2003). Ukrainian speech etiquette in the field of business communication. *Taurian Bulletin of Education. Scientific and methodical journal*. Kherson: Aylant, no. 2 (18), pp. 91–100.
3. Hegel, G. (1977). Works T. 3. *Encyclopedia of Philosophical Sciences. Philosophy of the spirit*. Moscow: Mysl.
4. Golyardyk, N. A., Dika, L. L. (2013). Culture of business communication as a factor in the formation of professional competencies of the future specialist. *Collection of scientific works of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical and psychological sciences*, no. 4 (69), pp. 78–86.
5. Dolgova, E. A. (2013). Some features of casual communication in different cultures. *MGIMO Bulletin*, no. 3 (30), pp. 222–223.
6. Dumetz, J., Sosnovskaya. A. M. (2013). Cross-cultural communication. *Management consulting*, no. 8, pp. 83–90.
7. Consur, A. V., Shorokhova, M. V. (2018). Modern perspective on the structure of the prosodic side of speech. *Scientific-methodical electronic journal "concept"*, no. 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-vzglyad-na-strukturu-prosodicheskoy-storony-rechi/viewer>.
8. Klimova, E. A. (2017). Business culture as a way of managing an organization. *Bulletin of the Tambov University. Series: Social Sciences*, Issue 3 (11), pp. 80–81.
9. Mamina, R. I. (2005). Business etiquette: essence, structure, functions. Abstract of Ph.D. St. Petersburg: Saint Petersburg State University.

10. Pristinska, M. (2013). Ukrainian speech etiquette in modern society Development Management, no. 15, pp. 23–24.
11. Sadovnikova, A. G. (2016). Onomatopoeia: features and relevance. Young scientist, no. 21 (125), pp. 1020–1022.
12. Stefanenko, T. G. (1999). Ethnopsychology, Moscow: Aspect Press.
13. Tkachenko, Yu. O. (2013). Speech culture and Ukrainian speech etiquette Development Management, no. 15 (155), pp. 34–36.
14. Hall, E. T. (1976). Beyond Culture. N. Y.: Anchor Press.
15. Moore, J. H. (1998). The Etiquette Advantage: Rules for the Business Professional. Nashville, Tennessee: B&H Publishing Group.

Translation of the References to the Author's Language

Список використаних джерел

1. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування. Київ : Артек, 2000. 192 с.
2. Бухтій М. Український мовленнєвий етикет у сфері ділового спілкування. Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. Херсон : Айлант, 2003. № 2(18). С. 91–100.
3. Гегель Г. Сочинения Т. 3. Энциклопедия философских наук. Философия духа. Москва : Мысль, 1977. 491 с.
4. Голярдик Н. А., Дика Л. Л. Культура ділового спілкування як чинник формування професійних компетентностей майбутнього фахівця. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 4 (69). С. 78–86.
5. Долгова Е. А. Некоторые особенности казуальной связи в различных культурах. Вестник МГИМО, 2013. № 3 (30). С. 222–223.
6. Дюметц Ж., Сосновская А. М. Кросс-культурная коммуникация. Управленческое консультирование. 2013. № 8. С. 83–90.
7. Консур А. В., Шорохова М. В. Современный взгляд на структуру просодической стороны речи. Научно-методический электронный журнал «концепт». 2018. № 4. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-vzglyad-na-strukturu-prosodicheskoy-storony-rechi/viewer> (дата звернення : травень 2021).
8. Климова Е. А. Деловая культура как способ управления организацией. Вестник Тамбовского университета. Серия : Общественные науки. 2017. Вып. 3 (11). С. 80–81.
9. Мамина Р. И. Деловой этикет: сущность, структура, функции : автореферат дис. канд. философских наук : 24.00.01; 09.00.05 / Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2005. 38 с.

10. Прістінська М. Український мовленнєвий етикет у сучасному суспільстві Управління розвитком. 2013. № 15. С. 23–24.
11. Садовникова А. Г. Ономатопея: особенности и актуальность. Молодой ученый. 2016. № 21 (125). С. 1020–1022.
12. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология, Москва : Аспект Пресс, 1999. 320 с.
13. Ткаченко Ю.О. Культура мовлення та український мовленнєвий етикет Управління розвитком, №15(155), 2013. С. 34–36.
14. Hall E. T. Beyond Culture. N. Y.: Anchor Press, 1976. 256 p.
15. Moore, J.H., 1998 The Etiquette Advantage: Rules for the Business Professional. Nashville, Tennessee: B&H Publishing Group. 310 p.

Diagnosis of the Levels of Social Competence Among Elementary School Pupils

Matviienko Olena

*Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)*

Hubarieva Daria

*Postgraduate student
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)*

Abstract

The article considers the issue of social competence. The structure of social competence and the model of its measurement are offered. The authors stress that the first phase of forming the foundations of a child's social competence is his family. However, later it becomes its educational space, so the authors consider it important to measure the level of this competence during the educational process.

Presented the diagnosis of the level of social competence among elementary school pupils (7–8 years), 402 children and 16 teachers took part in the formative experiment. Based on the diagnosis *Assessment of Social Competence (ASC): A scale of social competence functions* (1985) (adapted to national values and the age of primary school pupils), it was found that it exceeds the initial and intermediate level of social competence with the most developed function of caring thinking. Which is natural for this age group. However, the understanding of social reality and the cessation of egocentrism showed the greatest indicators at the initial level of social competence, which indicates one of the areas of work in forming the foundations of this competence and indicates a purposeful process of education.

Key words: social competence, social flexibility, elementary school pupils, functions of social competence, components of social competence.

Актуальність дослідження. Соціальна компетентність у сучасному світі набуває своєї актуальності. Дослідження останньої епохи надають підтвердження, що розвиток соціальних навичок та гнучкості впливає на успішність особистості та стає в основу розвитку індивідууму [23]. Окремо слід зауважити, що соціальна компетентність включає в себе розвиток soft skills, що на даному етапі людства відіграють важливе значення [5, с. 10]. Адже, розвиток індивідуальних, комунікативних та управлінських навичок необхідні як для повсякденного життя, так і для роботи. Хоча, наприклад, нарциси, психопати та макіавелліанці мають у більшій мірі розвинуті комунікативні вміння, управлінські та індивідуальні, але ці особистості відомі своєю безрозсудністю та «збитим» моральним компасом [3; 17; 18]. Аналізуючи наукові дослідження можемо стверджувати, що недостатньо опановувати навички соціальної гнучкості, потрібно ще розвивати турботливе мислення, що входить до однієї з функцій соціальної компетентності. Тобто, соціальна

компетентність ширша за soft skills та спрямована на становлення всебічно-гармонійної особистості.

Зокрема, ця компетентність розвивається впродовж усього життя. Особистість опановує різноманітний соціальний досвід, який має величезний вплив на її стосунки у соціумі та її власне «Я». Але основний період для її розвинення припадає на вік молодшого школяра який задає напрямлення її соціалізації в суспільстві [4; 10; 11; 12; 25; 26; 27].

Мета даної статті – висвітлити авторське дослідження по рівню сформованості соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблемою розвитку соціальної компетентності займається багато вітчизняних та зарубіжних учених: А. Флієр, А. Асмолов, К. Калініна, А. Мудрик, В. Шахрай, В. Ковальчук, Л. Петько, Pamela Orpinas, Kanksha Singh, Melanie A Dirks, Miriam H. Kirmayer, Sonja Perren та ін. Однак, проаналізувавши наукові дослідження, ми дійшли висновку, що єдиної виокремленої структури соціальної компетентності в науковому обігу ще не існує.

Узагальнивши та систематизувавши опрацьований матеріал, згідно якого, соціальна компетентність включає в себе розумовий інтелект, емоційний та практичний, уможливило виділити її компоненти: *когнітивно-мотиваційний, емоційно-рефлексивний та операційно-діяльнісний* [6].

Кожний компонент виконує свої функції які тотожні деяким проявам гнучких навичок, у сумі отримуємо 9 (дев'ять) (Рис. 1).

Більш детально розглянемо функції. Функція – *слідування правил*. У соціальному світі існують свої домовленості які виступають, як правило регламентуючи та стають за основу у міжособистісному спілкуванні. У формуванні основ соціальної компетентності фундаментом виступають знання цих правил та норм. Наступна функція – *зупинка свого егоцентризму*. Феномен егоцентризму проявляється через відношення до світу тільки через суб'єктивні критерії оцінювання, які заважають об'єктивно сприймати і аналізувати точки зору інших, що вказує на низький рівень здатності до емпатії.

Роль цієї функції значна у міжособистісній комунікації, адже недостатня увага для розвитку неї призводить до прояву нарцисизму, психопатії та інших проявів аномальностей характеру. *Розуміння соціальної дійсності* переплітається з функцією зупинки егоцентризму, однак включає в себе ще об'єктивну оцінку себе в оточуючому світі з частинами розумного егоїзму.

Наступний компонент соціальної компетентності – це емоційно-рефлексивний, що виконує наступні три функції: функція саморегулювання, надання позитивного зв'язку та турботливе мислення. **Функція саморегулювання** включає в себе розвиток контролю емоцій; ідентифікацію емоційних рядів; вміння осмислювати власну діяльність і свідомо нею

Рис. 1. Функції соціальної компетентності.

управляти, адекватно визначати і досягати цілі. **Надання позитивного зв'язку** – це синхронність та налаштування зі співрозмовником, вміння слухати та вміння вбачати й прислухатися до невербальних ознак особистості. **Турботливе мислення** включає співчуття та піклування про інших, тобто прояв турботи.

Третій компонент соціальної компетентності – операційно-діяльнісний. Одна з його функцій – **ініціативність та самопрезентація**. Функція спонукає до розвитку та формування вмінь себе презентувати й проявляти лідерські ознаки, що відіграє важливе значення у сучасному світі. **Усвідомлений вибір** – функція спрямована на подолання конформізму та усвідомлене здійснення особистого вибору. Остання функція операційно-діяльнісного компоненту соціальної компетентності – це **регулювання проблемних ситуацій**. Вирішення проблемних ситуацій спонукає використовувати різні види мислення: творче, критичне та логічне. Замислюватись над причинністю та наслідком, досліджувати інші точки зору, вміти збирати та використовувати інформацію для вирішення конфліктних ситуацій у суспільстві. Продуктивний розвиток соціальної компетентності припадає на період молодшого шкільного віку.

Молодший шкільний вік – це період який розпочинає усвідомлений соціальний шлях особистості. Продовжується диференціація і спеціалізація нервових клітин, наростання

обсягу горизонтально розташованих волокон і щільність капілярних мереж, ускладнюється структура відростків інтернейронів і пірамід, збільшується різноманітність нейронних ансамблів, формуються широкі горизонтальні угруповання, які включають і об'єднують вертикальні колонки. Він включає в себе продовження розвитку головного мозку, що запускає та удосконалює операції мислення: синтез, аналіз, порівняння, узгодження тощо. Тобто, у дитини починає відбуватися усвідомлене засвоєння інформації з ускладненими варіаціями її використання.

У середньому дитинстві мозок знаходиться в постійному стані гіперактивності: мієлінізація відбувається в межах мозолистого тіла та підкіркових ділянок, що забезпечує збільшення швидкості провідності та синаптичної передачі між правою та лівою півкулею, тоді як в той же час коркова сіра речовина активно адаптується. З кожним роком синаптична обрізка у мозковій діяльності все більше усуває зайві синапси, тим самим регіонально розкриває потенціал особистості [9]. Стимулюючи роботу мозку у напрямі розвитку соціальної компетентності в цей період, ми надаємо досвід взаємодії особистості з оточуючим середовищем і закладаємо фундамент у прояві її соціальних навичок. Якщо акцент зробити не на ті соціальні прояви отримаємо деструктивну та асоціальну поведінку в підлітковому та старшому віці [33].

Розширюючи свої соціальні зв'язки з оточуючим світом, дитина опановує соціальні стратегії, поведінкові тактики, тим самим розвиваючи в собі соціальну гнучкість. Розвиток соціальної компетентності у цьому віці потребує особливої уваги. Дослідження вчених демонструють, що у період дитинства закладаються соціальні характеристики, які мають вплив на майбутню поведінку особистості, на її самоусвідомлення та прояв емпатії [7; 20; 29; 34], але деякі з впливів можуть бути незворотними [32].

Відповідно до визначених критеріїв і показників соціальної компетентності молодших школярів було підібрано комплекс діагностичних методик: методика *Assessment of Social Competence (ASC): A scale of social competence functions* (1985) (адаптована під вітчизняні цінності та вік молодшого школяра); експертна оцінка з метою підвищення рівня достовірності результатів отриманих в процесі спостереження. У дослідженні застосовано методи математичної статистики, а саме: критерій Шапіро-Уїлка, призначений для перевірки розподілення на відмінність від нормального; для розрахунку кореляцій було обрано непараметричний коефіцієнт Спірмена; для розрахунку розбіжностей між двома

незалежними вибірками використовується непараметричний U – критерій Мана-Уїтні, між залежними вибірками непараметричний T – критерій Уилкоксона.

Дослідно-експериментальна робота щодо розвитку соціальної компетентності молодших школярів проводилась протягом 2017–2020 років, на базі 6 шкіл. До складу експериментальної групи увійшли 200 молодших школярів другого року навчання. До складу контрольної групи увійшли 202 молодших школяра другого року навчання. Всього у формуальному експерименті прийняли участь 402 молодших школяра та 16 вчителів.

Results (Результати). Результати рівня соціальної компетентності молодших школярів за трьома основними компонентами (когнітивно-мотиваційним; емоційно-рефлексивним; операційно-діяльнісним) отримані за допомогою методики *Assessment of Social Competence (ASC): A scale of social competence functions* (1985). Згідно діагностики (ASC), вимір відбувається 11 функцій соціальної компетентності, проте, дана діагностика була адаптована під вітчизняну ментальність та адаптована під 9 функцій соціальної компетентності. Результати виміру кожної функції надаємо нижче.

Функція – *слідування правилам*. На рис. 2. графічно представлено результати вивчення особливостей усвідомлення молодшими школярами соціальних норм, правил та моральних цінностей.

Рис. 2. Результати вивчення особливостей усвідомлення молодшими школярами соціальних норм, правил та моральних цінностей (Хср.).

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки: у молодших школярів другого року навчання переважає третій (Хср.=0,44 КГ; 0,46 ЕГ) та другий рівні

($X_{\text{ср.}}=0,26$ КГ; $0,23$ ЕГ). Однак, найменше в групах молодших школярів другого року навчання виражені восьмий ($X_{\text{ср.}}=0,01$ КГ; $0,04$ ЕГ) та шостий рівні ($X_{\text{ср.}}=0,03$ КГ; $0,05$ ЕГ) усвідомлення соціальних норм, правил та моральних цінностей. Це свідчить, що дана функція сформована нижче середнього рівня.

Більшість молодших школярів розуміють загальні правила та норми поведінки, однак інколи порушують їх, керуючись внутрішніми бажаннями, егоцентризмом або наслідуванням нестандартної поведінки інших. Окремо слід зауважити той факт, що усвідомленого наслідування правил поведінки простежується відносно мало серед молодших школярів, що вказує на несформованість мозкових мереж, які причетні до когнітивного контролю та соціального пізнання, що, в свою чергу, сприяють змінам у розвитку соціальної поведінки [1; 2].

На рис. 3 графічно представлені результати вивчення особливостей відмови або зупинки егоцентризму молодшого школяра. Тестування другої функції (*відмови або зупинки егоцентризму*) продемонструвало, що спостерігається достатня вираженість другого ($X_{\text{ср.}}=0,31$ КГ; $0,29$ ЕГ) та

Рис. 3. Результати вивчення рівня сформованості у молодших школярів функції відмови або зупинки свого егоцентризму ($X_{\text{ср.}}$).

четвертого рівнів ($X_{\text{ср.}}=0,25$ КГ; $0,25$ ЕГ), так школярі другого рівня характеризуються тим, що не розуміють, що існує ще одна точка зору та сторонні відчуття. Хоча існують дослідження, які вказують, що основний етап егоцентризму припадає на вік з 2 років до 7, а пізніше стихає, та надається пріоритетність соціальним нормам. Однак існують дослідження

які вказують, що якщо був зроблений неправильний акцент у вихованні, що спотворив внутрішнє самоусвідомлення та усвідомлення інших, то це призводить до патологічних психічних проблем особистості [31].

Школярі другого року навчання з вираженим четвертим рівнем більше орієнтуються в ситуації и в першу чергу приділяють увагу не своїм імпульсам, а ситуації в якій він знаходиться, наприклад: чекає, поки діяльність завершиться, перш ніж сигналізувати про намір піти, використовуючи неформальні жести, пов'язані з конкретною діяльністю.

Проте, високий рівень розвитку функції відмови або зупинки свого егоцентризму, практично не спостерігається в досліджуваних групах: сьомий ($X_{\text{ср.}}=0,02$ КГ; 0,01 ЕГ) та восьмий ($X_{\text{ср.}}=0,01$ КГ; 0,03 ЕГ) рівні. На цих рівнях респонденти володіють уміннями домовлятися про нові умови щодо ролі в діяльності та завданнях враховуючи точку зору інших, вести діалог про негативні та позитивні стосунки, включаючи розуміння соціальних ролей та рішення про припинення відносин.

На рис. 4 ми можемо бачити наскільки молодші школярі другого року навчання розуміють *соціальну реальність*, яка їх оточує та можуть її оцінити, так серед респондентів переважає третій рівень ($X_{\text{ср.}}=0,46$ КГ; 0,49 ЕГ), що характеризується спотворенням соціальної дійсності, неточним та обмеженим розумінням оточуючого соціуму.

Рис. 4. Результати вивчення особливостей розуміння молодшими школярами соціальної реальності ($X_{\text{ср.}}$).

Слід зазначити, що спостерігається значне зниження до сьомого ($X_{\text{ср.}}=0,02$ КГ; 0,02 ЕГ) та восьмого рівнів ($X_{\text{ср.}}=0,01$ КГ; 0,02 ЕГ), що відповідають високим показникам розуміння оточуючого соціуму та вмінням орієнтуватись у ньому.

На рис. 5 графічно представлені результати вивчення рівня сформованості *функції саморегулювання* у молодших школярів другого року навчання.

Аналіз представлених на рис. 4. результатів дослідження дозволяє констатувати, що у обох груп переважають перший ($X_{\text{ср.}}=0,33$ КГ; 0,33 ЕГ), другий ($X_{\text{ср.}}=0,39$ КГ; 0,37 ЕГ) та третій ($X_{\text{ср.}}=0,35$ КГ; 0,33 ЕГ) рівні сформованості функції саморегуляції, тобто молодші школярі характеризуються

Рис. 5. Результати вивчення навичок самоконтролю та саморегуляції особистісних почуттів у молодших школярів ($X_{\text{ср.}}$).

низьким рівнем сформованості самоконтролю та саморегуляції особистісних почуттів, що проявляється у припиненні недоробленої запропонованої роботи, намаганні скоріше закінчити, не звертаючи уваги на результат, дії без роздумів, з ходу, не аналізуючи помилок і невдач, потребує підказки, схвалення, заохочення дорослого; до зауважень вчителя часто не прислухається; у відповіді на подразники загальним чином; використовуванні специфічної поведінки в комунікації з людиною чи перебуваючи в некомфортній ситуації, щоб повернутися до більш комфортного стану; модифікує поведінку, що сприймається, на основі негайного зворотного зв'язку.

Високий рівень саморегуляції проявляється в доведенні справи до кінця, досягненні намічених результатів, обміркованому плануванні справ і вчинків, у вмінні розраховувати свої сили, справлятися з труднощами, прояві терпеливості, вмінні приборкати як негативні, так і позитивні емоції в недоречній ситуації (Pessoa, Luiz, 2017; Ochsner, Kevin & Gross, James, 2005). Слід зазначити, що високий рівень саморегуляції у молодших школярів другого року навчання практично не проявляється: сьомий рівень ($X_{\text{ср.}}=0,01$ КГ; 0,02 ЕГ), восьмий ($X_{\text{ср.}}=0,01$ КГ; 0,01 ЕГ). Рівень саморегуляції – динамічне утворення, залежить також від анатомічного дозрівання мозкової активності і розвитку навичок самоконтролю, що удосконалюються у ході отримання досвіду.

Вимір наступної функції, а саме – *надання позитивного зворотного зв'язку* у молодших школярів, графічно представлено на рис. 6, дозволяє нам зробити висновок, що у молодших школярів переважає третій рівень ($X_{\text{ср.}}=0,36$ КГ; 0,35 ЕГ) розвитку функції умінь надавати позитивний зв'язок, що проявляється наступним чином: позитивний вплив спрямовують на певних важливих людей, але не на незнайомців: як правило, школярі виявляють позитивне ставлення до знайомих людей, але не підходять до когось нового або незнайомого (наприклад, викладач-замінник чи нова няня); не посміхається незнайомцеві, якщо ця особа не посміхнеться першою, не розуміє невербальних символів іншої людини, не проявляє емпатійний зв'язок.

На рис. 6 ми можемо спостерігати, що серед респондентів обох груп 6, 7, 8 рівень (високий) досить низько виражений ($X_{\text{ср.}}=0,08$ КГ; 0,09 ЕГ; $X_{\text{ср.}}=0,07$ КГ; 0,05 ЕГ; $X_{\text{ср.}}=0,05$ КГ; 0,05 ЕГ), що проявляється у відсутності вміння слухати особистість яка не зацікавила суб'єкта, характеристика цього рівня говорить, що суб'єкт розуміє ситуації та проявляє уміння належним чином варіювати позитивний вплив для різних людей та оточення або ситуації.

На рис. 7 графічно представлені результати вивчення рівня сформованості функції *турботливого мислення* у молодших школярів другого року навчання. Аналіз отриманих даних дозволяє зробити наступні висновки: серед молодших школярів обох груп переважають другокласники з третім рівнем ($X_{\text{ср.}}=0,40$ КГ; 0,43 ЕГ) функції турботливого мислення, що характеризується ситуативністю та нестійкістю, не усвідомленням мотивів своєї поведінки.

Як, видно на рис. 7 серед молодших школярів другого року навчання практично не виявлено прояву крайніх полярних рівнів першого ($X_{\text{ср.}}=0,04$ КГ; 0,04 ЕГ) та восьмого

($X_{\text{ср.}}=0,02$ КГ; $0,02$ ЕГ), що з одного полюсу характеризується не сформованістю турботливого мислення, що проявляється в

Рис. 6. Результати вивчення умінь надавати позитивні зворотні зв'язки у молодших школярів ($X_{\text{ср.}}$).

Рис. 7. Результати вивчення рівня сформованості турботливого мислення у молодших школярів ($X_{\text{ср.}}$).

недоречності прояву турботи або навпаки не прийняття до уваги іншої людини та її можливих переживань. Та, з іншого полюсу високий рівень сформованості турботливого мислення, що проявляється у пропонуванні допомоги батькам, друзям; ініціюванні бесіди, щоб задовольнити очікувану потребу в допомозі; зацікавленості у емоційних станах близьких та спробах їх розрядити.

Саме дослідження Sandy Overgaauw (2017) [22], продемонструвало, що більш високий рівень турботливого мислення виявляється у дітей, які переживали ті самі негативні емоції, що й об'єкт до якого направлене турботливе мислення. Однак позитивні стосунки між розумінням інших, емоції та намір втішити знову були лише значущими у хлопчиків. Цей результат свідчить, що готовність допомогти іншим є основною причиною для хлопців у спілкуванні з іншими, тоді як дівчата прислухаються до чужих емоцій, не відчуючи бажання підтримати та допомогти. Тобто, з цього дослідження можемо зробити висновки, що дівчата добре «зчитують» інші емоції та розуміють їх, але не намагаються допомогти. Проте, хлопці проявляють бажання допомогти, не розуміючи емоційної складової свого партнера. Це розглянемо більш детально у майбутньому дослідженні.

Наступний аналіз результатів вивчення рівня сформованості функції *ініціативності та самопрезентації* у молодших школярів, графічно представлено на рис.8, дозволив зробити висновок про те, що у респондентів переважає третій рівень ($X_{\text{ср.}}=0,46$ КГ; 0,50 ЕГ), який проявляється в використанні загальних привітань та ініціацій молодшими школярами. Наприклад, привітає іншу особу, але може повторити те ж привітання через кілька хвилин; вітає однолітків, що зайняті діяльністю, але приєднується лише за запрошенням; ініціює рукоштовпання, незалежно від того, доречно це чи ні. Високий рівень сформованості ініціативності та самопрезентації у молодших школярів практично у даній вибірці не спостерігається: сьомий ($X_{\text{ср.}}=0,07$ КГ; 0,07 ЕГ) та восьмий рівні ($X_{\text{ср.}}=0,02$ КГ; 0,01 ЕГ).

Функція *усвідомленого вибору*. На рис. 9 спостерігається вираженість у молодших школярів другого року навчання другого ($X_{\text{ср.}}=0,32$ КГ; 0,35 ЕГ) та третього ($X_{\text{ср.}}=0,42$ КГ; 0,44 ЕГ) рівнів прояву усвідомленого вибору, тобто респонденти в ситуаціях вибору поведуться по-різному: залежно від того, що представлено, наприклад, дозволяють людям допомагати в одних речах, але не в інших; погоджуються їсти одні продукти, але не інші; займаються більш стереотипною поведінкою з певними предметами, ніж з іншими, наприклад, приймають рішення яке підтримує більшість; присутній страх особистого «ні» або «незадоволення».

Також може проявлятися активність у виборі, наприклад, по можливості намагається знайти певні предмети, які були прибрані, але за умови позитивного настрою; часто обирає улюблений предмет (наприклад, дістає ту саму сорочку); шукає улюблену людину в кімнаті;

боїться нових місць.

Рис. 8. Результати вивчення рівня сформованості ініціативності та самопрезентації у молодших школярів (Xср.).

Рис. 9. Результати вивчення прояву усвідомленого вибору у молодших школярів (Xср.).

Високий рівень сформованості усвідомленого вибору у молодших школярів практично не виявлено: сьомий (Xср.=0,06 КГ; 0,05 ЕГ) та восьмий рівні (Xср =0,02 КГ; 0,01 ЕГ). Діти молодшого шкільного віку в більшій мірі ще перебувають під авторитетністю дорослих, ровесників, хоча існують феномени, коли дітлахи спокійно висловлюють свою точку зору, розуміють свої почуття та розпізнають почуття інших, що вказує на високий рівень даної функції.

На рис. 10 графічно представлено результати вивчення особливостей *регулювання проблемних ситуацій* у молодших школярів, аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок, що серед респондентів обох груп найбільш виражений третій (Xср.=0,42 КГ; 0,43 ЕГ) та другий (Xср.=0,33 КГ; 0,35 ЕГ) рівні. При потраплянні до негативної ситуації

респонденти з вираженістю даного рівня, діти припиняють діяльність та чекають поки хтось інший знайде вихід із ситуації що склалася. Наприклад, коли кажуть, що відповідь неправильна, учень чекає, поки хтось дасть правильну відповідь; коли його виправляють під час переходу вулиці, він більше не намагається переходити без правил і може триматись за дорослого під час очікування дозволу світлофора; не прибирає за собою, поки йому не вкажуть; у проблемних ситуаціях мають місце сльози.

Рис. 10. Результати вивчення особливостей регулювання проблемних ситуацій у молодших школярів (Хср.).

Висновки. Представлене дослідження засвідчило, що у дітей молодшого шкільного віку, рівень соціальної компетентності знаходиться між початковим та середнім рівнем. Зрозуміло, що з віком все більше активується та розвивається соціальний інтелект. Тому, ми можемо створювати програми для розвитку соціальної компетентності, яка буде включати рівномірний розвиток всіх функцій відповідно до вікової періодизації.

Крім того, рівень соціальної компетентності пов'язаний з академічною успішністю (Ma HK, Shek DT, Cheung PC, Lee RY, 1996). Wentzel (1991) виявив, що діти, які мали авторитет серед однолітків і демонстрували просоціальну і відповідальну поведінку, зазвичай мають високі академічні успіхи, або вважають себе більш щасливими (Ryan, Deci, 2001).

Однак, якщо існують проблеми у рівнях сформованості соціальної компетентності, то виникає ряд психічних проблем, таких як: СДУГ, тривожність, агресивність, психопатія, нарцисизм, віктимність тощо.

Таким чином, соціальна компетентність займає особливе місце у розвитку та становленні особистості. І, акцентуючи увагу на її розвитку у віковій групі молодшого школяра, ми уникаємо ряд проблемних ситуацій у майбутньому житті особистості. Через що, необхідно продовжити досліджувати дану проблему та розробити інструментарії для розвитку соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку.

References

1. Blakemore S. J. The social brain in adolescence. *Nat Rev Neurosci*. 2008. 9:267–277.
2. Crone E. A., Dahl R. E. Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nat Rev Neurosci*. 2012. 13:636–650.
3. Davis M. H., Kraus L. A., Capobianco S. Age Differences in Responses to Conflict in the Workplace. *The International Journal of Aging and Human Development*. 2009. 68(4):339-355. doi:10.2190/AG.68.4.d
4. Didur N., Matviienko O. The modern condition of forming sociocultural competence in future elementary school teachers. *Intellectual Archive*. Toronto : Shiny Word. Corp. (Canada), 2017. Vol. 6. No. 6. Pp. 103–112.
5. Gubareva D.V Social competence in the modern primary school of Ukraine. Bulletin of Alfred Nobel University. ISSN 2522-9133 (online) Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences. 2020. № 1 (19). С. 27–32.
6. Hubarieva, D. V. Formed Social Competence as Means to Solve Bullying at Schools. 2019.
7. Linkiewich D, Martinovich V. V, Rinaldi C. M, Howe N, Gokiart R. Parental autonomy support in relation to preschool aged children's behavior: Examining positive guidance, negative control, and responsiveness. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. March 2021. doi:10.1177/1359104521999762
8. Ma H. K, Shek D. T, Cheung P. C, Lee R. Y. The relation of prosocial and antisocial behavior to personality and peer relationships of Hong Kong Chinese adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*. 1996;157(3):255–266.
9. Mah V. K, Ford-Jones E. L. Spotlight on middle childhood: Rejuvenating the 'forgotten years'. *Paediatr Child Health*. 2012; 17(2):81–83. doi:10.1093/pch/17.2.81
10. Matviienko Olena. Features charity education in primary school children / Olena Matviienko // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 326-329.
11. Matviienko O. Integration of fundamental and practical training future primary school teacher in the context of a new Ukrainian school development / O. Matviienko // Perspectives of research and development : Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – P. 147–150.
12. Matviienko O. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development : collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. Pp. 151–156.

13. Matviienko Olena. Social and educational causes of deformation in the moral development of children of primary school age // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. Pp. 382–386.
 14. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age. *Intellectual Archive*. 2014. Volume 5. No. 5 (September). Toronto : Shiny Word Corp., Canada. PP. 105–117.
 15. Matviienko Olena. Theoretical bases of teacher's professional formation // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. – Edizioni Magi. Roma, Italy. 2016. Pp. 237–239.
 16. Matviienko O., Scyhmeystryh O. Multicultural upbringing of primary school children in the conditions of Ukraine's eurointegration // World scientific extent : Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. Pp. 410–415.
 17. McHoskey John & Worzel William & Szyarto Christopher. Machiavellianism and Psychopathy. *Journal of personality and social psychology*. 1998; 74. 192–210.
 18. McHoskey John. Machiavellianism and personality dysfunction. *Personality and Individual Differences*. 2001. No 31, pp. 791–798.
 19. Moss P., Tilly C. Soft' skills and race: An investigation of black men's employment problems. *Work and Occupations*. 1996. № 23 (3), pp. 252–276.
 20. Muratori P., Lochman J. E, Manfredi A., Milone A., Nocentini A., Pisano S., Masi G. Callous unemotional traits in children with disruptive behavior disorder: Predictors of developmental trajectories and adolescent outcomes. *Psychiatry Res*. 2016 Feb 28; 236:35-41.
 21. Ochsner Kevin & Gross James. The Cognitive Control of Emotion. *Trends in cognitive sciences*. 2005. No 9, pp. 242–249.
 22. Overgaauw S., Rieffe C., Broekhof E., Crone E. A and Güroglu B. Assessing Empathy across Childhood and Adolescence: Validation of the Empathy Questionnaire for Children and Adolescents (EmQue-CA). *Front. Psychol*. 2017; 8:870. doi: 10.3389/fpsyg.2017.00870
 23. Parkinson, Brian. Emotions are social." *British journal of psychology*. 1996. No. 4 pp. 663–683.
 24. Pessoa, Luiz. Cognitive Control and Emotional Processing. 2017.
 25. Petko L.V. *Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity u rakursi formuvannia sotsialnoi aktyvnosti dytyny* [The State Standard for elementary education in the views of social activity formation in a child]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho ped. un-tu. Seria: Pedahohika: zb. nauk. pr. Berdiansk : BDPU, 2018. Issue 1. P. 92–97. doi 10.31494/2412-9208-2018-1-1-92-97
 26. Pet'ko L.V. *Hurtok «Mandrivnyky» ta formuvannia sotsialnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv* [The circle "Travellers" and forming social activities in primary school children]. *Pedahohichnyi almanakh: zb. nauk. pr. ; redkol. V.V.Kuzmenko ta in. – Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 2018. Issue 37. P. 34–39.*
- URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/18687>
27. Pet'ko Lyudmila. Environmental approach in the formation of social activity in primary school children // Problems of modern science: Collection of scientific articles. – Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. PP. 190–194.

28. Pet'ko L.V. Teaching methods and the formation of professionally oriented foreign language learning environment in conditions of university. *Intellectual Archive*. 2016. Volume 5. No. 4 (July/August). Toronto : Shiny Word Corp., Canada. Pp. 73–87.
29. Pokhrel P., Herzog T. A., Black D. S., Zaman, A., Riggs N. R., & Sussman S. Adolescent neurocognitive development, self-regulation, and school-based drug use prevention. *Prevention science : the official journal of the Society for Prevention Research*. 2013. No. 14(3), 218–228.
30. Ryan R. M., Deci E. L. On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annu. Rev. Psychol.* 2001. 52 (1), pp. 141–166.
31. Rubin Kenneth H. Egocentrism in Childhood: A Unitary Construct? *Child Development*, vol. 44, no. 1, 1973, pp. 102–110.
32. Schore A. N. *Affect dysregulation and disorders of the self* (Norton Series on interpersonal neurobiology). WW Norton & Company. 2003.
33. Sharon L. Foster and Wendy L. Ritchey Issues in the assessment of social competence in children. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 1979 Winter; 12(4): 625–638.
34. Tkach B. M. Neuropsychological correction of non-normative aggression in children and adolescents. *A Young Scientist*. 2016. No. 1, pp. 239–245.
35. Wentzel K. R. Relations between social competence and academic achievement in early adolescence. *Child Development*. 1991;62(5):1066–1078.

Translation of the Title and Abstract to the Author's Language

УДК 37.013.8

Матвієнко Олена, Губарєва Дар'я. Діагностика рівня соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

Розглянуто проблематику соціальної компетентності. Запропоновано структуру соціальної компетентності та модель її виміру. Наголошено, що першою фазою формування основ соціальної компетентності дитини є її сім'я. Однак, пізніше стає її освітній простір, що стає важливим для вимірювання рівня даної компетентності під час освітнього процесу.

Презентовано діагностику рівня соціальної компетентності в учнів 2-х класів (7–8 років), де у формуальному експерименті прийняли участь 402 молодших школяр та 16 вчителів. На базі діагностики Assessment of Social Competence (ASC): A scale of social competence functions (1985), адаптованої під вітчизняні цінності та вік молодшого школяра, було виявлено перевищення початкового та середнього рівнів соціальної компетентності з найбільш розвинутою функцією турботливого мислення. Що є закономірним для даної вікової групи; своєю чергою, розуміння соціальної реальності та зупинка прояву егоцентризму показали найбільші показники на початковому рівні соціальної компетентності, що вказує на один з напрямів роботи при формуванні основ даної компетентності та вказує на цілеспрямований процес виховання.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальна гнучкість, молодший школяр, функції соціальної компетентності, компоненти соціальної компетентності.

Results of an Experimental Test of the Establishment of Readiness of Future Officers-Psychologists to Serve in the Armed Forces of Ukraine

Yurkov Anatolii

<https://orcid.org/0000-0002-7196-171X>

Colonel, chief of the military humanitarian and linguistic faculty of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Abstract

The main tasks of the experimental work were: checking the pedagogical conditions identified on the basis of theoretical analysis of the establishment of readiness of future military psychologists for professional activity in the Armed Forces of Ukraine in the process of professional training; determining the dynamics of the establishment of readiness of future officers-psychologists for military service in the Armed Forces of Ukraine on the basis of developed criteria and indicators; performing statistical verification and confirming the results of experimental work; analyzing the results obtained and drawing conclusions and recommendations based on the results of the conducted pedagogical research.

The study was conducted on the basis of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, the Military Academy (Odessa) and the Department of military training of the National Aviation University. Three/four-year cadets, attendees on the training of reserve officers, educators and officers were involved in the experimental work.

The given analysis of the components of readiness of future officers-psychologists of the Armed Forces of Ukraine for military service, namely: knowledge of theoretical material, motivation, emotional stability, endurance and communicative component have the root-mean-square results at the end of the experiment the analysis shows an increase in indicators by 10% in experimental groups relative to the control with the same indicators at the beginning of the experiment 58.5%. The qualitative indicator in the control group increased by 13.5%, and in the experimental group by 23.5%.

Keywords. Experimental work; readiness of military psychologists; pedagogical experiment; professional training.

Вступ. Для вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів-психологів до служби у Збройних Силах України в процесі спеціальної військової підготовки у вищому військовому навчальному закладі було підготовлено та проведено дослідно-експериментальну роботу. У результаті проведених досліджень було перевірено гіпотезу про те, що формування готовності майбутніх офіцерів-психологів до служби у Збройних Силах України буде дієвим при використанні визначених педагогічних умов, принципів і підходів педагогічної моделі формування готовності майбутніх психологів до служби у Збройних Силах України в процесі професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

Постановка завдання. Для вирішення зазначених завдань ми використовували

такі методи дослідження: аналіз науково-методичної, спеціальної літератури; педагогічне спостереження та анкетування; проведення опитування, інтерв'ю, бесіди; моделювання ігрової діяльності; розробку професіографічного профілю майбутнього офіцера-психолога Збройних Сил України; формування знань, навичок та вмінь майбутнього офіцера-психолога як військового професіонала; визначення особистісних характеристик; моделювання реальної професійної діяльності; педагогічний формуючий експеримент; метод оцінки інтелекту; методи математичної статистики.

Мета статті. Відповідно до цілей і завдань досліджень, перевірки ефективності моделі формування готовності майбутніх психологів до служби у Збройних Силах України (далі ЗСУ) засобами інноваційних технологій у процесі професійної підготовки нами були проведені експериментальні дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедри військової підготовки Національного авіаційного університету. До експериментальної роботи залучено курсантів 3–4-х курсів, студентів по підготовці офіцерів запасу, викладачів та офіцерів. Розкриємо етапи, зміст і методику проведення експериментальної роботи з формування готовності майбутніх психологів до служби у Збройних Силах України в процесі професійної підготовки. Експериментальна робота проводилась з 2017 по 2020 роки і передбачала три етапи науково-педагогічного пошуку. Педагогічний експеримент складався з двох етапів (частин) – *констатувального* та *формуального*. З метою визначення стану потреби у формуванні готовності майбутніх психологів до професійної діяльності у ЗСУ в процесі професійної підготовки проведено констатувальний педагогічний експеримент, в якому було задіяно 348 осіб зазначених ВВНЗ та ВВП(ЗВО).

Під час першого етапу (серпень 2017 р. – червень 2018 р.) проведено аналіз педагогічної, психологічної та філософської літератури з питань формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності у ЗСУ, виявлено суперечності між існуючою практикою професійної підготовки майбутніх офіцерів-психологів у ВВНЗ та ВВП(ЗВО) і можливостями виконання завдання в екстремальних та бойових умовах, а також психологічної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій; розроблено науковий апарат дослідження, визначено експериментальну базу,

сформовано методологічний апарат дослідження. Також під час цього етапу було проведено констатувальний експеримент першого порядку, визначено педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності у ЗСУ в процесі професійної підготовки та побудовано педагогічну модель цього процесу [1; 2; 6].

Другий етап (серпень 2017 р. – травень 2019 р.) передбачав проведення констатувального експерименту другого порядку. У цей час було сформовано дві групи: експериментальна (ЕГ) і контрольна (КГ).

В цілях коректного проведення експериментальних досліджень всі курсанти (студенти) були заздалегідь (до початку експерименту) вирівняні за основними показниками, які впливають на успішність засвоєння навчального матеріалу.

Курсанти (студенти) майбутні військові психологи вирівнювалися за наступними показниками: 1) за успішністю по дисциплінах циклу загальної психолого-педагогічної та початкової військової підготовки; 2) за розумовими здібностями; 3) за суб'єктивним контролем; 4) за особливостями вольової саморегуляції; 5) за комунікативними і організаторськими здібностями; 6) за спрямованістю особи.

Всі перераховані показники підібрані були так, щоб вони відображали взаємозв'язок особових якостей і вимог майбутньої професійної діяльності військового психолога у ЗСУ.

Наголосимо, що окреслені параметри в обох групах піддавалися математичній обробці і прораховувалися за рівнем значимості по t критерію Ст'юдента. Стан основних досліджуваних параметрів – їх відмінності виявилися недостовірними при $t = 0,53$; $p < 0,95$, це дає підстави говорити про однорідність стартового стану груп і дає право приступити до експериментальних досліджень.

Слід зазначити, що для визначення професійної готовності до військової служби, фахових компетенцій, знань, навичок, вмінь майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ в процесі становлення майбутніх офіцерів-психологів як професіоналів своєї справи було задіяно понад 450 респондентів (курсанти психологи, студенти військової кафедри за курсом підготовки офіцерів запасу психологічного напрямку) [1; 4].

Під час третього етапу (червень 2019 р. – грудень 2020 р.) було сформульовано висновки дослідження, узагальнено і систематизовано його матеріали; окреслено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування

готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до військової служби.

Упровадження заходів формувального етапу експерименту відбувалось за рахунок організації в експериментальній групі (далі – ЕГ) спеціалізованого навчального курсу, використання інтерактивних форм, методів, освітніх ІКТ. Під час формувального експерименту активно застосовувались різноманітні засоби і методи педагогічного впливу, а також загальнонаукові теоретичні методи: абстракція, конкретизація, аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція і моделювання. Ми виходили з методу системності, що дозволяє охопити явища, які вивчаються, у всіх їх взаємозв'язках [4; 5].

Знання теоретичного матеріалу оцінювалось в експериментальних та контрольних групах на початку експерименту за результатами контрольного зрізу знань із навчальної дисципліни «Управління повсякденною діяльністю підрозділів» після вивчення першого модулю. Підсумковим результатом було зараховано результати рольової гри, яка проводилась після прочитаних лекцій повного навчального курсу «Управління повсякденною діяльністю підрозділів». Такі *критерії як мотивація, емоційна стабільність та витривалість, комунікативність*, визначались на початку експерименту як у каральних так і в експериментальних групах за результатами двох практичних занять з навчальної дисципліни «Управління повсякденною діяльністю підрозділів». Підсумковим результатом оцінки формуючого педагогічного експерименту були критерії (мотивація, емоційна стабільність та витривалість, комунікативність) стала рольова гра «Організація внутрішньої служби та побуту в підрозділі» з навчальної дисципліни «Управління повсякденною діяльністю підрозділів». Отримані результати представлено у таблиці 1.

Результати формування готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до військової служби (критерії оцінки) зображено графічно на рисунках 1, 2, 3.

Висновки. Як видно із проведеного аналізу складових готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до військової служби, саме: знання теоретичного матеріалу, мотивації, емоційної стабільності і витривалості, комунікативної середньо квадратичне результату на кінець експерименту показує збільшення показників на 10 % у експериментальних групах відносно контрольних при однакових показниках на початку експерименту 58,5%. Якісний показник у контрольній групі збільшився на 13,5%, а в експериментальній групі на 23,5%. Такі показники свідчать про ефективність

Таблиця 1

**Результати формування готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до
військової служби (критерії оцінки)**

№ п/п	Критерії оцінки	На початок експерименту		На кінець експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Знання теоретичного матеріалу	68	67	78	92
2	Мотивація	52	54	68	88
3	Емоційна стабільність та витривалість	54	53	72	93
4	Комунікативність	62	60	82	92
5	Середнє значення	58,5	58,5	75	91,25

розробленої нами педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до військової служби, та запропонованого дидактичного наповнення цієї моделі інноваційними педагогічними технологіями. Контрольними результатами стали підсумки рольової гри яка проводилась на навчальній дисципліні «Управління повсякденною діяльністю підрозділів».

**Рис. 1. Критерії оцінки готовності майбутніх офіцерів-психологів до
військової служби до початку експерименту.**

Рис. 2. Критерії оцінки готовності майбутніх офіцерів-психологів до військової служби на кінець експерименту.

Рис. 3. Середня оцінка критеріїв готовності майбутніх офіцерів-психологів до військової служби до початку експерименту

References

1. Bondarenko O. V. *Eksperymentalna perevirka formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy do profesiinoi diialnosti u viiskovykh litseiakh* [Experimental verification of the formation of the readiness of future officers of the Armed Forces of Ukraine for professional activity in military lyceums]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2020. No. 2. P. 131–141.
2. Krushelnyska O. V. *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific research] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Kondor, 2006. 206 p.

3. Petko L.V. Vyklyky XXI stolittia dlia osvithnoho prostoru Ukrainy. *Naukovi pratsi ChNU: nauk. zhurnal* [The challenges of educational space in the 21st century]. 2017. Issue 303. Vol. 291. Pp. 10–14 (Pedagogika).

4. Prokhorov O. A. *Eksperymentalna perevirka pedahohichnykh umov ta tekhnolohii hotovnosti maibutnikh ofitseriv do profesiinoi diialnosti na zasadakh pedahohichnoho menedzhmentu* [Experimental verification of pedagogical conditions and technology of readiness of future officers for professional activity on the basis of pedagogical management]. *Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. No. 27. P. 322–332.

5. Ryzhykov V. S. *Znachennia profesiinykh yakosti v tsilovii modeli navchalno-vykhovnoho protsesu pidhotovky viiskovykh* [The value of professional qualities in the target model of the educational process of military training]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: sotsialna robota*. 2017. No. 2. P. 61–64.

6. Tolok I. *Metodyka provedennia eksperymentalnoho doslidzhennia formuvannia psykhologo – pedahohichnoi kompetentnosti viiskovykh fakhivtsiv operatyvno – taktychnoho rivnia pidhotovky* [Methods of conducting experimental research on the formation of psychological and pedagogical competence of military specialists of operational and tactical level of training]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2012. Issue 33. P. 37–40. URI : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.

7. Bakhov I., Ryzhykov V., Kolisnyk O. Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol 7. No 4.38: Special Issue 38. P. 45–49.

8. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice. Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. EDEX, Madrid, España, 2018. P. 218–228

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

Анотація

УДК 378:355.014

Юрков Анатолій. Результати експериментальної перевірки формування готовності майбутніх офіцерів-психологів до служби у Збройних Силах України.

Основними завданнями експериментальної роботи були: перевірка виявлених на основі теоретичного аналізу педагогічних умов формування готовності майбутніх військових психологів до професійної діяльності у ЗСУ в процесі професійної підготовки; визначення динаміки формування готовності майбутніх офіцерів-психологів до військової служби у ЗСУ на основі розроблених критеріїв і показників; здійснення статистичної перевірки та підтвердження отриманих результатів експериментальної роботи; аналіз отриманих результатів і формулювання висновків та рекомендацій за результатами проведеного педагогічного дослідження.

Дослідження проводилось на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Військової академії (м. Одеса) та

кафедри військової підготовки Національного авіаційного університету. До експериментальної роботи залучено курсантів 3–4-х курсів, слухачів по підготовці офіцерів запасу, викладачів та офіцерів. Проведений аналіз складових готовності майбутніх офіцерів-психологів ЗСУ до військової служби, саме: знання теоретичного матеріалу, мотивації, емоційної стабільності і витривалості, комунікативної середньо квадратичне результату на кінець експерименту показує збільшення показників на 10% в експериментальних групах відносно контрольних при однакових показниках на початку експерименту 58,5 %. Якісний показник у контрольній групі збільшився на 13,5%, а у експериментальній групі на 23,5 %.

Ключові слова: експериментальна робота, готовність військових психологів, педагогічний експеримент, професійна підготовка.

Література

1. Бондаренко О. В. Експериментальна перевірка формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до професійної діяльності у військових ліцеях. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 131–141.
2. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
3. Петько Л.В. Виклики ХХІ століття для освітнього простору України. Наукові праці ЧНУ: наук. журнал / Чорном. Нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. кол.: О.П.Мещанінов (голова) [та ін.]. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14 (Педагогіка).
4. Прохоров О. А. Експериментальна перевірка педагогічних умов та технології готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності на засадах педагогічного менеджменту. *Збірник наукових праць Військового ін-ту Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2010. № 27. С. 322–332.
5. Рижигов В. С. Значення професійних якостей в цільовій моделі навчально-виховного процесу підготовки військових. Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Соціальна робота. 2017. № 2, С. 61–64.
6. Толок І. В. Методика проведення експериментального дослідження формування психолого – педагогічної компетентності військових фахівців оперативно – тактичного рівня підготовки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 33. С. 37–40. URI : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
7. Bakhov I., Ryzhykov V., Kolisnyk O. Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol 7. No 4.38: Special Issue 38. P. 45-49.
8. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice. Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. EDEX, Madrid, España, 2018. P. 218–228

The Dual Education System as a Key Element for Future Railway Experts at the Beginning of the 21st Century

Kovalenko Oleksandr

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7900-6226>

Kherson State University

Post-graduate student, Prof. Ye. Petukhov Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management (Ukraine, Kherson)

Abstract

The article deals with the dual education system as a key element for railway experts training at the beginning of the 21-st century. The author points out that the dual education system is of key importance for railway experts training as it provides balanced growth and in-depth knowledge of the major, develops the hard and soft skill of future specialists. It is stated that a similar system of education existed in Ukraine in the second half of the 21-st century. This system was rather successful and guaranteed new professional employees for the railway industry. The author demonstrates some information on the number of hours that were given for dual education in the past. The paper also draws out attention to the current situation in Ukraine, shows the main trends and the progress of the dual system of education nowadays. The author concludes that the most effective way of teaching future railway experts is to teach them in the enterprise giving more than 50% of total credits for practical, not theoretical courses. Thus, it is important to use historical experience and to implement it in the present education system.

Key words: a dual system of education, railway experts, hard skills, soft skills, training within the industry.

Introduction. Nowadays (at the beginning of the 21-st century) under the globalisation conditions future experts are to be competitive in the global labour market. The railway industry is one of the key industries in the Ukrainian economy. At present, railway experts' training is extremely relevant as old methods are not efficient and new trends are implementing rather slowly. One of the leading teaching methods worldwide is the dual education system which provides balanced experts training including future railway experts.

A lot of Ukrainian and foreign researchers investigated the problem of railway experts training: V. Bahlay, O. Bessarabova, O. Hruzdieva, I. Karapetiants, N. Labareshnykh, T. Marushchak, I. Skliarenko, E. Tumazu, Ya. Kharder, O. Khomuliak, T. Sharhun, E. Shefiieva, etc. The issues investigated by these scientists cover a wide range of problems such as railway experts training under globalisation conditions, reforming and modernisation of the Ukrainian education system, the comparative analysis of railway workers training in Ukraine and abroad, etc.

Problem statement. In recent decades the dual education system has been researched by various scientists using different approaches and trends. Thus, the dual education system as an adult education model was researched by M. Dernova (2014), the dual education system for skilled staff training as a way to reform higher educational institutions is investigated by R. Oleksenko (2017). O. Korkun, I. Korkun and O. Tsilnyk (2018) analyse the dual education system as a guarantee for workforce capacity. O. Boltianskyi and N. Boltianska (2020) cover the problem of the dual education system as a way to professional mobility of graduates in higher educational institutions.

However, the dual education system in the railway industry has still been understudied. The papers which cover the mentioned above problem include an article by L. Polishchuk (2018) who investigate the implementation of the dual education system for railway staff training; the work by V. Bakatanova and V. Bahlay (2018) who highlight an expert evaluation of the dual education system in a work training centre; a collective work by S. Panchenko, S. Prikhodko, O. Kameniev, A. Lapko, L. Vasyleha, Yu. Tereshchenko (2020) who research the prospective growth of the dual education system for railway highly trained professionals training.

The article aims to investigate the practice of the implementation of the dual education system in vocational educational institutions in Ukraine which train future railway experts.

The materials and the results of the research. The term "dualism", "dual", "duality" (from Latin "dualis" – dual) is widely used in various fields of knowledge (philosophy, politology, economics, social and natural sciences). In educational sciences "dual education system" was first used in Germany in the mid-60s for a new form of professional education which later were widespread in other German-speaking countries (Austria, Switzerland). The dual education system is defined as a system that combines training in a vocational educational institution and at the enterprise [1].

One of the countries where the dual education system has been widespread for several decades is Germany. The dual education system is supported by the government there. The main enterprise which prepares future railway workers is a state-owned private company "Deutsche Bahn". The enterprise implements the dual education system to recruit new employees and to upgrade the qualification of the employed staff. The governmentally

supported program "Chance Plus" allows school leavers who were not able to enrol on any educational institution to get a vocational education at railway enterprises [7, p. 39].

In Ukraine, railway experts training at the enterprises existed in the second half of the 21-st century and was considered highly efficient. In the mentioned above period, the necessity of railway staff training at the enterprises was caused not because of the growth of the education system but due to the lack of new employees for the railway industry because of the fast development of the railway industry [10, p. 223].

This period was highlighted by the new document which regulated the training for railway staff at the enterprises titled "Requirements for academic syllabi and curriculum for training and upgrading qualifications of the staff at the enterprises" (1983). The main points of the document are the following: common requirements to the knowledge and skills of employees of the same qualification category not depending on the form of study; the continuity between the basic railway education and further qualification upgrade of the staff. The training of new employees at the enterprise lasted 22 weeks (5 months) having 875 hours in total. The most amount of hours (486) was given for training with industry (TWI). TWI took place within the whole period of learning except the last week of study where students had consultations and final exams. The part of the training was titled special courses and it took 210 hours and lasted from the first up to the fifteenth week of study. Basic technical courses took place from the first up to the fifteenth week of study as well. The weekly academic load was limited to 41 hours per week during the whole period of study except the last week [4, p. 140].

In those years, the curriculum for training new workers at the enterprise (in particular, future railway experts) included not only theoretical but also TWI training. The TWI training programme, as a rule, was formed based on qualification characteristics, syllabi and curriculum.

The TWI training programme was intended to reveal the content of training in training workshops and production facilities, at the testing grounds, as well as at the workplaces of the enterprise. In addition to acquiring professional knowledge, during the training students learnt work requirements on the railway transport, staff in-house rules, sanitary and safety rules on the railroad, work safety instructions, functional statements for railway professions and other occupational instructions of the railway industry.

In the 80s of the 21-st century "Requirements for academic syllabi and curriculum for training and upgrading qualifications of the staff at the enterprises" regulated the content and the volume of the academic materials which are necessary for training and upgrading qualification of experts from the basic to the highest level. The initial syllabi and curriculums were designed for the initial level training. The term of study could not be more than 6 months. The academic syllabi and curriculums for the next categories include only necessary extra knowledge, skills and abilities for each profession. If the volume of the next programme was not big enough then it was possible to combine two categories. Academic syllabi also were designed considering previous knowledge, skills and abilities which had been obtained during secondary education [9].

At the current stage in Ukraine, the dual education system was piloted within 2015-2017. At that time the pilot project was done based on the following educational institutions: The Kyiv higher vocational school No.33 (occupation "Cook"), The Lviv higher art vocational school (occupation "House painter"), Zaporizhzhia higher machine-building vocational school (occupation "Turner").

The first graduation of three experimental groups proved positive results of the dual education system – up to 97% increase of employment, the quality of training increased up to 12-17%, additional financial benefits – up to 50 thousand hryvnias in each educational establishment, the decrease of expenses for utilities and other expendable supplies and materials, more stable and mutually winning relationships with employers [3].

Joint-stock company (JSC) "Ukrzaliznytsia" started implementing the dual education system in 2018. It was used for skilled workers training together with the vocational educational institutions according to the order of 22 September 2018 No. 600 "About implementation of the elements of the dual education system into the vocational educational training". This project involves 4 regional branches of JSC Ukrzaliznytsia: Pivdenna Zaliznytsia (The Southern Railroad), Odeska Zaliznytsia (Odesa Oblast Railroad), Pivdenno-Zakhidna Zaliznytsia (The Southern-Western Railroad), Prydniprovska Zaliznytsia (The Dnieper Region Railroad) and 6 vocational educational institutions: Liubotyn Vocational Lyceum, Znamianka Vocational Lyceum, the Kudriashov higher vocational school (in Kyiv), the Koziatyn higher regional vocational school, Melitopol comprehensive vocational centre,

Kyryvi Rih vocational Lyceum of transport and metallurgy. The initial project included students. For further development in 2019–2020 JSC "Ukrzaliznytsia" engaged 14 vocational educational institutions as well all branches of JSC and the branch "Pasazhyrska kompaniia" (Passenger Company") [2].

Nowadays, the dual education system of Ukraine is at the stage of establishment and implementation but it is possible to define the main ways of application of dual educational techniques. It could be done either by having the part of laboratory classes, practical lessons and/or seminars at the enterprises or by making individual projects which are connected with the operation of the branch where students have dual learning. The latter can be fulfilled through term papers, research technical papers, diploma papers, etc. [5, p. 40].

To our mind, taking into account the previous historical background, it would make sense to arrange future railway experts training at enterprises with the participation of the employees who work at the enterprise. TWI has to take more than half of the total teaching hours. Such an approach provides balanced acquirement by competencies as well as communicative skills, teamwork, critical thinking, etc.

Conclusions. To summarize, it is possible to say that at the beginning of the XXI century the dual education system is a key element for future railway experts training. The pilot project as to the implementation of the dual education system in vocational educational institutions is the beginning of the transition to the dual system of education in various field of knowledge, including the railway industry. The process of the implementation of the dual education system for future railway experts has a lot of advantages which were mentioned in the article. But it has as well several challenges which are as follows: scheduling of academic hours between an educational institution and the enterprise, establishing of special academic departments at the enterprise which are responsible for teaching, labour expenses for those railway employees at the enterprise who are engaged in training of students, the shortage of academic workload in educational establishments, etc. all of the above have to be discussed with stakeholders, community and be regulated by the government.

References

1. Boychevska I. *Rol systemy dualnoii osvity u profesiyniy pidgotovtsi molodi u Nimechchyni* [The role of the dual education system in a professional training of the youth in Germany]. *Studies in Comparative Education*, 2009. No. 2. URL : <http://pps.udpu.edu.ua/article/view/18067>

2. *Dualna osvita u zaliznychniy haluzi* [Dual education system in the railway industry]. URL : <https://www.railinsider.com.ua/v-uz-rozpovily-yak-vprovadzhuyetsya-dual>

3. *Dualna osvita* [The dual education system]. URL : <http://www.mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/dualna-osvita>

4. Rjvalenko O. M. *Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv zaliznychnoho transportu na pdpriemstvakh Ukrainy (80-ti – pochatok 90-kh rr. XX st.)* [Future railway experts training at the enterprises of Ukraine (80-s – the beginning of the 90-s of the XX century)]. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku osvity ta upravlinnia navchalnymy zakladyamy*: the proceedings of the VI Ukrainian (with a foreign participation) scientific-practical conference (20 November 2020, Kherson). Kherson: KVNZ "Khersonska academia neperevnoi osvity", 2020, Vol. I. Pp. 137–141.

5. Panchenko S., Prykhodko S., Kameniev O., Lapko A., Vasyleha L., & Tereshchenko Yu. Prospects for the development of dual education in the preparation of highly qualified specialists in railway transport. *New Collegium*, 2020. No. 1. Pp. 36–47. doi : <https://doi.org/10.30837/nc.2020.1.36>

6. Petko L. V. *Vyklyky XXI stolittia dlia osvithnoho prostoru Ukrainy. Naukovi pratsi ChNU: nauk. zhurnal* [The challenges of educational space in the 21st century] / Chornom. Nats. un-t im. Petra Mohyly; red. Kol.: O.P.Meshchaninov (holova) [ta in.]. – Mykolaiv: Vyd-vo ChNU imeni Petra Mohyly, 2017. Issue 303. Vol. 291. Pp. 10–14 (Pedahohika).

7. Sliusarenko N. V., Kovalenko A. N. *Podgotovka spetsialistov zheleznodorozhnogo transporta: mezhdunarodnyy opyt* [Training of Railway Transport Specialists: International Experience]. *Doklady Kazakhskoy akademii obrazovaniya* / redkol. Kusainov (glava) i dr. Astana, 2018. No. 5. Pp. 38-46.

8. Slyusarenko N. V., Soter M. V. *Problemy movnoi pidhotovky v tekhnichnykh zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy (pochatok XXI stolittia)* [Problems of language training in technical institutions of higher education of Ukraine (beginning of the 21st century)]. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku osvity ta upravlinskoi diialnosti: mat. V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (12–13 veresnia 2019 r.)* Kherson : KVNZ "Khersonska akademiia neperervnoi osvity", 2019. P. 183–186.

9. *Trebovaniya k razrabotke uchebnykh planov i programm dlya podgotovki i povysheniia kvalifikatsii rabochykh na proizvodstve: ot 19 yanvarya 1983 goda* [Requirements for the development of curricula and programs for training and advanced training of workers in production: January 19, 1983]. URL: <http://docs.cntd.ru/document/420273676>

10. Shepelev I. A. *Problema povysheniya kvalifikatsii i podgotovki novykh kadrov dlya zheleznodorozhnoy otrasli SSSR v usloviyah ee modernizatsii (1965-1985 gg.)* [The problem of advanced training and training of new personnel for the USSR railway industry in the context of its modernization (1965–1985)]. Tambov: Gramota, 2017. No. 4. Pp. 223–226.

11. Pet'ko L. Global educational trends in the Ukrainian space. Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. Cartero Publishing House, Madrid, España, 2018. P. 226–232.

12. Slyusarenko N., Soter M. The Webquest as a Means of Improving the Efficiency of Students' Foreign Language Training of Ukrainian Technical Institutions of Higher Education (Beginning of the 21st Century). *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (April/June). No. 2. Pp. 94–104. Doi: https://doi.org/10.32370/IA_2020_06_13

13. Ternopilska V. I., Andruschenko I. S. Features of Formation of Future Radio-Electronic Specialists' Technical Competence. *Intellectual Archive*. 2015. Volume 4. No. 6 (November). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. Pp. 114–119.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 378:656.2-051(477.7)(09)«19/20»(043.3)

Коваленко Олександр. Дуальна освіта як ключовий елемент підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту на початку XXI століття

У статті досліджується система дуальної освіти як ключовий елемент підготовки фахівців залізничного транспорту на початку XXI століття. Автор зазначає, що система дуальної освіти є ключовою для підготовки спеціалістів залізничного транспорту, оскільки вона забезпечує збалансований розвиток та глибокі знання за фахом, розвиває тверді та м'які навички майбутніх фахівців. Зазначається, що подібна система освіти існувала в Україні у другій половині XX століття. Ця система була досить успішною і забезпечувала залізничну галузь новими спеціалістами. У статті надається інформацію щодо кількості годин, які відводились на дуальну освіту в минулому столітті. Акцентовано увагу на сучасну ситуацію щодо дуальної освіти в Україні, висвітлюються основні тенденції та прогрес дуальної системи освіти в наш час. Зроблено висновок, що найефективніший спосіб навчання майбутніх фахівців залізничної галузі – це їх навчання на підприємстві, виділяючи більше 50% загальної кількості годин підготовки для практичних, а не теоретичних курсів. Отже, важливо використовувати минулий досвід та впроваджувати його в сучасну систему освіти.

Ключові слова: дуальна система освіти, фахівці-залізничники, тверді навички, м'які навички, виробниче навчання.

Література

1. Бойчевська І. Роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді у Німеччині. *Studies in Comparative Education*, 2009. № 2. URL : <http://pps.udpu.edu.ua/article/view/18067> (дата звернення: 15.05.2021).

2. Дуальна освіта у залізничній галузі. URL : <https://www.railinsider.com.ua/v-uz-rozpovily-yak-vprovadzhuyetsya-dual> (дата звернення 19.05.2021).

3. Дуальна освіта. URL : <http://www.mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/dualna-osvita> (дата звернення 19.05.2021).

4. Коваленко О. М. Підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту на підприємствах України (80-ті – початок 90-х рр. XX ст.). *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матеріали VI Всеукраїнської (з іноземною участю) науково-практичної конференції (20 листопада 2020 року, м. Херсон). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Ч. I. С. 137-141.

5. Панченко С., Приходько С., Каменев О., Лапко А., Василега Л. & Терещенко Ю. Prospects for the development of dual education in the preparation of highly qualified specialists in railway transport. *New Collegium*, 2020. № 1. С 36–47. UR:<https://doi.org/10.30837/nc.2020.1.36>

6. Петько Л. В. Виклики ХХІ століття для освітнього простору України. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т імені Петра Могили; ред. кол. : О. П. Мещанінов (голова) [та ін.]. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14.

7. Слюсаренко Н. В., Коваленко А. Н. Подготовка специалистов железнодорожного транспорта: международный опыт. *Доклады Казахской академии образования*. Астана, 2018. № 5. С. 38–46.

8. Слюсаренко Н., Сотер М. Проблеми мовної підготовки в технічних закладах вищої освіти України (початок ХХІ століття) / Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності: мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (12-13 вересня 2019 р., м. Херсон) / за ред. Кузьменка В., Слюсаренко Н.: у II ч. Ч. II. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. С. 183–186.

9. Требования к разработке учебных планов и программ для подготовки и повышения квалификации рабочих на производстве: от 19 января 1983 года. URL : <http://docs.cntd.ru/document/420273676> (дата звернення 20.04.2021).

10. Шепелев И. А. Проблема повышения квалификации и подготовки новых кадров для железнодорожной отрасли СССР в условиях ее модернизации (1965-1985 гг.). *Грамота*, 2017. № 4. С. 223–226.

11. Pet'ko L. Global educational trends in the Ukrainian space. Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. Cartero Publishing House, Madrid, España, 2018. P. 226–232.

12. Slyusarenko N., Soter M. The Webquest as a Means of Improving the Efficiency of Students' Foreign Language Training of Ukrainian Technical Institutions of Higher Education (Beginning of the 21st Century). *Intellectual Archive*. Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (April/June). No. 2. Pp. 94–104. DOI: https://doi.org/10.32370/IA_2020_06_13

13. Ternopil'ska V. I., Andruschenko I. S. Features of Formation of Future RadioElectronic Specialists' Technical Competence. *Intellectual Archive*. 2015. Volume 4. No. 6 (November). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. PP. 114–119.

Research of Artistic and Creative Activity as a Means of Forming the Humanistic Culture of Students

Qian Kai

*Postgraduate student of the Department of Social Pedagogy
Dragomanov National Pedagogical University (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The article considers artistic and creative activity as an important tool of students' humanistic culture formation. It is noted that artistic and creative student activity is determined by subjects' specifics and the conditions in which they are realized. Considerable emphasis is also placed on understanding artistic and creative activities as necessary conditions that effects efficiency of the training process which promotes development of students' motivation for learning, emotional and figurative spheres of their personalities, creative potential, humanistic culture. Humanistic culture is defined as integral personal education of the student in a set of humanistic norms, values, ways of behavior adopted in society. It is substantiated that the formation of humanistic culture is a complex, step-by-step process of personality development of a future specialist. It turned out that artistic and creative activity is a social process associated with spiritual and practical activities of the youth which encourages them to transform the content of the activity and its humanistic orientation in emotional and figurative forms, provides aesthetic perception of the reality; it provides implementation of culturological function and is manifested in their ability to create culture; it is a socio-psychological phenomenon that determines the emotional and aesthetic activity of the youth.

It is established that artistic and creative activity develops a students' complex ability to create products of artistic and creative activities (ability to artistically and figuratively perceive the world, which combines objects and subjects and attitude to them; ability to create artistic reality: visual, subject-imitation that evoke empathy and compassion of the subject). Emphasis is placed on problem-based learning as one of the most effective methods to manifest intellectual and creative abilities of students, creativeness in independent activity, confidence and ability to work creatively. It is determined that effective means of forming a humanistic student culture of the youth is an imitation (modeling) technology associated with modeling of situations of future professional activity in educational process.

Keywords: artistic and creative activity, humanistic culture, student, personality.

Актуальність. Сучасні вимоги до підготовки майбутніх фахівців зумовлюють необхідність розвитку у них ціннісної сфери, гуманістичної культури, морально-духовних якостей. З огляду на це, теорія і практика виховання розглядає різні точки зору дослідників щодо формування гуманістичної культури студентської молоді, зокрема, й щодо ролі художньої освіти у цьому процесі. Нині освіта в системі підготовки майбутніх фахівців має, з одного боку, забезпечити розмежування специфічних принципів, методів, які обґрунтовують ефективність художньо-професійної підготовки, а з іншого боку, на належному рівні сформувати основу їх творчого потенціалу, враховувати вплив художньо-творчої діяльності на формування у них гуманістичної культури.

Мета статті – розкрити особливості художньо-творчої діяльності як засобу формування гуманістичної культури студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Утвердження парадигми гуманістичного виховання простежується у працях М. Бахтіна, І. Беха, М. Кагана, В. Кан-Каліка, В. Караковського, Л. Масол, А. Москальової, Л. Петько, В. Рогової, В. Сухомлинського, В. Тернопільської, Г. Шевченко та ін. Водночас й досі малодослідженим залишається питання художньо-творчої діяльності як засобу формування гуманістичної культури студентів.

Виклад основного матеріалу. *Гуманістичну культуру розуміємо як інтегральне особистісне утворення студента в сукупності гуманістичних норм, цінностей, способів поведінки, прийнятих у соціумі.* Гуманістична культура характеризується гуманістичною освіченістю, гуманістичною позицією та гуманістичною поведінкою студента.

Художньо-творча діяльність як засіб формування гуманістичної культури студентів є вираженням їх активності й спрямовується певними мотивами для досягнення конкретної мети. Вона є складним усвідомленим поліструктурним утворенням. Продуктом художньо-творчої діяльності виступають специфічні духовно-естетичні цінності (твори мистецтва). На думку М. Когана, розуміння специфіки художньо-творчої діяльності [2] лежить в структурі людської психіки, яка здатна до художньо-образного відтворення реальності. Естетика називає цю здатність людської психіки образним мисленням, творчою фантазією, емоційним самовираженням, художньо-образним відображенням об'єктивної реальності, її духовно-практичним освоєнням. Всі механізми людської психіки діють спільно, нероздільно, знаходячись в синкретичній єдності, відрізняючись один від одного тільки в теоретичному аналізі. Своєю чергою, виходячи поза межі реального світу уяви, людина в процесі художньо-творчої діяльності зберігає вірність реальності, оскільки така діяльність організовує свою поведінку за її законами. І перший із них, на думку М. Когана, – різнобічність реального життя, яке пов'язує в одну систему працю, пізнання, спілкування й ціннісні орієнтації людини [2]. У даному аспекті художньо-творча діяльність моделює цю систему, зокрема, виступає як особлива, специфічна форма практичної діяльності, особлива форма спілкування людей, особлива форма пізнання та особлива форма її ціннісних орієнтацій. Саме ця єдність і трактується як художність.

Художність є духовно-матеріальною сутністю, що виявляється в художній творчості індивіда, матеріалізується в продуктах його творчості. Художньо-творча діяльність об'єднує всі види людської діяльності, в ній інтегруються і поєднуються енергії пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, перетворювальної та діяльності спілкування. Отже, специфіка художньо-творчої діяльності виражається саме в художньо-образному освоєнні дійсності індивідом та дозволяє зрозуміти єдність пізнання, творчості й самовираження.

Художньо-творча діяльність характеризується такими ознаками: 1) вона є соціальним процесом, пов'язаним із духовно-практичною діяльністю юнаків і дівчат, спонукає їх до перетворення змісту діяльності, її гуманістичної спрямованості в емоційно-образних формах та забезпечує естетичне сприйняття дійсності; 2) забезпечує реалізацію культурологічної функції та виявляється у їх здатності творити культуру; 3) є соціально-психологічним явищем, що визначає емоційно-естетичну активність юнаків і дівчат; 4) розвиває комплексну здатність їх особистості до створення продуктів художньо-творчої діяльності (здатність до художньо-образного освоєння світу, в якому поєднуються об'єкти і суб'єкти, ставлення до них; здатність до створення художньої реальності: наочної, предметно-імітаційної, що викликають співпереживання й співчуття суб'єкта). Зазначимо, що художньо-творча діяльність є особливим видом діяльності студентської молоді в якій вона, самовиражаючись, саморозвиваючись, створює духовні цінності, які мають як об'єктивно-суспільну так і суб'єктивно-особистісну значущість.

Художньо-творча діяльність студентів зумовлена специфічністю суб'єктів і умов, в яких вона відбувається та здійснюється в умовах освітнього процесу ЗВО, коли провідною є навчально-професійна діяльність. Так, процес навчання і процес художньо-творчої діяльності взаємопов'язані (навчання є підґрунтям для художньо-творчої діяльності студентів, а художньо-творча діяльність є необхідною умовою ефективності процесу навчання та сприяє розвитку мотивації навчання, формує і розвиває емоційно-образну сферу, творчий потенціал студентів, особистісні новоутворення, гуманістичну культуру). Наголосимо, що художньо-творча діяльність, перш за все, є позааудиторною, яка не регламентується і не спрямовується, а має добровільний характер, здійснюється за власним вибором студента, планується із

врахуванням його індивідуальних інтересів, схильностей і здібностей. Художньо-творча діяльність студентів може бути також як автономною (не пов'язаною із навчальним процесом і залежною від нього, так і відбуватися безпосередньо у процесі навчання, який визначає її характер і зміст). Активна участь студентів у такій діяльності сприяє розвитку у них творчого потенціалу і гуманістичної культури.

Варто зазначити, що розвиток художньо-творчого потенціалу студентів багато в чому залежить від розкриття закладених у них можливостей здійснювати художньо-творчу діяльність, яка тісно пов'язана зі знанням та емоційним компонентами та загальною культурою особистості. Під впливом умов освітнього середовища формується потреба художньо-творчої інтерпретації отриманих знань. Відтак, розвиток художньо-творчого потенціалу особистості студентів залежить від створення у вищому педагогічному закладі атмосфери творчості, відкритості та позитиву. Така атмосфера сприяє розвитку у студентів самостійності, активного пізнання нового, застосування отриманих знань на практиці. Основою для активізації художньо-творчого потенціалу майбутніх фахівців у процесі педагогічної підготовки є інтелект, рівень знань, уява та емоції.

Також у сучасних реаліях підготовки майбутніх фахівців-художників проблемне навчання є одним із дієвих методів прояву інтелектуальних творчих можливостей, творчої активності в самостійній діяльності, впевненості та вмінь творчо працювати. Через що, проблемне навчання характеризується залученням студентів до вирішення певних художньо-творчих проблем. Сюди ж відносимо і контекстне навчання, науково-дослідну роботу, ділові ігри. Як показує досвід, розвиток художньо-творчої активності студентів потребує застосування адекватних технологічних засобів. В якості такого засобу сучасними дослідниками пропонується імітаційна (моделююча) технологія, пов'язана з моделюванням в освітньому процесі ситуацій майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна цінність імітаційної технології для розвитку художньо-творчої активності студентів у професійній мистецькій освіті полягає в наступному: скорочується розрив між професійною освітою та професійною діяльністю; сприяє баченню перспективи майбутньої професійно-мистецької діяльності, реалізує ідею прогностичності освіти. Ефективними є методи імітаційної технології, застосування

яких у професійно-мистецькій освіті є найбільш доцільними для розвитку художньо-творчої активності студентів. Це, наприклад, кейс-метод, мозковий штурм, дискусійний клуб, складання портфоліо творчих робіт, проходження практики в загальноосвітніх установах тощо.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в презентованій роботі ми здійснили аналіз стану розвитку художньо-творчої діяльності особистості в естетичному, психологічному, педагогічному контекстах. Художньо-творчу діяльність розглядаємо як ефективний засіб формування гуманістичної культури студентської молоді, важливу складову цілісної гуманістично орієнтованої моделі вищої освіти. Включення студентів у художньо-творчу діяльність розширює їх життєвий та художній світогляд, підвищує рівень їх емоційної сприйнятливості, розвиває здатність до оцінювання естетичних явищ, активізує художньо-креативні здібності, спричиняє збудження у них відчуття естетичної насолоди від художньої творчості.

References

1. Bakulina O. S., Ternopiljska V. I. *Osoblyvosti zastosuvannja osvitnikh tekhnologij u formuvanni mobilnosti studentiv* [Features application of educational technologies in formation of mobility students]. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends*: Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. Pp. 370–385.
2. Kagan M. S. *Filosofiya kul'tury* [Philosophy of culture]. SPb. : Petropolis, 1996.
3. Ternopiljska V.I. *Teoretychni zasady realizaciji cinnisnogho pidkhodu u vykhovanni osobystosti* [Theoretical bases of realization of the value approach in education of the person]. *Novi tekhnologiji navchannja*, 2016. Iss. 88. Pp. 118–121.
4. Ternopiljska V. I., Kolomijecj T. V., Piontkivsja I. O. *Dovidnyk z vykhovnoji roboty zi studentamy* [Handbook of educational work with students]. Ternopilj : Navchaljna knygha. Boghdan, 2014.
5. Ternopiljska V. I. *Modeljuvannja procesu formuvannja samoosvitnjoji kompetentnosti majbutnikh fakhivciv* [Modeling the process formation of self-educational competence of future specialists]. *Pedagoghichna osvita: teorija i praktyka. Psykholohija. Pedagoghika*, 2016. No. 25. Pp. 16–22.
6. Bakhov I., Brovko K., Ternopilska V., Chernukha N., Zagorodnya A. Research of motives for formation of corporate culture of students in the context of the paradigm of cognitive psychology. *Journal of Advanced Pharmacy Education and Research*, 2020. No. 10(2). Pp. 195–202.
7. Brovko K., Ternopilska V., N. M. Chernukha N., Zagorodnya Z., Bakhov I. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research*. Apr–Jun 2020. Vol 10 . Issue 2. Pp. 195–202.

8. Kostenko D., Karam Ah., Honchar L., Ternopil'ska., Chernukha N. Cross-cultural competence of personality and adaptation to polycultural environment: approaches and techniques. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada), 2019. Vol. 8 (October/December). No. 4. Pp. 338–357. https://doi.org/10.32370/IA_2019_12_25

9. Pet'ko L. V. Brainstorming and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university (for the specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design») // Economics, management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. P. 214–217.

10. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 272–276.

11. Pet'ko L.V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university for students of specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design» // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. – P. 466-471.

12. Turchynova G, Pet'ko L., Novak T. The Rose "Ophelia" and Flower Symbolism in "Hamlet". *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2021. Vol. 10. No. 1. (January/March). Pp. 68–93. https://doi.org/10.32370/IA_2021_03_10

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 378.14

Цянь Кай. Дослідження художньо-творчої діяльності як засобу формування гуманістичної культури студентів.

У статті розглядається художньо-творча діяльність як важливий засіб формування гуманістичної культури студентів. Зазначено, що художньо-творча діяльність студентів зумовлена специфічністю суб'єктів і умов, в яких вона відбувається. Наголошено на художньо-творчій діяльності як необхідній умові ефективності процесу навчання, яка сприяє розвитку у студентів мотивації до навчання, емоційно-образної сфери, творчого потенціалу, гуманістичної культури.

Ключові слова: художньо-творча діяльність, гуманістична культура, студент, особистість.

Література

1. Бакуліна О. С., Тернопільська В. І. Особливості застосування освітніх технологій у формуванні мобільності студентів / Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends: Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. Pp. 370–385.

2. Каган М. С. Философия культуры. СПб. : Петрополис, 1996. 416 с.

3. Тернопільська В. І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу у вихованні особистості. *Нові технології навчання*. 2016. Вип. 88. Ч. 2. С. 118–121.

4. Тернопільська В. І., Коломієць Т. В., Піонтківська І. О. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2014. 264 с.
5. Тернопільська В. І. Моделювання процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. № 25. С. 16–22.
6. Bakhov I., Brovko K., Ternopilska V., Chernukha N., Zagorodnya A. Research of motives for formation of corporate culture of students in the context of the paradigm of cognitive psychology. *Journal of Advanced Pharmacy Education and Research*. 2020. No. 10(2). P. 195–202.
7. Brovko K., Ternopilska V., N. M. Chernukha N., Zagorodnya Z., Bakhov I. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research*. Apr–Jun 2020. Vol 10 . Issue 2. Pp. 195–202.
8. Kostenko D., Karam Ah., Honchar L., Ternopilska V., Chernukha N. Cross-cultural competence of personality and adaptation to polycultural environment: approaches and techniques. *Intellectual Archive*. Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). 2019. Vol. 8 (October/December). No. 4. Pp. 338–357. https://doi.org/10.32370/IA_2019_12_25
9. Pet'ko L.V. Brainstorming and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university (for the specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design») // Economics, management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. P. 214–217
10. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 272–276.
11. Pet'ko L. V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university for students of specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design» // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. P. 466–471.
12. Turchynova G, Pet'ko L., Novak T. The Rose "Ophelia" and Flower Symbolism in "Hamlet". *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2021. Vol. 10. No. 1. (January/March). Pp. 68–93. https://doi.org/10.32370/IA_2021_03_10

Theoretical and Methodological Aspects of Music Teacher's Professional Training in Higher Education Institutions

Kondratiuk Olena

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4369-9734>

Postgraduate student

Dragomanov National Pedagogical University (Kyiv, Ukraine)

Abstract

The article considers the main aspects of professional and pedagogical training of a teacher of music disciplines in higher education institutions and reveals its educational functions in the artistic and pedagogical process. The specifics of the professional activity of a music teacher are outlined, the approaches of scientists to the condition and ways to improve it are presented. The connection between the theoretical and practical training of a music teacher and the real specifics of future pedagogical activity is established. The scientific directions, focused mainly on the specifics of musical activity, providing improvement of preparation of teachers of musical art for work in general education system are investigated. Identified the methodological approaches. Emphasized the importance of musical and pedagogical knowledge of a music teacher, the interdependence of his theoretical training and performance practice. Scientific sources are analyzed, where the methodological aspect in the system of training future art specialists is considered. Revealed the necessity of forming and further improvement of artistic, pedagogical and performing training students as the essence of pedagogical skill of the future teacher of musical disciplines.

Key words: teacher of music disciplines, methodical training, professional activity.

Актуальність. На сучасному етапі модернізації вищої освіти особливої актуальності набуває потреба у формуванні викладача вищої школи, здатного мобільно вирішувати професійні завдання, готового творчо працювати в освітніх закладах різного типу. Адаптація майбутнього професіонала до мінливих умов в освітній системі, конкурентоспроможність фахівця на ринку праці значною мірою зумовлені оновленням змісту навчання майбутніх викладачів музичних дисциплін, та його спрямуванням на формування методичної культури студентів вищих музично-педагогічних закладів освіти [10, с. 46; 13; 14; 17; 20; 21; 22].

На сьогодні вчені по-різному підходять до питання професійної підготовки викладачів музичного мистецтва. Аналіз наукових джерел показує, що її вдосконалення відбувається за такими напрямками: 1) впровадження комплексного, інтегрованого, інтерактивного підходів в процесі професійного навчання; 2) внесення позитивних змін у зміст професійної підготовки; 3) врахування специфіки уроків музичного мистецтва у загальноосвітніх школах та, відповідно, особливостей практичної діяльності викладачів музичного мистецтва; 4) дослідження конкретних аспектів професійної підготовки.

Мета статті: висвітлити основні теоретико-методичних аспекти професійно-педагогічної підготовки викладача музичних дисциплін у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових дослідженнях Е. Б. Абдулін, О. А. Апраксина, Л. Г. Арчажникова, Д. Б. Кабалевський, Н. П. Шишлянникова та ін. зазначають, що для поліпшення якості професійної підготовки викладача музичних дисциплін необхідне врахування особистісного напрямку його розвитку, в якому виявляються першорядні мотиви фахівця, наявні навички і вміння, досвід для майбутньої музично-педагогічної діяльності [6, с. 18–22]. Проблемам професійної підготовки вчителя музичного мистецтва присвячені дослідження Ю. Б. Алієва, Е. Б. Абдулліна, Г. М. Ципіна, Н. П. Шишлянникової, Щолокової та ін.

Одним із важливих аспектів професійної підготовки майбутнього учителя є забезпечення педагогічної взаємодії між об'єктом і суб'єктом в навчальному процесі. Важливу роль відіграє розвиток музичних і педагогічних знань учителя музики, взаємозумовленість його теоретичної підготовки та виконавської практики, рівень музично-педагогічної готовності. Саме професійна підготовка педагогів, на думку О. О. Абдулліної, «є важливим чинником підвищення рівня науки і культури, духовною основою суспільства» [3, с. 73–76].

Психологи Б. М. Теплов, Е. В. Бондаревська, С. Л. Рубінштейн у своїх працях розглядали процес взаємодії і спілкування в ході професійної педагогічної діяльності. У своїх дослідженнях вони підкреслювали, що набутий досвід взаємодії індивіда з навколишнім світом найбільш важливий, адже завдяки цьому утворюються навички спілкування з дітьми і педагогами, будуються професійні відносини [8, с. 61–64]. Для того, щоб професійна підготовка була ефективна, важливо розширювати професійні погляди, розвивати інтерес до педагогічної діяльності та до обраної професії.

Таким чином, основними психологічними аспектами в професійній підготовці учителя є взаємозв'язок практичного і теоретичного мислення, вміння правильно організувати свою творчу діяльність. О. О. Абдулліна підкреслювала, що професійна підготовка майбутнього учителя музики повинна мати всебічну спрямованість, знання не тільки у своїй майбутній професії, а й в галузі педагогічної взаємодії, історії мистецтва тощо [3, с. 73–76].

Виклад основного матеріалу. Теоретичні та практичні досягнення загальної педагогіки та педагогіки мистецтва мають значний вплив на розвиток мистецької освіти. Процес професійної підготовки вчителів музичного мистецтва базується на загальних методологічних засадах. Багато загальнопедагогічних проблем, пов'язаних з організацією та особливостями навчального процесу, знайшли своє відображення у сфері викладання мистецьких дисциплін. Це зумовило існування певних напрямків для вдосконалення підготовки вчителів музики до роботи в загальноосвітній системі, орієнтованих головним чином на специфіку музичної діяльності. Один з таких напрямків – інтегративний підхід Н. П. Шишлянникової, який передбачає, що професійна підготовка педагога-музиканта включає в себе музично-виконавську, музично-теоретичну та музично-педагогічну підготовку [16, с. 38–41]. Точка зору автора полягає не просто у констатуванні факту, що виходить із переліку навчальних музичних дисциплін, а у встановленні повноцінних міждисциплінарних зв'язків, що значно підвищує якість професійної підготовки майбутніх фахівців. У той же час ця проблема в межах музичної освіти реалізується шляхом пошуку оптимального співвідношення та взаємозв'язку виконавської, теоретичної та педагогічної підготовки. З цією метою у закладах розроблені оптимальні навчальні плани для створення та забезпечення зв'язку між різними музичними дисциплінами.

Однак існує проблема встановлення міждисциплінарних зв'язків між наявними музичними та загальними предметами, яку на даний час майже неможливо вирішити, оскільки для цього потрібно не тільки зближення робочих програм дисциплін, а й наявність у педагогів закладу вищої освіти міжпредметних компетенцій.

Ще одним прикладом адаптації загальних положень педагогічної науки є запровадження інтерактивного підходу. Так, Є. В. Димченко пише, що його застосування у підготовці майбутніх вчителів музики дозволить їм набути здатності відстоювати свою точку зору та самостійно «здобувати» знання [7, с. 208–211]. З цим не можна не погодитись, оскільки суспільство зараз зацікавлене у поколінні творчих викладачів, здатних активно брати участь в інноваційних освітніх процесах. Учитель, який здатний самостійно знаходити нестандартні, принципово нові рішення професійних проблем, стає основною фігурою модернізації освіти.

Також необхідно встановити зв'язок між теоретичною й практичною підготовкою викладача музичного мистецтва та реальною специфікою його майбутньої роботи. Тому вивчення особливостей сучасних уроків музики та, відповідно, специфіки музично-педагогічної діяльності вчителя заслуговує на особливу увагу.

Наукові дослідження, присвячені вивченню різних проблем, пов'язаних з професійною підготовкою вчителів музики, можна умовно розділити на дві групи: педагогічні та психологічні дослідження. У межах педагогічних досліджень обговорюються питання щодо використання інноваційних педагогічних технологій, ефективних педагогічних прийомів та засобів. Своєю чергою, дослідження в галузі психології пов'язані з вивченням мотивації, особистих якостей учнів та ін.

Деякі наукові праці присвячені вдосконаленню одного з аспектів професійної підготовки в цілому, інші – вивченню питань, що стосуються особливостей специфіки засвоєння певної навчальної дисципліни або розгляду індивідуальних професійних якостей та психологічних особливостей студентів.

Прикладом рецепції, що містить міжпредметні рекомендації, може слугувати робота Л. А. Казахатової, в якій пропонується концепція розвивального навчання, що передбачає підготовку майбутніх педагогів-музикантів до творчої діяльності шляхом участі у вирішенні проблемних ситуацій. Дану концепцію авторка пропонує використовувати першочергово при викладанні виконавських дисциплін, для яких розроблено відповідну методику [9, с. 55–59].

На наш погляд, велика кількість наукових підходів з цього питання потребує впорядкування. У зв'язку з цим, ми виділяємо такі методологічні підходи, застосування яких задасть вектор для наукових розробок: 1) організаційно-правовий; 2) психолого-педагогічний; 3) змістовий.

У межах *організаційно-правового підходу* пропонується дослідити правові основи професійної підготовки педагогів-музикантів, системно-структурні елементи навчання, загальні проблеми навчального процесу.

Змістовий підхід містить визначення переліку варіативних дисциплін, дослідження змісту робочих програм дисциплін, питання встановлення міжпредметних зв'язків. Найбільші труднощі виникають із застосуванням психолого-педагогічного підходу, оскільки його комплексність доповнюється специфікою музичної освіти. Тут

слід передусім виходити із компетентнісного підходу, розробленого в педагогічній науці, який за останнє десятиліття збагатився психологічними знаннями. У межах сучасного компетентнісного підходу досліджуються і компетентність, і компетенції.

Коли йдеться про зміст навчання в музично-педагогічному процесі, необхідно, насамперед, розглянути, дидактичну категорію «зміст навчання» на теоретичному рівні. І. Я. Лернер указував на те, що зміст освіти і навчання в широкому розумінні «походить від культури, яка представляє соціально-прогресивну творчу діяльність людства в усіх сферах життя і свідомості і відображає зміст соціального досвіду в цілому» [12, с. 608].

Виходячи із викладеного вище, ми можемо виокремити чотири основні елементи змісту навчання у вищій музичній освіті: 1) знання, що містять основні поняття та терміни, факти та закони конкретної професійної діяльності та інших наукових та практичних галузей, які є частиною професійних інтересів учнів; 2) досвід впровадження методів професійної діяльності, втілених у педагогічних та художньо-виконавських уміннях та навичках; 3) досвід творчої, пошукової діяльності, готовність вирішувати проблемні завдання; 4) ціннісні орієнтації у навколишньому світі та моральне ставлення до дійсності.

Діагностика високого ступеня ефективності практичного впровадження цих елементів у ході аналізу якості професійної підготовки дозволяє констатувати необхідність формування та подальшого вдосконалення студентами художньої, педагогічної та виконавської підготовки, оскільки майстерність майбутнього викладача музичних дисциплін - це концентрація змісту вищезазначених елементів, а також якість їх прояву у процесі професійної діяльності.

Характеристика музично-педагогічної діяльності як «учень, музика, навчання музики у їх взаємодії» (Е. Б. Абдуллін) дозволяє найбільш чітко уявити специфіку професії викладача музичного мистецтва, що визначається такими аспектами: 1) особливостями її «суб'єкта» (особистість учня як суб'єкта власної діяльності для саморозвитку, самовдосконалення, самонавчання); 2) специфікою «об'єкта» (музика та методи її викладання); 3) характеристикою «продукту» (цілісна особистість учня, який визначається такими інтегративними якостями як музична культура, духовна культура, творчість, креативність, музикальність, естетична свідомість тощо) [1, с. 56].

Низка характеристик професійно-педагогічної діяльності може бути віднесена до педагогів будь-якої спеціальності, але для вчителя музики як представника професії типу «людина-людина» в поєднанні з типом «людина-художній образ» (Е. А. Клімов) має особливе значення. Серед них: багатоплановість; духовно-практичний характер; емоційна насиченість; художньо-творче спрямування; діалогова форма взаємодії суб'єктів освітнього процесу та ін. [5, с. 57].

Специфіка музично-педагогічної діяльності полягає у вирішенні педагогічних проблем засобами музичного мистецтва, які, своєю чергою, інтегрують спеціальні, психолого-педагогічні, загальнонаукові, методичні знання, уміння і навички. Музична діяльність є багатогранною структурою, що включає педагогічну, хормейстерську, музикознавчу, музично-виконавську діяльність, засновану на здатності самостійно узагальнювати та синтезувати набуті знання [19, с. 23–36]. Специфіка цієї професії зумовлена складною багатогранною структурою особистості вчителя музики, який збагачує духовний світ учнівської молоді, розвиває та формує у них морально-естетичні погляди, почуття, активізує інтерес до світової культури та мистецтва. Тому педагог-музикант повинен бути не тільки компетентним, освіченим фахівцем, а, перш за все, творчою особистістю, людиною у високому соціальному розумінні цього слова.

У межах наших розвідок зазначимо, що окремим видом професійно-педагогічної діяльності викладача є методична діяльність. На сучасному етапі в педагогічній науці немає однозначного визначення поняття методичної діяльності. Аналіз наукових джерел показав, що існує дві точки зору на визначення даного поняття. *Перша полягає в тому*, що більшість авторів (Т. Г. Аргунова, І. П. Пастухова та ін.) розглядають методичну діяльність як організаційно-управлінську діяльність закладу освіти (діяльність методистів), тобто як методична робота, що стосовно педагога виконує контролюючу функцію [15, с. 272]. *З другої точки зору* – методичною роботою займаються педагоги в межах професійної діяльності, що передбачає розробку методичного інструментарію для викладання курсів, дисциплін, модулів, результатом якої є методичне забезпечення (допомоги, рекомендації, інструкції, вказівки та ін.) освітнього і виховного процесу.

За нашими спостереженнями на серйозні недоліки методичної підготовки педагога-музиканта неодноразово вказується в роботах дослідників. Так, з точки зору Е. Б. Абдулліна і С. В. Ніколаєвої, освоєння методики навчання визначається: *по-перше*,

ясним усвідомленням того, що без захопленого ставлення до музики, без бажання передати учням любов до неї, ніяка, навіть найефективніша, методика не матиме сенсу; *по-друге*, розумінням того, що засвоєння методики може бути успішним, якщо спиратися на знання її «технологічної інтерпретації», яка забезпечує справді професійний підхід до викладання музики; *по-третє*, наявністю найрізноманітніших варіантів побудови методики музичної освіти з необхідністю оволодіння технологією цілісного уроку музики [2, с. 8].

Вказуючи на необхідність перебудови підходів до методичної підготовки студентів в закладах вищої освіти, Ю. Б. Алієв не випадково відзначає, що найбільший акцент у змісті навчання має припадати на методичну спрямованість у вихованні творчого педагога-дослідника. Методична спрямованість підготовки майбутнього фахівця передбачає наявність «...досить розвинутого діалектичного мислення, здатності до об'єктивного і всебічного осмислення музично-педагогічної дійсності, самостійної критичної оцінки, оскільки це допомагає вносити необхідні зміни не тільки в зміст окремого уроку, а й у навчальну програму в цілому, широко використовувати як традиційні, так і нові форми і методи роботи, розробляти і впроваджувати на альтернативній основі власні підходи до організації музично-педагогічного процесу в школі» [4, с. 92].

Методична підготовка дає можливість навчити майбутнього фахівця бачити «далеку перспективу» в реалізації тієї чи іншої програми, осмислити її цілісно як шлях формування музичної культури учнів, визначити «середню перспективу» – тобто конкретний урок. В цьому і полягає досвід педагога-музиканта – бачення досягнень і планування перспективних завдань в музичній освіті. Також стосовно методичної підготовки педагога-музиканта вважаємо за доцільне підкреслити, що усвідомлення студентами спрямованості навчальної діяльності на обрану спеціальність «проявляється в їх умінні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між знаннями різного рівня та спроможністю їх ефективно застосовувати, а також розрізняти їх дієво-практичний потенціал з позицій актуальних потреб шкільної музично-педагогічної освіти; бачити професійну сторону розглянутих теоретичних положень, узагальнювати явища і факти музично-педагогічної дійсності» [11, с. 16].

Також переконливою є позиція С. В. Шпирьової щодо методичної майстерності педагога-музиканта, яку вона характеризує як «складне інтегративне утворення особистості, що свідчить про її готовність до моделювання власної професійно-методичної концепції та її практичної реалізації у процесі музичного розвитку учнів [18, с. 31].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що методичний аспект у системі підготовки майбутнього педагога-музиканта передбачає різні форми поєднання теорії і практики, коли в практичній сфері його діяльності створюються сприятливі умови для найбільш повного виявлення накопиченого теоретичного потенціалу, що в черговий раз підтверджує тезу про єдність теорії і досвіду. У вирішенні методичних проблем багато що залежить від розвитку в учнів творчої ініціативи та самостійності. Аналогічну функцію може виконувати моделювання різних педагогічних ситуацій, організація дискусій, диспутів тощо. Професійна спрямованість вносить у навчальну діяльність студентів системність, організуючи її за допомогою різноманітних засобів і прийомів.

Отже, проаналізовані наукові розвідки вчених щодо методичної підготовки майбутнього педагога-музиканта переконують нас у нагальній необхідності цілеспрямованого дослідження окресленої проблеми, що являє собою комплексне явище, яке потребує глибокого науково-теоретичного осмислення і практичної реалізації, орієнтуючись на потреби сучасної школи і завдання музично-педагогічної освіти.

References

1. Abdullin E. B. *Teoriya i metodika muzyikalnogo obrazovaniya shkolnikov : programma-konspekt vyisshih pedagogicheskikh uchebnyih zavedeniy* [Theory and methodology of music education for schoolchildren: a syllabus of higher pedagogical educational institutions]. Moscow, 1996.
2. Abdullin E. B. Nikolaeva S. V. *Teoriya muzyikalnogo obrazovaniya* [Music Education Theory]. Moscow, 2004.
3. Abdullina O. A. *Demokratizatsiya obrazovaniya i podgotovka spetsialistov: problemy i poiski* [Democratization of education and training of specialists: problems and searches]. Vyisshee obrazovanie v Rossii. 1996. No. 1. P.73–76.
4. Aliev Y. B. *Formirovanie muzyikalnoy kulturyi shkolnikov-podrostkov* [Formation of the musical culture of schoolchildren and adolescents]: Avtoref. diss. ... dokt. Moscow : Prosveschenie, 1983.
5. Archazhnikova L. G. *Professiya – uchitel muzyiki* [Profession Music teacher]: Knyga dlya uchitelya. Moscow, 1984.

6. Asmolov A. G. *Sistemno-deyatelnyiyy podhod k razrabotke standartov novogo pokoleniya* [System-active approach to the development of new generation standards]. *Pedagogika*. 2009. No. 4. P. 18–22.
7. Dymchenko E. V. *Interaktivnyie metodyi obucheniya kak komponent vuzovskoy podgotovki uchitelya muzyiki* [Interactive teaching methods as a component of university training of a music teacher]. *Uchenyie zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnyye i sotsialnyie nauki*. 2017. No. 3 (76). P. 208–211.
8. Isaeva N. A., Pertsev E. V. *Novyye formy integrirrovannogo obrazovaniya. Klass-tsentr* [New forms of integrated education. Class-center]. *Vestnik kaluzhskogo universiteta*. 2018. No. 1. P. 61–64.
9. Kazahvatova L. A. *Realizatsiya printsipov razvivayushchego obucheniya v sisteme professionalnoy podgotovki sovremennogo pedagoga-muzyikanta v vuze* [Implementation of the principles of developing education in the system of professional training of a modern teacher-musician at a university]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. 2018. No. 3 (126). P. 55–59.
10. Kirichuk O. V. *Vihovannya v uchniv Interesu do navchannya* [Education of students' interest in learning]. Kyiv : T-vo «Znannya» URSR, 1986.
11. Kostanyan S. H. *Formirovaniye professionalnoy aktivnosti budushchego uchitelya muzyiki v protsesse ego metodicheskoy podgotovki* [Formation of professional activity of a future music teacher in the process of his methodological training]: Diss. ... kand. ped. nauk. Tashkent : GPI im. Nizami, 1992.
12. Kostyuk G. S. *Navchalno-vihovniy protses i psichichniy rozvitok osobistosti* [The initial-wicked process and the mental development of the specialness] ; uporyad. V. A. Andrievska; za red. L. M. Prokopenko. Kyiv : Radyanska shkola, 1989. 608 p.
13. Pet'ko L. V. *Lingvosociokulturnyy pidhid u vyvchenni angломovnoyi novorichnoyi pisni «Jingle Bells»* [Lingvosociocultural Approach to Teaching American New Year's Song «Jingle Bells»] // *Topical issues of pedagogy : Collective monograph*. – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2019. P. 31–57.
14. Pet'ko L. V. *Robota nad pisneju v kursi anglijs'koi' movy jak odyin iz zasobiv profesijnoi' pidgotovky studentiv humanitarnykh special'nostej VNZ* [The song in English course as a means of training humanities majors university students']. *Inozemni movy*. 2011. No. 1 Pp. 44–48.
15. Semushina L. G., Yaroshenko *Soderzhanie i tehnologii obucheniya v srednih spetsialnykh uchebnykh zavedeniyah* [Content and technology of teaching in secondary specialized educational institutions]: ucheb. posobie. 2001. 272 p
16. Shishlyannikova N. P. *Integrativnyiyy podhod k professionalnoy podgotovke budushchego uchitelya muzyiki* [An integrative approach to the professional training of a future music teacher]. *Vestnik TGPU*. 2012. No. 11 (126). P. 38–41.
17. Shcholkova O. *Mystets'ka osvita u vymirakh suchasnosti : problemy teorii i praktyky* [Art education in the dimensions of modernity: problems of theory and practice]: monohrafiya. Dnipropetrovs'k, 2014. 301 p.
18. Shpyreva S. V. *Videozapis kak sredstvo professionalnoy podgotovki uchitelya muzyiki v pedvuze* [Video recording as a means of professional training of a music teacher in a pedagogical university]: Diss. ... kand. ped. nauk. Moscow, 2004.
19. Yuferova A. A. *Izuchenie istoriko-pedagogicheskogo naslediya kak faktor*

sovershenstvovaniya professionalnoy podgotovki buduschih uchiteley muzyki [The study of the historical and pedagogical heritage as a factor in improving the professional training of future music teachers]. *Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem*. 2011. No. 4. P. 23–36.

20. Kanishevskaya, L., Matviienko, O., Pankiv, L., Pet'ko, L., Stepanova, L., Ragozina, V., Soichuk, R. Innovations in arts and cultural education: entrepreneurial aspect. *Journal of Entrepreneurship Education*, 2020. No. 23(1).

21. Shchokolova O. P. Art and pedagogical designing as a means of improvement of music teacher's professional preparing // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Edizioni Magi. Roma, Italy. 2016. P. 265–268.

22. Shchokolova Olga, Ding Yun. Pedagogical Principles of Young Pupils' Music Culture Formation in Piano Teaching Process. *Intellectual Archive*. 2015. Volume 4. No. 6 (November). Toronto : Shiny Word Corp., 2015. Pp. 160–169.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 378.14

Кондратюк О.В. Теоретико-методичні аспекти професійної підготовки педагога-музиканта у закладах вищої освіти.

У статті розглянуто основні аспекти професійно-педагогічної підготовки викладача музичних дисциплін у закладах вищої освіти та розкрито його освітньо-виховні функції у художньо-педагогічному процесі. Окреслено специфіку професійної діяльності педагога-музиканта, представлено підходи науковців щодо стану та шляхів її покращення. Встановлено зв'язок між теоретичною й практичною підготовкою викладача музичного мистецтва та реальною специфікою майбутньої педагогічної діяльності. Досліджено наукові напрямки, орієнтовані головним чином на специфіку музичної діяльності, що забезпечують вдосконалення підготовки викладачів музичного мистецтва до роботи в загальноосвітній системі. Визначено методологічні підходи, застосування яких стане вектором для наукових розробок у галузі професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти. Підкреслено значення музичних і педагогічних знань викладача музики, взаємозумовленість його теоретичної підготовки та виконавської практики. Проаналізовано наукові джерела, де розглянуто методичний аспект в системі підготовки майбутнього фахівця мистецького профілю. Виявлено необхідність формування та подальшого вдосконалення художньої, педагогічної та виконавської підготовки студентів як сутності педагогічної майстерності майбутнього викладача музичних дисциплін.

Ключові слова: викладач музичних дисциплін, методична підготовка, професійна діяльність педагога-музиканта.

Література

1. Абдуллин, Э. Б. Теория и методика музыкального образования школьников : программа-конспект высших педагогических учебных заведений / Э. Б. Абдуллин. – М., 1996. – С.56

2. Абдуллин Э.Б. Николаева С.В. Теория музыкального образования: Учебник для студенческих высших педагогических учебных заведений.– М.,2004.– С.8

3. Абдуллина О. А. Демократизация образования и подготовка специалистов: проблемы и поиски. *Высшее образование в России*. 1996. № 1. С. 73–76.
4. Алиев Ю.Б. Формирование музыкальной культуры школьников-подростков: автореф. дисс. ... докт. пед. наук. Москва : Просвещение, 1983. 92 с.
5. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : Кн. для учителя. Москва, 1984.
6. Асмолов А. Г. Системно-деятельный подход к разработке стандартов нового поколения. *Педагогика*. 2009. № 4. С. 18–22.
7. Дымченко Е.В. Интерактивные методы обучения как компонент вузовской подготовки учителя музыки. *Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2017. № 3 (76). С. 208–211.
8. Исаева Н.А., Перцев Е. В. Новые формы интегрированного образования. Класс-центр. *Вестник калужского университета*. 2018. № 1. С. 61–64
9. Казахватова Л. А. Реализация принципов развивающего обучения в системе профессиональной подготовки современного педагога-музыканта в вузе. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2018. № 3 (126). С. 55–59.
10. Киричук О. В. Виховання в учнів інтересу до навчання. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1986. 46 с.
11. Костанян С.Х. Формирование профессиональной активности будущего учителя музыки в процессе его методической подготовки : дисс. ... канд. пед. наук. Ташкент : ГПИ им. Низами, 1992.
12. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості ; упор. В. А. Андрієвська ; за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
13. Петько Л. В. Лінгвосоціокультурний підхід у вивченні американської новорічної пісні «Jingle Bells» / Л.В.Петько // *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. – Editoria di Modena, Roma, Italy. 2019. – 228 p. P. 31–58.
14. Петько Л. В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ. *Іноземні мови : наук.-метод. журн. / засн. Київський лінгвістичний університет і вид-во «Ленвіт»* ; гол. ред. С.Ю.Ніколаєва. Київ : Вид-во «Ленвіт». 2011. № 1 С. 44–48.
15. Семушина Л. Г., Ярошенко Н. Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: учеб. пособие 2001. 272 с.
16. Шишлянникова Н.П. Интегративный подход к профессиональной подготовке будущего учителя музыки. *Вестник ТГПУ*. 2012. № 11(126).С. 38–41.
17. Щолокова О. Мистецька освіта у вимірах сучасності : проблеми теорії і практики: монографія. Дніпропетровськ, 2014. 301 с.
18. Шпырева С. В. Видеозапись как средство профессиональной подготовки учителя музыки в педвузе: Дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2004.
19. Юферова А .А. Изучение историко-педагогического наследия как фактор совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей музыки. *Современные исследования социальных проблем*. 2011. № 4. С. 23–36.
20. Kanishevskaya, L., Matviienko, O., Pankiv, L., Pet'ko, L., Stepanova, L., Ragozina, V., Soichuk, R. Innovations in arts and cultural education: entrepreneurial aspect. *Journal of Entrepreneurship Education*, 2020. No. 23(1).

21. Shcholokova O. P. Art and pedagogical designing as a means of improvement of music teacher's professional preparing // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Edizioni Magi. Roma, Italy. 2016. P. 265–268.

22. Shcholokova Olga, Ding Yun. Pedagogical Principles of Young Pupils' Music Culture Formation in Piano Teaching Process. *Intellectual Archive*. 2015. Volume 4. No. 6 (November). Toronto : Shiny Word Corp., 2015. Pp. 160–169.

Berhulov Anton

PhD, Programmer

Planetary magnetic engine

Abstract

The article provides a technology of placing cargo into orbit at middle and equatorial latitudes based on magnetic levitation in the Earth's magnetic field. A method for the implementation of Tsiolkovsky's space elevator using magnetic levitation in the Earth's magnetic field is proposed. A method for obtaining a significant acceleration in outer space, which would allow the spacecraft to reach other planets of the solar system and the nearest stars within the foreseeable future, is proposed.

The problem of space exploration is relevant in view of building an advanced technological society and the resolution of socio-demographic problems on the planet. This article proposes a method for placing cargo into orbit at middle and equatorial latitudes based on magnetic levitation in the Earth's magnetic field. It also proposes a way to obtain significant acceleration in outer space which would allow the spacecraft to reach other planets in the solar system and the nearest stars within the foreseeable future. Previously, a similar solution was given in [1,2].

Solution method

According to [4], the Earth has a magnetic field with induction $3 \times 10^{-5} T$ (this is an average value, it differs slightly in different places on the planet). The magnetic field lines leave the north magnetic pole and enter the south magnetic pole, at the magnetic equator they are parallel to the surface of the planet.

The idea of placing cargo into orbit at middle and equatorial latitudes based on magnetic levitation in the Earth's magnetic field using the Lorentz force arises.

Let us consider the construction [Fig. 1]:

Fig. 1.

In Fig. 1: The lines of the magnetic induction vector B are parallel to the surface of the planet, the rotating disk with a charge and a ferromagnetic casing on it are also parallel to the surface. The disk turns "towards us", the flat side of the casing is orthogonal to the lines of magnetic induction. Then due to the rotation of the disk we obtain a non-zero Lorentz force directed upward, which can be calculated by the formula [3]:

$$F_L = q(E + [\mathbf{v} \times \mathbf{B}])$$

Here: q is the total charge on the surface free of the casing, E is the electric component (let's take it conventionally equal to zero), v is the averaged speed of rotation of points on the disk surface, and B is the magnetic field induction.

To stabilize the entire structure, 2 symmetrical disks with casings should be taken, as shown in Fig. 2:

Fig. 2.

Fig. 2: 1 – cargo and/or astronaut compartment, 2,3-rotating disks with casings, 4-engine.

Then, assuming that the mass of 2 disks with casings is 200 kilograms, the mass of the whole structure is 1,000 kilograms, rotation speed of the disks is 100 revolutions per second, diameter of the disks is 3 meters, we have the necessary charge on the surface to ensure levitation of the whole structure in the Earth's magnetic field:

$$q = \frac{mg}{[v \times B]} = \frac{10000}{100 * 3 * 3.1415 * 3 * 0.00001} \text{ Coulomb} = 353688 \text{ Coulomb}$$

And it is possible to obtain such a charge, basically. For example:

- The ionistors used in a modern uninterruptible power support system for powerful frequency converters permanently store approximately 18 MJ of energy (36 kilocoulombs);
- The battery of a car with a hybrid drive stores a charge of approximately 50 kWh (360 kilocoulombs)

By slightly increasing the charge, we obtain the lifting force, which will make it possible to place the structure into the Earth's orbit.

It should also be noted that this technology can be used for the practical implementation of Tsiolkovsky's idea of a space elevator. For example, each of the 1,000-kilogram elevator sections can be equipped with four disks with casings, as shown in *Fig. 3*. The total weight of the disks with the engines is 400 kilograms and another 600 kilograms will be used for the construction of the elevator itself.

Fig. 3.

In *Fig. 3*: 1 - elevator shaft, 2 - casings, 3 - disks with a charge. The magnetic field induction lines are marked in red.

Consider a spaceship in outer space. As we know, the electromagnetic fields are much weaker there than on Earth. The magnetic field induction is:

$$3 \times 10^{-10} \text{ Tл}$$

Consider the construction of the spaceship in *Fig. 4*:

Fig. 4.

In this figure (1) is the compartment for the Lorentz force generating engines, (2) is the habitation module. Suppose diameter (1) is 30 meters, the mass is 500 tons, the mass (2) together with payload is 50 tons.

As we know, any galaxy has a magnetic field. The Milky Way and the Andromeda Nebula, the distance to which is 2.5 million light years, and its size is 220 thousand light years, also have it. Given the fact that, say, the diameter of the Earth is 12,742 kilometers, and the distance from the center of the planet to the boundaries of its magnetosphere is 70,000 kilometers, it can be assumed that the magnetic field of the Andromeda Nebula reaches those neighborhoods of space in which the Earth is located. This means that the magnetic field induction vector of the open space discussed above is the result of the superposition of the magnetic field induction vectors of the Andromeda Nebula and the Milky Way. And, therefore, with a certain construction of the ferromagnetic screen it is possible to obtain the Lorentz force separately for each of these two vectors

Consider the following construction:

Fig. 5.

In Fig. 5: (1) is the magnetic field of the Milky Way with induction B_1 (interacts with the charged disk), (2) is the magnetic field of the Andromeda Nebula B_2 (does not interact with the charged disk), (3) is a charged disk in Fig. 2, (4) is a ferromagnetic screen.

Then, in this case, the Lorentz force of the magnetic field (1) does not equal zero: $F_{L1} \neq 0$, and the Lorentz force of the magnetic field (2) equals zero: $F_{L2} = 0$.

Then it is obviously possible to choose different positions of current-carrying conductors and ferromagnet holes separately for B_1 and separately for B_2 , to obtain sets of vectors of Lorentz forces F_{L1} and F_{L2} in two non-parallel planes with different modulo values of vectors.

Then the sets of vector sums of vectors from the sets F_{L1} and F_{L2} will cover all space directions, which will solve the problem of obtaining acceleration in any direction in R^3 in space.

Similar reasoning can be applied to other galaxies nearby the Milky Way, such as the Large and Small Magellanic Clouds, which will give more than two non-parallel planes with different modulo vector values. For a complete list of nearby galaxies, see [5].

Calculate what acceleration can be obtained in open space using constructions in *Fig. 2*, *Fig. 5*. Considering that the induction of magnetic field in outer space is 5 orders less than the magnetic field induction of the Earth, it is enough to take 10 disks with total mass of 400 kilograms per each ton of spacecraft weight, rotation speed of 5,000 revolutions per second and charge of 700 kilocoulombs each to get acceleration of 0.01g

$$q = \frac{mg}{[\nu \times B] \cdot 10} = \frac{1000 \cdot 0.1}{5000 \cdot 3 \cdot 3.1415 \cdot 3 \cdot 0.00001 \cdot 0.00001 \cdot 10} \text{Coulomb} = 707376 \text{Coulomb}$$

Based on the article [6], a rotation speed of 1,000 revolutions per second can be achieved for a charged disk. With this rotation speed, a charge of 700 kilocoulombs per disk, and 20 charged disks with a total mass of 800 kg per ton of spacecraft's weight, the acceleration will be 0.004g. It is easy to calculate that with such acceleration, taking half the way for acceleration and half the way for braking, the way to Mars will take about 27 days, to Jupiter – 120 days, to Saturn – 170 days, to Uranus – 240 days, to Neptune – just under a year, to Centauri Proxima – 64 years.

The rotation of the disks can be achieved in open space using superconductivity and electric drive technologies, which convert electrical energy into mechanical energy. In fact, it will be a nuclear plant and two converters: of nuclear energy into electrical energy and electrical energy into mechanical energy.

Conclusions

This article proposes a method for placing cargo into orbit at middle and equatorial latitudes based on magnetic levitation in the Earth's magnetic field. Such a way of placing into orbit could become a cheaper substitute for launch vehicles due to its technological simplicity, as well as relieve astronauts from excessive overloads. In addition, a method of obtaining significant acceleration in outer space, which will allow the spacecraft to reach other planets in the solar system and the nearest stars within the foreseeable future, is proposed.

References

1. Бергулев А.С. (Bergulev A.S.) Магнитный двигатель для космоса (полная версия) // Международный научный журнал "Интернаука". — 2021. — №1. (Magnetic engine for Space (full version) // International scientific journal "Internauka". — 2021. - No. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-1-6839>
2. Бергулев А.С. (Bergulev A.S.) Магнитный двигатель для космоса // Международный научный журнал "Интернаука". — 2020. — №1. (Magnetic engine for Space // International scientific journal "Internauka". — 2020. - No. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-1-5520>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Lorentz_force
4. Магнитные поля в космосе. (Magnetic fields in space.) Изд.2, доп. (V.2, amended) Бочкарев Н.Г. 2011 [Magnetic fields in space. 2nd ed., amend. Bochkariov N.G., 2011]
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D1%88%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA
6. <https://nplus1.ru/news/2018/07/23/fast-spinners>

Manuscript Guidelines

1. All submitted papers **must** contain the Title, Name of author(s), Affiliation (if any), Abstract and List of References (Literature) **written in English**. The Abstract must count not less than 100 and not more than 300 words and must be the good representation of your article. Optionally paper may also contain this information duplicated in another language.
2. **Font faces**. Arial, Times, Times New Roman, Courier New and Helvetica.
3. **Language**. You may use any language for your paper text, however English is MUCH preferable.
4. **Title**. Font size - 16, bold. Position - central alignment.
5. **The author's name**. Font size - 14, bold. Position - central alignment.
6. **The affiliation** (your University etc). Font size - 14, regular (not bold). Position - left alignment.
7. **The word "Abstract"**. Font size - 12, bold-italics. Position - central alignment.
8. **The text of the abstract**. Font size - 10, regular (not bold).
9. **The word "Keywords"** (if any). Font size - 10, bold. Position - left alignment.
10. **The text of keywords** (if any). Font size - 10, regular (not bold). Position - left alignment.
11. **Text of article**. Font size - 14. Position - left alignment or fully justified. Line spacing - 1.5 lines.
12. **The word "References"** (if any). Font size - 12, bold-italics. Position - central alignment.
13. **The text of References** (if any). Font size - 12, regular (not bold).

In all other cases please use your own good judgment or contact our Editorial Board.

Where to find us

The "IntellectualArchive" is distributed to major libraries across Canada and the US, including **Library of Congress, USA** (<http://lccn.loc.gov/cn2013300046>), **Library and Archives Canada** (http://collectionscanada.gc.ca/our/res.php?url_ver=Z39.88-2004&url_tim=2012-09-05T01%3A46%3A54Z&url_ctx_fmt=info%3Aofi%2Ffmt%3Akev%3Amtx%3Actx&rft_dat=40904933&rft_id=info%3Aid%2Fcollectionscanada.gc.ca%3Aamicus&lang=eng) and others.

The references to articles published in the "IntellectualArchive" are available in the **Google Scholar**, (<http://scholar.google.ca/scholar?q=%22IntellectualArchive%22>), **Arxiv.org** (<http://search.arxiv.org:8081/?query=%22Intellectual%20Archive%22&in=>), **WorldCat.org** (<https://www.worldcat.org/search?q=n2%3A1929-4700&qt=advanced&dblist=638>), **Academia.edu** (http://www.academia.edu/15503799/Light_diffraction_experiments_that_confirm_the_STOE_model_and_reject_all_other_models), **The National Research Council (Italy)** (<http://data.cnr.it/data/cnr/individuo/rivista/ID658222>), **Наукова бібліотека** of the University named after Dragomanov, Ukraine (<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7974?mode=full>), **Google.com** (<https://www.google.ca/#q=site:IntellectualArchive.com>) thousands of links etc.